

**АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ**

УДК 37.014.68:005.336.2

ББК 74.2:74.9

Л-19

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА
МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ДО
ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Методичний посібник

На правах рукопису

Кондратова Людмила Григорівна

Гаркавенко Зоя Олександрівна

Лактіонова Галина Михайлівна

Київ – 2016 р.

З М І С Т

ВСТУП (Лактіонова Г.М)..... 5-9

ЧАСТИНА І. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГА ДО РОБОТИ З РОДИНОЮ (Кондратова Л.Г.).....

РОЗДІЛ 1. Концептуальні засади професійної підготовки педагога до виховної діяльності з родиною.....9-16

РОЗДІЛ 2. Сучасний стан проблеми підготовки педагога до роботи з родиною в теорії та практиці роботи вищого педагогічного навчального закладу 17-21

РОЗДІЛ 3. Теоретичні засади психолого-культурологічної підготовки педагога до виховної діяльності з родиною.....22-29

РОЗДІЛ 4. Психопедагогічні засади підготовки педагога до встановлення та розвитку партнерства з родиною 30-32

РОЗДІЛ 5. Технології підготовки педагога до виховної діяльності:

5.1. I курс навчання - „Школа першокурсника"..... 33-34

5.2. II курс навчання - „Відкрий і створи самого себе".....35

5.3. III курс - „Професійна спрямованість: ключі до успіху".....35-36

5.4. Зміст теми лекційного заняття «Мета і завдання виховання».....37

5.5. Зміст теми лекційного заняття «Місце і роль сім'ї у вихованні»..37-38

5.6. Орієнтовна програма проходження психолого-педагогічної практики студентів напряму підготовки «Педагогіка» (з Додатками А-О) (Гаркавенко З.О.)39-90

Питання для самоперевірки..... 90-91

Список використаних джерел..... 92-94

ЧАСТИНА 2. НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД І СУЧАСНА РОДИНА: НОВІ РЕАЛІЇ, ПІДХОДИ, ТЕХНОЛОГІЇ (Лактіонова Г.М.)

РОЗДІЛ 1. СІМ'Я ХХІ СТОЛІТТЯ: СТРУКТУРНІ ТА ЯКІСНІ ЗМІНИ

1.1. Сучасні тенденції світового демографічного розвитку та їх вплив на сім'ю.....	95-98
1.2. Урізноманітнення сімей за якістю, стилем життя. Нові типи сімей.....	98-108
1.3. Дитина – сім'я – сучасні засоби інформації і комунікації: педагогічний аспект.....	108-117
Проміжні висновки	117-120
Запитання для перевірки.....	121
Використані джерела.....	122-124

РОЗДІЛ 2.. СУЧАСНЕ БАТЬКІВСТВО: НОВІ ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ, НОВА ПРАКТИКА

2.1. Конвенція ООН про права дитини, Закон України і законопроект «Про освіту» про права батьків і родинне виховання.....	125-128
2.2. Батьківська компетентність, свідоме/усвідомлене і відповідальне батьківство як терміни сучасної педагогіки.....	130-135
2.3. Батьківство представників середнього класу: за результатами досліджень Мелвіна Кона.....	135-140
2.4. Батьківство у світлі теорії поколінь.....	140-151
2.5. Нове батьківство.....	151-156
Висновки.....	156-158
Запитання для перевірки.....	158
Список використаних джерел.....	15-160

РОЗДІЛ 3. НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД І РОДИНА : НОВІ ПРАКТИКИ І ТЕХНОЛОГІЇ

3.1. Залученість батьків у навчально-виховний процес оцінюється: досвід Франції.....	160-169
--	---------

3.2. Партнерство сім'ї, школи і громади: досвід США.....	169-183
3.3. Росія : орієнтир на збереження традиційних сімейних Цінностей.....	183-192
3.4. Україна : навчальні та просвітницькі програми для батьків, членів родин.....	192-203
Висновки.....	203-205
Запитання для перевірки.....	205-206
Список використаних джерел.....	206-208
Додаток: 3 досвіду США.....	208-211

ВСТУП

Чи можна навчитись виховувати? Чи можна навчити виховувати? - саме такі концептуальні запитання ставили перед собою автори, добираючи матеріал до цього посібника. Сучасний навчальний заклад, передусім, школа, наразі формулює запит на педагога, який не тільки має певні теоретичні знання та дидактичні навички, але й поінформований про нові тенденції у суспільного розвитку. Які впливають на систему освіти і виховання, може використовувати сучасні технології, що забезпечують ефективність виховного процесу.

Що є виховний процес у сучасному освітньому процесі, які місце і роль посідають у ньому? – над цими запитаннями розмірковують багато дослідників та практиків, і поки не дійшли одностайності. Важливою, на нашу думку, є уточнення ключових понять, якими є навчання та виховання.

Навчання – послідовне розгортання мисленево-діяльній програми, ускладнення її та утворення сталої системи, яку сьогодні називають компетентністю.

Виховання – вплив на формування особистості, створення умов для самоактуалізації, саморозвитку особистості.

Відповідно до вищенаведених визначень навчання і виховання є послідовними та взаємопов'язаними процесами, здійснення яких вимагає від педагога певної особистісної готовності, а також відповідних практичних знань, вмінь і навичок: спеціальних психолого-педагогічних знань, вмінь застосовувати ці знання на практиці, розвинених комунікативних навичок, в тому числі реагування у нестандартних ситуаціях, вміння змінювати соціально-рольову позицію у процесі спілкування, вмінь застосовувати евристичні підходи до організації виховної роботи, модерування ситуацій успіху та інше.

Процес реформування освіти передбачає створення системи, яка відповідатиме новим викликам часу. У законопроекті «Про освіту» наголошується на тому, що професійна компетентність учителя передбачає його готовність до виховання відповідальних громадян з сформованими життєвими і соціальними навичками, які здатні до життя у громадянському суспільстві, цивілізованій взаємодії з природою, постійного самовдосконалення. Варто врахувати, що виховує не тільки вчитель. Серед учасників виховного процесу найважливішою є сім'я, яка була й залишається, передусім, відповідальною за освіту і розвиток дитини. (Проект Закону «Про освіту» 3491-д від 04.04.2016 http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58639; 4.04.2016) Слід взяти до уваги, що зростає кількість батьків, які з тих чи інших причин не задоволені системою формальної освіти. Набирає оберти тенденція «домашнього навчання», створення альтернативних навчальних та поза навчальних закладів, ініціаторами яких часто є батьки, які мають для цього необхідні ресурси. Учень і родина перетворюються самі в освітній інститут., у замовників індивідуальної освітньої траєкторії розвитку. [Гуманистическая педагогика: XXI век1 – “Образовательная политика” – 2015. – №4. – С.55-63].

Перед вчителями і родинами постають нові складні завдання, серед яких є й такі, що не мають успішних прикладів вирішення, тому що у минулому їх не існувало. Життя доводить безперечну правоту Василя Сухомлинського, який наголошував: «Без виховання дітей, без активної участі батька і матері в житті школи, без постійного духовного спілкування і взаємного духовного збагачення дорослих і дітей неможлива сама сім'я як первинний осередок суспільства, неможлива школа як найважливіший навчально-виховний заклад і неможливий моральний прогрес суспільства» [6, с.13- 14 Сухомлинський В. Павлиська середня школа // Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Рад. школа, 1979. – Т. 4. – С. 7-41|.

Але варто взяти до уваги те, що доводить світовий досвід: рівень культури, розвиток демократії у суспільстві залежить від якості освіти у

державних навчальних закладах. Саме тому забезпечення в них змін на краще у навчально-виховному процесі перетворюється на стратегічне завдання. огляду на це у посібнику акцентовано увагу на підготовку педагога до взаємодії з сучасною сім'єю, а не тільки з батьками.

Успіх виховання наразі і в майбутньому залежить від того, наскільки узгоджені дії сім'ї та закладу освіти, наскільки співпадають погляди батьків чи осіб, які їх замінюють, членів родин і освітян на проблеми виховання, засоби їх вирішення. Особистісне зорієнтоване виховання може бути забезпечено за умови створення єдиного виховного простору “заклад освіти – родина- громада”.

Незважаючи на появу нових проблем, ускладненість сучасної соціально-політичної ситуації в Україні, міжнародним документом, який зберігає за собою неофіційну назву «дитячої конституції», є Конвенція про права дитини.

У березні поточного, 2016 р., у Софії відбулася міжнародна конференція високого рівня, на якій було дано старт новій «Стратегії Ради Європи щодо забезпечення прав дитини на 2016–2021 роки». Серед чотирьох основних проблем, на вирішення яких спрямована нова стратегія, зафіксована проблема родин і батьків, зокрема зазначено, що сім'я незалежно від своєї форми є фундаментальною одиницею суспільства і довкілля для розвитку і здоров'я дітей. [Council of Europe Strategy for the Rights of the Child (2016-2021) Режим доступу:

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066cff8>; 4.08.2016р]

Слід зазначити, що автори базуються на визначенні “компетентності”, як воно подано у “Національному освітньому глосарії: вища освіта”: «Компетентність/компетентності (Competence/competency/competences, competencies... – це динамічна комбінація знань, розуміння, умінь, цінностей, інших особистих якостей, що описують результати навчання за освітньою/навчальною програмою; набуті реалізаційні здатності особи до

ефективної діяльності. Таким чином готовність до виховної діяльності передбачає сформованість відповідних ключових компетентностей. Ми поділяємо точку зору тих дослідників, які вважають взаємодію учителя, вихователя з родиною специфічним видом педагогічної діяльності, що має за мету сприяння створенню найліпших з можливих умов для розвитку особистості дитини та передбачає інтеграцію теоретичних знань, практичних навичок та умінь, досвіду, наявність професійно важливих особистісних рис.

- Когнітивна складова - знання, поінформованість
- Мотиваційна складова – налаштованість, зацікавленість
- Технологічна складова –знання та досвід у застосуванні методик, технологій, прийомів категорій;
- “Я розумію - я хочу-- я можу”.

З огляду на вище визначене зміст Посібника передбачає 2-і частини, перша з яких підготовлена кандидатом педагогічних наук Л.Г.Кондратовою та кандидатом психологічних наук З.О.Гаркавенко. Звернуто увагу не тільки на теоретичні підходи до сучасної виховної діяльності, але й на технологічну підготовку до неї майбутніх педагогів, психологів, соціальних працівників. Зокрема, З.О.Гаркавенко презентує авторську технологію підготовки майбутнього педагога до виховної діяльності у процесі психолого-педагогічної практики у літньому оздоровчому таборі в якості педагога-вожатого. Фактичними завданнями практичної підготовки майбутніх педагогів є формування професійного компоненту готовності до практичної діяльності. У підготовлених нею матеріалах , безперечно, корисними є представлені підходи до оцінювання результатів практики студентів, як значущої компоненти технології навчання та формування особистісної готовності до здійснення виховної діяльності.

практичні рекомендації та інструментарій стосовно аналізу і супервізійного супроводу виконаних студентами завдань.

Друга частина посібника, авторкою якої є доктор педагогічних наук Г.М.Лактіонова, на підставі міждисциплінарного аналізу, введення у педагогічний оберт принципово нових джерел зарубіжного походження, допоможе майбутньому вчителю зрозуміти, якою є сучасна сім'я, сучасні сімейні стосунки; які зміни відбуваються у батьківстві та батьківських практиках; якими є цінності, принципи, технології, форми і методи взаємодії школи і батьків у США, Франції, Росії; які зміни відбуваються в Україні; що очікують батьки від закладів освіти.

Кожен з розділів має сформульовані запитання для перевірки, а також додатки з ілюстраціями, доповненнями до певних положень, вказаних точок зору.

Певна річ, що зміст посібника не вичерпує усіх аспектів складної і комплексної проблеми виховання, але презентовані матеріали можуть бути корисними тим, хто шукає педагогічні відповіді на виклики часу. Саме на це розраховують автори, які також у процесі пошуку маршрутів у майбутнє.

ЧАСТИНА 1. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГА ДО ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ З РОДИНОЮ

РОЗДІЛ 1. Концептуальні засади професійної підготовки педагога до виховної діяльності з родиною

Підготовка вчителя до професійної діяльності є складною дефініцією, яка стала об'єктом багатьох наукових досліджень у філософії, психології, педагогіці. Незважаючи на велику кількість досліджень, увагу дослідників до нових аспектів виховної діяльності, педагогічна підготовка до виховної роботи потребує подальшого детального обґрунтування й аналізу тому, що

нові виклики часу, зміни у системі суспільних цінностей вимагають відповідних реакцій практичної педагогічної діяльності.

Як зазначено у Конвенції ООН про Права дитини родинне середовище – це найліпше, найважливіше середовище для зростання та розвитку дитини. найважливі. Саме у сім'ї закладається духовна основа особистості, її мораль, самобутність, глибокі людські почуття, любов до матері та батька, роду і народу, пошани до рідної мови, історії, культури тощо. Школа має все це зберегти і стати спільником сім'ї у розв'язанні важливих завдань виховання особистості.

У цьому контексті особливо актуальними стають теоретичні розробки і практичний досвід видатного педагога Василя Олександровича Сухомлинського, який розглядав проблему єдності в роботі школи і сім'ї та їх вплив на духовно-моральний, розумовий, громадсько-патріотичний, фізичний розвиток особистості. Педагог-гуманіст вважав, що проблема шкільно-сімейного виховання – одна з найактуальніших проблем, над якою необхідно працювати вчителям і батькам у теоретичному та практичному плані. Правильно оцінюючи тенденції розвитку сучасної школи, він дійшов висновку, що «подальший розвиток суспільного виховання не може відбуватися без більш активної і безпосередньої участі сім'ї, батьків. Мова йде не про епізодичну допомогу школі з боку сім'ї, а про комплекс спільних цілеспрямованих дій школи і сім'ї на особистість, про те, щоб виховання дітей становило важливий громадський обов'язок сім'ї, було виконанням їх обов'язку перед суспільством» [9, с. 41].

Слід зазначити, що педагогічна спадщина В.Сухомлинського стосовно проблеми єдності дій школи і сім'ї не втрачає свого значення, оскільки дозволяє розкривати специфічні особливості виховання дітей і використовувати їх у практиці сьогодення. Аналіз численних праць педагога-класика свідчить, що він розробив і на практиці застосував систему шкільно-сімейного виховання, яка себе цілком виправдала. Василь Олександрович зазначав: «...шкільно-сімейне виховання не тільки дає змогу добре виховувати молоде покоління, а й одночасно є дуже важливою умовою вдосконалення морального обличчя сім'ї,

батька і матері. Без виховання дітей, без активної участі батька і матері в житті школи, без постійного духовного спілкування і взаємного духовного збагачення дорослих і дітей неможлива сама сім'я як первинний осередок суспільства, неможлива школа як найважливіший навчально-виховний заклад і неможливий моральний прогрес суспільства» [6, с.13- 14].

У сучасних умовах координацію виховних дій сім'ї покладено на освітній заклад і від того, як організована і реалізована робота з батьками учнів, значною мірою залежить успішність процесу навчання і виховання дітей. Важливим завданням є широке залучення батьків, усіх дорослих членів сім'ї до співпраці з педагогічним колективом, до активної участі в житті навчального закладу, класу. Встановлення і підтримання педагогічної взаємодії «діти-родина-педагоги» необхідно вибудовувати на принципах взаємоповаги, довіри, відповідальності та рівноправного партнерства. Основою такої взаємодії має стати єдність у ставленні до дитини як до найвищої цінності.

На сучасному етапі авторами змістовних досліджень історичних аспектів українського дитинознавства є Є.І.Сявак та М.Г.Стельмахович. Серед дослідників українського родинного виховання виокремлюємо також О.М.Семенов, яка детально розглянула генезу проблеми “родинні виховні традиції”, подала їх класифікацію та систему вивчення у вищій школі та Т.П. Усатенко, яка визначила концепт родинного виховання.

Про історію розвитку родинного виховання в Україні, вплив виховних традицій на становлення характеру особистості, правильну організацію спілкування в родині, основні напрями співпраці родини та школи і громадських організацій у забезпеченні виховання моральності шкільної молоді йдеться в посібнику “Родинна педагогіка” (А.А.Марушкевич, В.Г.Постовий, Т.Ф.Алексєнко). Автори порушують також важливе нині питання формування професійної спрямованості молоді засобами родинно-шкільного впливу.

Головною ознакою сучасної методики виховної роботи є забезпечення самостійного мислення, здатності приймати нестандартні рішення (інноваційний стиль мислення), розуміння і визнання відмінностей між людьми у культурі, побуті та звичаях, у переконаннях та віруваннях як між народами, так і між етнічними, релігійними та іншими групами, вільно орієнтуватись у складних обставинах суспільного та особистого життя. З метою підготовки майбутніх фахівців необхідно створити такі умови, щоб сформувати у нього внутрішню потребу спрямувати свої знання та результати матеріального виробництва на духовне удосконалення своєї особистості, інших людей, усього суспільства.

Основні принципи виховної роботи базуються на наукових засадах. Вона формується на вітчизняному і зарубіжному досвіді розвитку педагогіки, психології та виховання, доведених теорією та перевірених практикою

Основними принципами виховної роботи є такі загальнонаукові принципи: цілеспрямованість; фундаментальність; системність; безперервність; єдність логічного та історичного, національного та загальнолюдського, суспільного й особистого, теорії та практики, навчання та виховання у їх людинотворчій орієнтації; національна спрямованість та врахування суспільно-історичного досвіду України у підготовці молоді; гуманізація і демократизація процесу виховання студентів; удосконалення зовнішньої діяльності індивіда як основи формування необхідних якостей студента; виховання студентів у колективі та через колектив, поєднання вимогливості до студентів із повагою до їхньої гідності та турботою про них; опора на позитивне в особистості та колективі; природовідповідність виховання – врахування багатогранної та цілісної природи людини, вікових та індивідуальних особливостей молоді, її фізіологічних, національних і релігійних особливостей; культуровідповідність виховання – органічний зв'язок з історією народу, його мовою, культурними та прогресивними родинними традиціями, з народним мистецтвом, кращими зразками

забезпечення духовної єдності та спадкоємності поколінь; диференціація та індивідуалізація виховного процесу – врахування у виховній роботі рівнів фізичного, психічного, соціального, духовного, інтелектуального розвитку студентів, стимулювання активності та розкриття їх творчої індивідуальності; зв'язок виховання з життям, трудовою діяльністю народу; комплексний підхід до процесу виховання.

Національна програма «Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні», яка була складена авторським колективом під керівництвом дійсного члена НАПН України, доктора психологічних наук, професора І.Д.Беха, визначає, що становлення української державності, побудова громадянського суспільства, інтеграція України в світове та європейське співтовариство передбачають орієнтацію на Людину, її духовну культуру і визначають основні напрями модернізації навчально-виховного процесу. В основу національної системи виховання покладено національну ідею як консолідуючий чинник розвитку суспільства і нації в цілому. Серед форм і методів, як визначає програма, виховання спираються на народні традиції, кращі надбання національної та світової педагогіки і психології.

Ідеалом виховання виступає різнобічне та гармонійно розвинена, національно свідома, високоосвічена, життєво компетентна, творча особистість, здатна до саморозвитку і самовдосконалення. У сучасній соціокультурній ситуації головною домінантою виховання є формування в особистості ціннісного ставлення до навколишньої дійсності та самої себе, активної за формою та моральної за змістом життєвої позиції. Позитивні процеси, що відбуваються в Україні, пов'язані перш за все із стабілізацією суспільного життя, соціально-економічного становища громадян, модернізацією освіти, гуманізацією навчального процесу, посиленням його виховного потенціалу. Суттєво зріс інтерес до проблем дітей та учнівської молоді, навчальні заклади стали відкритішими для батьків, громадських організацій; розширилося коло суб'єктів виховного впливу, набули узгодженості їхні дії; проводяться масові заходи, спрямовані на активізацію

моральної позиції дітей та учнівської молоді, виховання в них активного творчого ставлення до життя.

В Україні створено передумови для оновлення змісту й технологій виховання, формування гуманістичних цінностей та зразків громадянської позиції, виконання освітою своєї виховної, культурологічної місії.

погляд на виховання як процес подолання негативних тенденцій в розвитку особистості та засіб перевиховання, сприйняття вихованця лише як об'єкта виховних впливів. На зміну йому приходить розуміння виховання як процесу залучення особистості до створеної людством системи цінностей, окультурення її життя, сприяння становленню її сутнісних сил, творчої активності. Сьогодні сформоване соціальне замовлення на ефективні виховні системи й технології. Розвивається інфраструктура дитячого відпочинку. Зростає увага до виховання засобами музеїв, театральної педагогіки, дитячого та юнацького спорту. Підвищується соціальний статус педагогічних працівників. Покращується оснащення навчальних закладів сучасними технічними засобами і знаряддями. Створюються реальні умови для прояву творчих здібностей молодих людей. Сучасні діти добре проінформовані щодо процесів, які відбуваються в різних сферах науки, техніки, соціального життя; динамічно оволодівають сучасними комунікаційними технологіями.

Процес підготовки майбутніх вчителів до виховної роботи являє собою цілеспрямований процес, в ході якого майбутні вчителів засвоюють знання з основ організації виховної роботи, практичні вміння та навички організовувати виховний процес.

Головним критерієм ефективності виховної роботи виступає рівень сформованості національної свідомості, навчально-наукової та суспільної активності, ступеня переростання виховання у самовиховання, дотримання моральних і етичних норм, відсутність правопорушень, високий рівень взаємин між викладачем і студентом

Підготовка сучасного вчителя потребує створення цілісної дидактичної системи, яка ґрунтувалася б на основних положеннях теорії

педагогічних систем, передбачала б об'єктивні зміни в особистісній і діяльній сфері майбутнього педагога. Змінюються цілі педагогічної підготовки студентів у напрямку посилення їх виховної розвиваючої спрямованості. Поряд із засвоєнням загальнолюдських цінностей і фахових знань, студенти орієнтуються на глибоке вивчення, збереження духовної, національної скарбниці, традицій, творчих здобутків народної педагогіки, народної системи виховання. І, разом з тим, – на виховання гуманної особистості майбутнього вчителя. Значно оновлюється зміст навчально-виховної підготовки студентів з педагогічних дисциплін з опорою на сучасні теоретико-методологічні концепції особистісно-діяльсного напрямку, національну і зарубіжну демократичну педагогічну спадщину, що дає можливість використати багатий і надзвичайно цінний виховний досвід. Передбачається знайомство студентів із альтернативними виховними системами, педагогічними інноваціями. Багаторівнева підготовка спрямовується на вдосконалення і переробку нормативних курсів з педагогіки, історії педагогіки, основ педагогічної майстерності, а також елективних курсів, які вводяться у вузі для задоволення освітніх, виховних і кваліфікаційних потреб особистості і суспільства, ефективного використання набутого навчального досвіду, традицій, регіональних потреб. Введення таких дисциплін, як "Етнопедагогіка", "Соціологія освіти", "Технологія навчально-виховного процесу" має сприяти професійному становленню вчителя як майбутнього вихователя.

Відбуваються зміни й у засобах педагогічної комунікації, формах та методах педагогічної взаємодії. Майбутні вчителі повинні збагнути сутність народних методів виховання, закарбувати у пам'яті накопичений досвід своїх предків, збагативши їх сучасними дослідженнями. Головним засобом виховання виступає сама учительська професія, яка реалізує основну потребу вчителя – можливість вчити і виховувати дітей, молодь. Наші дослідження показують, що зростанню рівня професійної майстерності сприяють нові розвиваючі інформаційні технології навчання, побудова процесу викладання педагогічних дисциплін за технологічним підходом.

Нова позиція передбачає зміну статусу студента, який перетворюється на суб'єкт пізнавальної діяльності за умови створення стимулюючого середовища для розвитку його здібностей, інтересів, нахилів, потреб. У навчальному процесі вузу відбувається перехід від масово-репродуктивного до індивідуально-творчого підходу. У новій дидактичній системі в центр уваги ставиться самостійна робота студента, індивідуальна робота викладача зі студентом. Доречно врахувати думку І.Огієнка, який вважав, що педагоги та студенти повинні виступати як партнери, постійно доповнювати і підтримувати один одного.

Відповідно змінюється професійна позиція викладача вищого педагогічного закладу, зростає рівень його професійної компетентності, все більше уваги приділяється самоосвітній роботі. В нових умовах особистість студента формується під провідним впливом особистості і діяльності викладача, який через свою особу транслює соціальний освітній досвід. Викладач педагогічних дисциплін має захопити студентів актуальними питаннями виховання й освіти молоді, зацікавити проблемами, які досліджує, залучити майбутніх учителів до науково-дослідної роботи. Дидактична система передбачає якісні зміни всіх її складових: мети, змісту навчальної інформації, засобів педагогічної комунікації, форм та методів педагогічної взаємодії, суб'єктів педагогічного процесу, а також розвиток професійної і пізнавальної мотивації, формування педагога як самостійної особистості.

РОЗДІЛ 2. Сучасний стан проблеми підготовки педагога до роботи з родиною в теорії та практиці роботи вищого педагогічного навчального закладу

У сучасній університетській освіті актуалізується проблема вдосконалення змісту з урахуванням аксіологічних вимірів і вимог практики. Стрімкий соціокультурний розвиток суспільства потребує від педагога все нових і нових знань, відповідно час, за який він отримує вищу освіту, зумовлює потребу в нових фахових компетентностях, відповідно зміст викладання потребує постійного оновлення. Традиційно зміст освіти визначається на загальнотеоретичному рівні, на рівні навчальних планів, програм, підручників і навчальних книг та на рівні дидактичного матеріалу. Навчальний план професійної педагогічної освіти передбачає тривалість усього періоду професійної освіти й кожного окремого навчального року, терміни канікул, повний перелік навчальних предметів за роками навчання, кількість навчальних годин на їх вивчення, співвідношення аудиторних занять і самостійної роботи студента, співвідношення різних форм і видів занять (лекції, семінарські заняття, практики тощо), форми контролю, кількість обов'язкових дисциплін і дисциплін за вибором.

Відповідно до навчального плану розробляють навчальні програми з конкретних дисциплін (державні, типові, авторські), в яких чітко окреслено зміст знань, умінь і навичок, навчальні теми, форми й методи навчання тощо.

У педагогічній науці виокремлюють два способи побудови навчальних програм: лінійний і концентричний. Згідно з лінійним принципом, програма з навчального предмета передбачає систематичний і послідовний виклад змісту від невідомого до відомого.

За концентричним принципом програмування одні й ті ж розділи навчального матеріалу вивчаються на різних ступенях навчання, але в різному обсязі (спосіб багаторазового повторення матеріалу).

Перший варіант засвоєння змісту дає змогу економії часу й виключає дублювання матеріалу, відтак можливі труднощі у процесі його засвоєння. У результаті багаторазового повторення раніше вивченого в студента виникає ілюзія знання й зниження пізнавальної активності у навчальній діяльності. Тому виник третій спосіб складання навчальних програм за спіралеподібним методом, який синтезує послідовність і циклічність вивчення змісту. У сучасних умовах відбувається стандартизація освіти – процедура розроблення й затвердження стандартів, які є складовою системи освіти. Державні стандарти вищої педагогічної освіти містять “перелік спеціалізацій за спеціальностями, варіативні частини освітньо-кваліфікаційних характеристик випускників ВНЗ і засобів діагностики якості, навчальні плани, програми навчальних дисциплін” [259, с. 871].

Таким чином, завершився перехід від уніфікованої до варіативної системи професійно-педагогічної освіти, яка включає стандартизацію, тобто інваріантну частину навчальних планів і програм, та диференціацію й індивідуалізацію освіти, тобто варіативну частину змісту.

При викладанні “Методики виховної роботи” такі теми курсу, як: “Технології виховної роботи в початкових класах”, “Діагностика вихованості школярів”, “Вимоги до особистості педагога як вихователя”, “Коллективне творче виховання”, “Методика педагогічної взаємодії вчителів, батьків, громадськості та учнів”, “Методика виховної роботи з різними категоріями дітей”, “Методика роботи з виховання культури поведінки молодших школярів” доповнено питаннями:

Організація роботи з батьками в освітньому закладі - багатоаспектна і має значні педагогічні можливості.

Успіх в організації роботи з батьками великою мірою залежить від особистості й авторитету педагога, його професійності, високих моральних, людських якостей, вміння спілкуватись з батьками, з колегами, з дітьми.

Професійна діяльність учителя постійно пов’язана із сімейним вихованням та взаємодією з батьками учнів як стосовно впровадження різних форм соціально-педагогічної допомоги родині, так щодо його корекції у процесі

педагогічної освіти батьків. На передній план у професійній підготовці вчителя виходять уміння та навички гуманізації шкільного середовища, гармонізації його взаємодії з соціумом. Багатогранність діяльності вчителя початкових класів передбачає оволодіння великим обсягом соціально-педагогічних, психологічних, законодавчо-правових знань та вмій.

Підготовку студентів до роботи з батьками учнів потрібно розглядати як соціальний вплив, який повинні вміти здійснювати педагоги на переконання та поведінку батьків з метою покращення якості сімейного виховання. Таку підготовку майбутнього вчителя до роботи з батьками учнів ми розглядаємо як підсистему цілісної системи професійної підготовки вчителя. Плануючи зміст та основні форми і методи такої підготовки, слід орієнтуватися на специфіку організації роботи з батьками учнів у сучасній загальноосвітній школі, яка має здійснюватись за такими основними напрямками: вивчення сімей учнів, їх виховного потенціалу; включення батьків, усіх дорослих членів родини у навчально-виховний процес як рівноправних учасників, інтеграція зусиль і гармонізація взаємин педагогічного колективу і батьківської громадськості в створенні сприятливих умов для ефективної роботи освітнього закладу; формування педагогічної культури сучасної сім'ї та допомога батькам в їх психолого-педагогічній самоосвіті; корекція виховної діяльності родин з різним типом сімейного неблагополуччя.

Система підготовки студентів до роботи з батьками має на меті надати студентам, майбутнім учителям систематизовані знання про специфіку організації виховного соціально-педагогічного процесу, технології постановки та здійснення виховних цілей, засобів щодо соціально-педагогічної роботи з сім'ями різних типів для покращення сімейного виховання, якості співробітництва та взаєморозуміння з батьками учнів. Зміст роботи, спрямований на те, щоб ознайомити студентів з особливостями сучасних українських сімей, їх виховним потенціалом; обґрунтувати наукові засади сімейного виховання; довести значення сім'ї, родини у вирішенні завдань формування гармонійно розвиненої особистості школяра;

проаналізувати провідні напрями педагогічної діяльності, спрямованої на взаємодію з батьками учнів та створення оптимальних умов для успішної соціалізації особистості; озброєння студентів різноманітними методиками вивчення сімей учнів, сучасними доцільними формами та методами роботи з сім'ями вихованців; виховання у студентів культури спілкування у процесі взаємодії з батьками учнів і ін.

Підготовка студентів до роботи з батьками здійснюється впродовж усього періоду їх навчання і характеризується цілеспрямованістю, послідовністю, систематичністю, єдністю всіх навчально-виховних впливів. У вирішенні проблеми цілеспрямованої підготовки майбутнього вчителя до повноцінної роботи з батьками учнів простежується певна поетапність роботи викладачів коледжу. Кожен із етапів передбачає поглиблення, узагальнення і систематизацію професійних знань, поступове формування професійних умінь, розвиток та саморозвиток якостей особистості майбутнього класовода-вихователя.

На початковому етапі підготовки майбутнього вчителя до роботи з батьками при вивченні курсу «Вступ до спеціальності» викладачі знайомлять студентів зі специфікою вчительської професії, розкривають її суспільну значимість, спонукають до аналізу основних функцій педагога, змісту його діяльності. Студенти-першокурсники мають можливість доторкнутись до педагогічних порад В.О.Сухомлинського, проникнути у світ його мудрих ідей. Так, під час практичного заняття з теми «Обговорення поради В.О.Сухомлинського «Що таке покликання до праці вчителя і як воно формується?» студенти знайомляться із специфічними особливостями обраної ними професії. Викладач серед багатьох інших особливостей виділяє ту, яка стосується багатофакторності впливу на процес виховання особистості дитини. Серед низки факторів виділяється сім'я, родина. Разом із студентами аналізуються позитивні і негативні впливи сім'ї на процес формування особистості школяра. З метою переконання студентів у важливій ролі сім'ї в житті дитини наводимо приклади із праць В.Сухомлинського «Серце віддаю дітям», «Батьківська педагогіка», його

статей «Мікроклімат вашого дому», «Батьківська педагогіка», «Особлива місія», «Обережно:дитина!» та ін., з власного досвіду викладача та досвіду самих студентів.

На II-III курсах студенти вивчають психолого-педагогічні дисципліни, метою яких є цілеспрямована професійна підготовка до майбутньої педагогічної діяльності. Студенти знайомляться і засвоюють цілий ряд теоретичних питань: сім'я як найголовніше соціально-педагогічне середовище виховання та розвитку дитини, провідна ланка її соціалізації; виховні функції сім'ї; соціальний захист та підтримка дітей в Україні; правові основи педагогічної діяльності вчителя з батьками учнів; особливості та структура сучасної сім'ї та вплив вказаної структури на сімейне виховання; особливості виховання дитини в різних типах сімей; наукові засади сімейного виховання; складові частини виховання дітей у сім'ї; типові помилки сімейного виховання; види батьківського авторитету; умови успішного виховання дитини в сім'ї; соціально-педагогічна допомога сім'ям учнів у роботі вчителя початкових класів; форми роботи з батьками учнів; культура соціально-педагогічного спілкування вчителя з батьками учнів. На цьому етапі здійснюється фундаментальна теоретична підготовка студентів до роботи вчителя-вихователя з батьками учнів. Під час лекцій у студентів формуються теоретичні знання про сім'ю та зміст роботи вчителя початкових класів з батьками.

Особливу увагу слід приділяти формуванню у студентів умінь та навичок роботи з батьківським колективом в процесі вивчення педагогіки.

РОЗДІЛ 3. Теоретичні засади психолого-культурологічної підготовки педагога до виховної діяльності з родиною

У часи реформування вітчизняної освіти, її інтеграції в світові освітні процеси на початку ХХІ ст., особливого значення набуває проблема підготовки майбутніх педагогів до реалізації виховної дії. Вирішення складних завдань підготовки майбутніх педагогів до практичної роботи повинно базуватися не тільки на вивченні світового педагогічного досвіду виховання дітей, вітчизняних традицій родинно-сімейного виховання, з урахуванням педагогічної спадщини видатних теоретиків і практиків вітчизняної педагогічної освіти, які досліджували проблеми виховання підростаючого покоління, але на основі аналізу використання різних аспектів філософії, психології та культурології освіти, що є природною потребою в методологічному, контекстному аспектах для вирішення існуючих освітньо-культурних проблем вищої освіти. Підготовка майбутніх педагогів до реалізації виховної дії, яка входить органічним компонентом у систему вищої педагогічної освіти, передусім, вимагає не тільки урахування теоретико-методологічних та організаційних концепцій системи виховання, але й вирішення питань психолого- педагогічних та культурологічних засад підготовки майбутніх вчителів як основних головних умов професійного педагогічного становлення одних в системі професійної підготовки студентів. Наукові дослідження з питань професійної підготовки фахівців доводять, що в сучасних умовах до особистості майбутнього вчителя висуваються підвищені вимоги щодо професійних і особистісних якостей. Учитель як професіонал і культуротворча особистість повинен мати належну педагогічну, психологічну, культурологічну та підготовленість. Як доводять наукові дослідження, високий рівень професіоналізму завжди повинен поєднуватися із загальною культурою вчителя з різнобічним особистісним розвитком, формування гуманістичної педагогічної позиції на основі єдності професійної, суспільно-економічної, психологічної і культурологічної

підготовки. Вирішення означених завдань вимагає трансформації ціннісного змісту підготовки майбутнього вчителя, переорієнтації на продуктивність, а саме: уміння вести виховну та позаурочну діяльність; бути не тільки реципієнтом культурних цінностей, а найперше – дослідником культурно-освітніх процесів, здійснювати їх психологічний, культурологічний аналіз на основі системи психологічних та культурологічних знань і вмінь, детермінованих гуманістичними ціннісними орієнтаціями; створювати культуротворче середовище навчання і виховання учнів [10,11].

Підготовка майбутніх фахівців до виховної діяльності проходить комплексно через вивчення теорії виховання у курсі «Педагогіка» та під час організації і проведення педагогічної практики. Більш ґрунтовна підготовка майбутніх вчителів до реалізації виховної дії здійснюється під час набуття спеціалізації «Педагог-організатор» та під час підготовки фахівців до майбутньої діяльності класного керівника тощо.

З метою визначення шляхів удосконалення підготовки до виховної діяльності на культурологічних засадах, було здійснено аналіз практики та досвіду підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах. Результати здійсненого аналізу констатують про наявність недостатнього рівня особистісної готовності майбутніх учителів до здійснення психолого-культуротворчої функції освіти та психолого-культуровідповідної професійно-педагогічної діяльності у ході підготовки фахівців до педагогічної та виховної діяльності.

Велику увагу культурологічної складової виховання приділяв академік І.А. Зязюн. Його ідея нової парадигми у вітчизняній педагогіці – парадигми культурологічної, доводить, що нинішній етап історії людського суспільства характеризується тим, що культура опинилася перед викликом у зв'язку з проблемами перспектив сучасної цивілізації. Техногенна цивілізація, на думку вченого, досягнувши вражаючих вершин в науці і техніці, породила глобальні кризи, а тому призвела до реальної можливості руйнування біогенетичної основи людської життєдіяльності та забезпечила значне відставання розвитку людських емоцій від розумового розвитку. На зміну

традиційної парадигми освіти, яка зорієнтована на отримання знань, повинна прийти нова культурологічна [7, с. 11].

В українському педагогічному словнику С.У. Гончаренка культура визначається як сфера духовного життя суспільства, що охоплює систему виховання, освіти, духовної творчості та як рівень освіченості, вихованості людей. Цілком відповідно у працях С.У. Гончаренка, ми знаходимо і тлумачення принципу культуровідповідності як відповідність виховання вимогам середовища й часу [2, с. 48].

На думку академіка І.А. Зязюна, криза освіти особистості полягає не стільки в зовнішніх причинах, скільки у внутрішніх: у втраті сенсів, у вихованні моральності, національної гідності, духовності, патріотизму. Академік наголошував на поєднанні культурології з педагогікою. В його працях ми знаходимо нові поняття, серед яких – педагогічна культурологія, педагогічна культура, культурологічна підготовка та багато інших. Педагогічна культурологія як інтегративна характеристика складової педагогіки не тільки пояснює зміст і форми розвитку педагогічної культури з позиції культурології, а і переносить акцент на культурологію освіти, з позиції культурології і філософії природу освіти, розвитку і саморозвитку. Центральною фігурою в освіті сучасності повинна стати людина, як вільна і активна індивідуальність, людина, яка спроможна до праці та співпраці з тими людьми, які її оточують та спілкуванні з собою і культурою [2, с. 48].

За педагогічними вченнями І.А. Зязюна ми переглядаємо зміст підготовки майбутніх фахівців, педагогів, які будуть мати досить високий рівень загальної і професійної культури, будуть намагатися розвивати свою професійну педагогічну майстерність та впливати на культурологічний характер педагогічного середовища. Цілком доречним, у світлі підготовки фахівця до виховання, буде наповнення подальшої професійної діяльності культурними смислами, опорою на ціннісний характер освіти і виховання, розуміння ціннісних смислів кожної особистості [4, с. 6].

До культурологічного аспекту виховної діяльності, а тому і до культурологічного змісту підготовки фахівців, потрібно вносити питання:

цінності, норми і закони життя, спроможність вихованців та педагогів до саморозвитку в просторі культурно-виховної діяльності та взаємодії, підготовка майбутніх вчителів до майстерності спрямовувати всю навчальну і виховну діяльність на формування ціннісних орієнтирів, виховання культурної особистості, яка буде спроможна до удосконалення, саморозвитку, самовдосконалення і навчання протягом життя.

Результатом виховання та виховної діяльності педагога повинно стати: виховання особистості, громадянина, здатного сприймати та передавати національні цінності, виховання як розкриття природних задатків, виховання людини як творчої індивідуальності, що розкриває свій потенціал в навколишньому світі, може отримувати і розуміти свою універсальність у світі, розуміти смисл духовного розвитку людини [5, с. 123].

Враховуючи умови сучасності, стрімкий розвиток інформаційного суспільства, сучасний стан розвитку свідомості та духовної активності, розуміння людської свідомості як духовної основи, яка відіграє неocenенну роль у творенні культури, відповідного розвитку професіоналізму вчителя, сучасна культурологічна парадигма в освіті повинна базуватися на наступних принципах: – визнання розвитку особистості головним завданням освіти, а становлення унікальної індивідуальності майбутнього професіонала – її головним результатом; – зміст освіти має бути наповнений культурними сенсами і загальнолюдськими цінностями; – педагогічні засоби, форми і методи навчально-виховного процесу мають бути спрямовані на розвиток суб'єктних, позитивних властивостей особистості, на самопізнання; – підготовка професіонала має відбуватися в особливому культурно-виховному середовищі, в якому є всі підстави для вільного вибору особистістю способів самореалізації та її культурного саморозвитку. Зважаючи на погляди провідних вітчизняних дослідників та основні напрями культурологічної складової нової парадигми виховання, ми переглядаємо зміст сучасної підготовки майбутніх вчителів до виховної діяльності та виховної дії. Підвищення рівня культурологічної

компетентності майбутніх вчителів повинно ґрунтуватися на ґрунтовній культурологічній підготовці, яка буде передбачати вивчення і розуміння внутрішнього її сенсу, вирішення суперечностей між професійною та культурологічною підготовками, урахування філософсько-методологічних засад тощо [6, с. 11].

Переваги культурологічної підготовки безперечні, вони сприяють ефективному навчанню в теорії та практиці виховання, прискорюють і допомагають закріплювати морально-культурні переконання, спрямовують ціннісні орієнтири вихованців, формують культурологічний тип поведінки й допомагають формувати стійкі основи професійної культури майбутнього вчителя. В процесі підготовки фахівців великого значення набувають підвищення рівня культурологічної компетентності майбутніх вчителів, які базуються на системі культурологічної підготовки, що передбачає розуміння внутрішнього її сенсу професійної діяльності, вирішення суперечностей між професійною та культурологічною підготовками, урахування філософсько-методологічних засад та практичної готовності майбутніх фахівців до практичної роботи та реалізації виховної дії в практичній педагогічній діяльності.

Належну увагу слід приділити аналізу особливостей професійної підготовки до роботи з учнями початкової школи. Саме в початковій школі, завдяки діяльності педагога, формуються життєві цінності та орієнтири, визначаються пріоритети та формується особистість вихованця. Молодший шкільний вік, на думку І. Беха, є важливим у становленні особистості дитини, бо саме тоді закладаються основи особистісного розвитку учнів початкової школи. Як свідчить аналіз літературних джерел, саме в цьому віці дитина виявляється сприятливою щодо виховання, в якій формується фундаментальний моральний розвиток, здібність цінувати особистість людини [1, с. 47].

В державній програмі виховання зазначено, що формування особистості молодшого школяра значною мірою визначається реалізацією у виховному процесі діяльнісного підходу, згідно з яким моральні правила і

норми дитина засвоює активно, в процесі діяльності та спілкування з дорослими, однолітками, старшими та молодшими дітьми. Основна функція її полягає в тому, що в ній набувається досвід ставлення дитини до світу, до людей, до самої себе. Національна програма виховання визначає шляхи формування ціннісних орієнтирів: внесення ціннісних складових у зміст навчальних предметів, відведення належного місця «спільно-взаємодіючій діяльності» як на уроках, так і в позаурочний час; гуманізації взаємин у системах «учитель – учень», «учень – учень»; використання вчителем демократичного стилю спілкування з учнями; створення умов для творчої самореалізації кожної особистості. Важливим в цьому процесі стає особистісно зорієнтований підхід у вихованні молодших школярів, ставлення до суспільства і держави, інших людей, праці, природи, мистецтва, самої себе [1, с. 42].

Серед багатьох питань підготовки фахівців до виховної діяльності, окремо виділяються технології підготовки, а саме: визначення педагогічних технологій, методів, форм і прийомів підготовки фахівців. Найбільш сприятливішою за результатами засвоєння матеріалу, виявляється технологія тренінгу. Слово «тренінг» походить від англійського «to train», що означає «навчати, тренувати, дресирувати». Тренінг - це одночасно: цікавий процес пізнання себе та інших; спілкування; ефективна форма опанування знань; інструмент для формування умінь і навичок; форма розширення досвіду. Вважаємо за доцільне наголосити, що під час тренінгу створюється неформальне, невимушене спілкування, яке відкриває перед групою безліч варіантів розвитку та розв'язання проблеми, заради якої вона зібралася. Як правило, учасники в захваті від тренінгових методів, тому що ці методи роблять процес навчання цікавим, не обтяжливим [7, с. 124]. Тренінг – це перш за все, форма навчання, що орієнтується на відповіді, на важливіші запитання та пошук їх вирішення. Тренінгові форми навчання повністю охоплюють весь потенціал людини: рівень та обсяг її компетентності (соціальної, емоційної та інтелектуальної), самостійність, здатність до прийняття рішень, до взаємодії тощо. Будь-яке навчальне тренінгове заняття

має певну мету. Це можуть бути: інформування та набуття учасниками тренінгу нових професійних навичок та умінь; опанування нових технологій у професійній сфері; зменшення чогось небажаного (проявів поведінки, стилю неефективного спілкування, особливостей реагування тощо); зміна погляду на проблему; зміна погляду на процес навчання, аби зрозуміти, що він може давати наснагу та задоволення; підвищення здатності учасників до позитивного ставлення до себе та життя; пошук ефективних шляхів розв'язання поставлених проблем завдяки об'єднанню в тренінговій роботі різних спеціалістів, представників різних відомств, які впливають на розв'язання цих проблем; активізація громадськості щодо розв'язання актуальних проблем; здобуття альтернативної громадянської освіти [7, с. 123]. За нашим переконанням, система занять спецкурсу, що побудована на тренінговій основі, сприяє засвоєнню матеріалу в оптимальних навчальних умовах. Кожне заняття повинно мати відповідну тему, мету, головні завдання та визначену структуру, що пов'язані між собою і складають матрицю вичаємої теми; матеріал курсу повинен тісно пов'язаний із набутим практичним досвідом тих, хто навчається та з проблемами і потребами сучасного життя, спрямований на задоволення особистісних професійних потреб вчителів, що займаються організацією позаурочної роботи; зміст курсу повинен бути зорієнтованим на формування наукового світогляду творчого мислення, професійної компетентності вчителя. В тренінгу або спецкурсі «Культурологічна складова сучасного виховання» майбутні фахівці – вчителі початкової школи можуть визначити основні особливості початкового шкільного віку, навчитися будувати виховний процес, спираючись на систему ціннісних орієнтирів, життєвих цінностей, будувати виховний процес на культурологічній основі, визначати шлях виховання культуровідповідної особистості, спроможності на самовиховання, саморозвиток і вдосконалення протягом майбутнього життя. Завдяки тренінговій технології відбувається процес набуття практичних навичок організації виховного процесу в початковій школі, підготовка на практичних інтерактивних формах, методах і прийомах фахівців до реалізації виховної

дії. Завершальним етапом тренінгу стане розбудова проекту «Моя майбутня професійна виховна діяльність», що містить конкретні кроки – від планування виховної роботи до проведення виховних заходів та роботи з батьками. Іншою формою підготовки може бути цикл взаємопов'язаних лекційних, практичних та семінарських занять, який має на меті підготовку фахівців до культурологічної виховної діяльності з майбутніми вихованця. Отже, шляхом ґрунтовної підготовки майбутніх фахівців до культурологічної виховної діяльності можна подолати суперечність між духовним і матеріальним, що існує у сфері освіти, побудувати майбутню професійну діяльність на зміни в соціокультурній ситуації, змін в поглядах не тільки на культуру, але і на особистість в культурі. Інструментально-нормативна модель підготовки майбутнього вчителя початкової школи сьогодні повинна бути замінена культурно-творчою моделлю, яка спирається на визнання принципової незавершеності культурно-освітнього шляху людини. В умовах розвитку сучасної наукової думки, педагогічна громадськість висуває на перший план потребу у формуванні високоосвіченого професіонала-педагога, педагога-патріота, який буде спроможним на основі компетентнісного підходу, в основі якого ціннісні орієнтири майбутнього фахівця щодо професійної діяльності, які свідомо сформовані і адаптовані як пріоритетні упродовж життя. Подальшого розгляду потребують питання психолого-культурологічної освіти, проблеми зв'язку культурологічної основи виховання, які можливо вирішити у процесі підготовки кваліфікованих фахівців у вищому педагогічному закладі та у педагогічних коледжах через упровадження циклу лекційних занять або спецкурсів з питань культурології або уведення в програму підготовки спецкурсу-тренінгу, спрямованим на практичну майбутню підготовку фахівця до реалізації виховної дії.

РОЗДІЛ 4. Психопедагогічні засади підготовки педагога до встановлення та розвитку партнерства з родиною

Національна програма виховання, визначає, що сім'я є основним соціальним інститутом, відповідальним за виховання зростаючої особистості. Особливість виховних впливів сім'ї полягає в емоційному характері взаємин її членів між собою та з дитиною, в переважанні інтимного спілкування над діловим, у тривалості життєвих зв'язків дитини з батьками. Сім'я покликана створити сприятливі умови для розвитку емоційного життя дитини, становлення в неї почуття самоцінності, впевненості у собі, компетентності у різних сферах життєдіяльності.

Виховання в сім'ї, на думку авторів програми, здійснюється завдяки застосуванню специфічних форм і методів впливу і спрямовується на особистісний розвиток дитини, її соціалізацію. У родині як першому мікро-соціальному середовищі визначаються соціальний статус дитини, її права й обов'язки, виникає прихильність дорідних, закладається підґрунтя для становлення її світогляду і переконань, ціннісних орієнтацій, морально-етичних ідеалів, естетичного смаку, уподобань, соціальної поведінки, трудових навичок.

Усталеними цінностями сімейного життя є: гуманне ставлення до людей (добродушність, доброзичливість, піклування про молодших і старших членів сім'ї, бажання надавати допомогу слабим і хворим), працелюбність, поважне ставлення до праці людей та її результатів, демократичність відносин, гармонійність стосунків представників різних поколінь.

Важливим аспектом родинно-сімейного виховання є формування пошани до предків, дотримання народних звичаїв, збереження і збагачення традицій, посилення національно-ціннісних орієнтирів: національна свідомість та самосвідомість, любов до рідної землі, народу, відданість

Україні; толерантне ставлення до всіх народів, що проживають в Україні; виховання мовної культури.

Сім'я виховує дітей і учнівську молодь на релігійних цінностях, які виступають універсальними моральними орієнтирами, невід'ємною частиною культури української сім'ї; тими гуманістичними засадами, значення і сутність яких розкриваються завдяки виховному впливу батьків на духовний світ дитини через її почуттєво-емоційну сферу.

Виховання громадянина у сім'ї здійснюється специфічними для родини формами і методами, в яких поєднується особистісний приклад батьків, усвідомлення і розуміння дітьми приналежності до рідної землі, держави, сім'ї, роду; дотримання традицій і звичаїв, відповідальності за долю своєї країни, її збереження, розвиток, примноження добробуту. Виховання громадянина в сім'ї досягається розвитком патріотичних почуттів, знаннями Конституції України, законів України, бажанням бути корисним своїй Батьківщині.

Устроєм свого життя сім'я запобігає негативному ставленню дітей до праці, проявам безвідповідальності і безгосподарності, порушенню трудової дисципліни, утриманству і лінощам, крадіжкам, нівеченню суспільної і приватної власності, варварському, нецивілізованому ставленню до природних багатств. Сім'я забезпечує дітям повноцінний фізичний розвиток, міцне здоров'я, фізичну досконалість; привчає їх до свідомого ставлення і зміцнення свого здоров'я як необхідної умови підготовки до суспільної корисної праці, захисту Батьківщини.

Родина притаманними їй засобами формує у дітей розуміння та особистісне ставлення до сенсу і мети життя, виховує толерантне ставлення до інших культур і традицій; розвиває моральні якості, спонукає дітей до самовдосконалення; залучає синів і доньок до мистецтва та світової культури; формує моральну свідомість через включення у педагогічне доцільне родинне спілкування, у життя, наповнене добродійними справами; виховує у дітей готовність до творчої праці в умовах ринкових відносин;

формує бережливе ставлення до суспільної і приватної власності, природних багатств, прагнення примножити їх власною працею.

Вплив сім'ї на виховання особистості залежить від вікових особливостей дитини. У *молодшому шкільному віці* батьки спрямовують свої зусилля на формування здатності дитини до емпатії, засвоєння нею морально-етичних правил поведінки, виховання базових якостей особистості, найпростіших форм соціальної компетентності. Важливу роль відіграють батьки у статевого та тендерного вихованні дітей *підліткового віку*, формуванні у дівчат цнотливості, дівочої гідності, вміння володіти своїми почуттями; у хлопців - чоловічої гордості, мужності, великодушності, поваги до жінок, готовності оберігати дівочу честь і гідність. У *юнацькому віці* особливу увагу батьки приділяють проблемі самовизначення особистості, розвитку її професійних інтересів, свідомому ставленню до життєвих виборів, активній за формою та моральній за змістом громадянській позиції.

РОЗДІЛ 5. Основні напрями та технології підготовки педагога до родинного виховання

5.1. I курс навчання - „Школа першокурсника”

На першому етапі виховного циклу іде підготовка до вирішення виховних завдань; планування роботи, організаційне забезпечення виконання завдань виховання (розділи плану: „Організаційна робота”, „Адаптація студентів нового набору”, „Індивідуальна робота”, „Робота з батьками”, діяльність Школи етикету).

Основними формами роботи зі студентами I курсу є діагностичне вивчення психологічних умов адаптації студентів I курсу до умов навчання, до умов проживання в гуртожитку. Значна роль відводиться формуванню та закріпленню норм культури та етики поведінки, формуванню загальнолюдських, національних цінностей.

Моральне виховання студентів I курсу має на меті розвивати у студентів моральні почуття, переконання і потреби поводити себе згідно з моральними нормами, що діють в суспільстві, відповідно до цих завдань кураторами академічних груп на першому році навчання студентів планується ряд тематичних годин, круглих столів, дискусій з проблеми, проводяться тематичні вечори.

Моральне виховання пов'язане із родинними традиціями першокурсників, увага колективу звернена на наслідування кращих моральних зв'язків родин студентів, українського народу в цілому, загальнолюдських моральних цінностей. Важливим етапом роботи є організація і забезпечення психолого-педагогічного всеобучу батьків з метою підвищення ролі родинного виховання. Особлива увага звертається на вивчення традицій закладу,

знайомство з бібліотечним фондом з метою пробудження інтересу першокурсників до пошукової, дослідницької роботи в майбутньому.

На I році навчання особлива увага відводиться художньо-естетичному вихованню, виробленню умінь власноручно примножувати прекрасне у повсякденному житті. Із цією метою студенти-першокурсники беруть участь у роботі студії професійного камерного співу, розвивають свої літературні обдарування, відвідуючи студію „Паростки” , займаються у танцювальних колективах.

5.2. II курс навчання - „Відкрий і створи самого себе”

На другому етапі іде підготовка студентів до сприйняття виховного впливу, до взаємодії з педагогом для досягнення спільної мети, що визначається участю студентів у виховних заходах, клубах, гуртках, секціях, науковій діяльності, відбувається адаптаційний процес до умов здійснення майбутньої педагогічної діяльності. Другим етапом комплексної програми виховання є вивчення прихованих можливостей особистості студентів, виявлення сфери обдарувань, реалізація творчих можливостей студентів. Основна увага на другому році навчання звертається на створення студентами власних проектів, здійснення ними пошукової, наукової діяльності. З цією метою у коледжі функціонують студентські наукові товариства, студенти активно залучаються до участі у регіональних наукових конференціях, презентують результати дослідницької діяльності на форумах, засіданнях.

На другому році навчання студенти оволодівають початковими навичками самоврядування, створюючи відповідні моделі на рівні академічної групи, вчаться приймати рішення, розробляти стратегію змін, здійснювати ефективне планування. Окремі студенти можуть бути залучені до органів студентського самоврядування коледжу.

5.3. III курс - „Професійна спрямованість: ключі до успіху”

На третьому етапі - реалізація педагогічного задуму - індивідуальна робота зі студентами на шляху оволодіння професійними навичками, залучення до виконання доручень, прийняття рішень і розвиток навичок самоврядування. Студенти третього року навчання - потужна рушійна сила органів студентського самоврядування коледжу. Пройшовши навчання в Школі студентського лідера, такі студенти стають тренерами для активів груп II курсу, здійснюють керівництво органами студентського самоврядування, беруть участь у обласних та регіональних семінарах-навчаннях.

На третьому році навчання студентів у коледжі увага педагогічного колективу звернена на формування правової культури, прищеплення поваги до прав і свобод людини і громадянина, Конституції, державних символів, знання і дотримання Законів України, протидія порушенню законів. З цією метою основними формами роботи зі студентами стають правовий стіл, дискусійні клуби, участь студентів у клубі „Дебати”, включення проблематики правового та громадянського виховання в тематику науково-дослідних робіт студентів та викладачів.

5.4. IV курс - „Сьогодні студент - завтра спеціаліст”

Заключний четвертий рівень - це контроль, аналіз, оцінка та корекція процесу виховання - спрямування студентів-старшокурсників на самовиховання, професійного становлення та формування громадянської життєвої позиції. Всі ці етапи відображені в єдиному плані виховної роботи коледжу, який складається на навчальний рік і затверджується на засіданні педагогічної ради. Діяльність педагогічного колективу свідчить, що поступово складається система організації виховної роботи, де основний напрям національно-громадянського виховання та вироблення у студентів навичок професійної компетенції, які включають компоненти правового ,

морально-етичного, художньо-естетичного, трудового, фізичного, екологічного, сімейно-родинного, статевого виховання, формування здорового способу життя і є домінуючим принципом реалізації, а також досконале, професійне, науково-методичне забезпечення виховання, творчий пошук нетрадиційних форм і методів виховної роботи, поєднання виховних зусиль педагогічного колективу, родини, громадськості, державних, наукових, культурних закладів.

5.5. Зміст теми лекційного заняття «Мета і завдання виховання»

передбачає проведення практичного заняття «Розробка і захист фрагменту бесіди вчителя з батьками молодших школярів «Мета і завдання сімейного виховання».

Заняття має на меті поглиблення знань студентів про мету і завдання виховання взагалі та вироблення у них вміння її конкретизувати відповідно до умов сімейного виховання, сформувані переконання у необхідності дотримання цієї мети як вчителем, так і батьками.

Все заняття пройняте думками педагога-гуманіста В.Сухомлинського: «Сім'я в нашому суспільстві – це первинний осередок багатогранних людських відносин – господарських, моральних, естетичних. І, звичайно, виховних. Однак могутньою виховною та облагороджуючою силою для дітей вона стає тільки тоді, коли батько і мати бачать високу мету свого життя, живуть в ім'я високих цілей, що звеличують їх в очах дитини» [8, с.414].

Студенти вчаться доносити до батьків такі важливі поняття як «мета виховання», «мета сімейного виховання», переконувати матір і батька у необхідності дотримуватись мети у вихованні своїх дітей, розкривати перед ними завдання сімейного виховання у відповідності до суспільної мети. Захист студентських доробок проводиться на занятті через організацію ділової гри «Батьківська консультація», в ході якої студенти беруть на себе ролі «батьків», «вчителя початкової школи», «рецензента».

Аналогічно проводиться практичне заняття з теми «Методи і форми виховання». Кожен студент добирає собі окремий метод виховання чи групу методів, детально вивчає особливості його використання в умовах сімейного виховання, підбирає приклади із літературних джерел, праць педагогів-класиків та оточуючого життя про ефективне чи неефективне застосування методів виховання, розробляє ряд порад батькам щодо використання методу у виховній роботі з дітьми, пропонує їм можливі засоби для реалізації завдань методу. Кращі студентські розробки оформляємо у вигляді поради вчителю по роботі з батьками учнів молодшого шкільного віку. Крім того студентам пропонується розробка змісту лекцій («Поради по загартуванню і фізичному вихованню дітей у сім'ї», «Народні сімейні традиції та їх виховне значення»), дискусій («Сучасна українська сім'я: проблеми виховання підростаючих поколінь»; «Яку сім'ю можна вважати ідеальною щодо виховання дітей?», «Щаслива сім'я: міф чи реальність?»), програм конференцій для батьків з різних питань виховної роботи з дітьми тощо.

Особливий інтерес проявляють студенти до участі в активних формах, однією з яких є ділова гра – круглий стіл «Сучасні проблеми сімейного виховання».

Учасникам круглого столу пропонуються питання, які стосуються проблем виховання дітей у сім'ї.

Орієнтовний перелік питань для обговорення:

1. Спілкування батьків і дітей у сім'ях. Як його організувати? Де знайти час?
 2. Проблеми сім'ї, пов'язані з розподілом сімейного бюджету, розподілом функцій тощо.
 3. Труднощі об'єднання професійної та сімейної ролі жінки.
 4. Сучасний чоловік – батько сім'ї.
 5. Неповна сім'я і діти.
 6. Вплив конфліктів між батьками на психіку, вихованість дитини.
- Запропоновані питання можуть бути змінені в інтересах студентів або викладача.

Значне місце у системі цілеспрямованої підготовки студентів до роботи з батьками належить темі «Місце і роль сім'ї у вихованні».

5.5. Зміст теми лекційного заняття «Місце і роль сім'ї у вихованні».

Форми зв'язку школи і сім'ї». Студенти під керівництвом викладача поглиблюють свої знання про сім'ю як соціальний інститут суспільного розвитку, розширюють наявні у них уявлення про функції сім'ї, аналізують шляхи та засоби підвищення психолого-педагогічної культури батьків, форми та методи роботи вчителя-класовода з батьками вихованців. На цьому етапі особливо важливе значення відводиться ознайомленню студентів з методикою підготовки та проведення різних форм роботи з батьками (як колективних, так і індивідуальних).

Студенти залучаються до розробки програми проведення батьківських зборів, імітують проведення індивідуальних бесід з батьками учнів, через використання ігрових методів вчать виходити з конфліктних ситуацій, уникати непорозумінь у стосунках з батьками і ін.

У підготовці до роботи з батьками належне місце відводимо ознайомленню студентів з досвідом педагогів-класиків: обговорюємо праці В.О.Сухомлинського «Батьківська педагогіка», «Павлиська школа», «Листи до сина» і ін.; А.С.Макаренка «Книга для батьків», «Лекції про виховання»; В.Леві «Нестандартна дитина», Б.Нікітіна «Ми і наші діти», П.Щербаня «Національне виховання в сім'ї» та ін. В ході такої роботи акцент робимо на формуванні у студентів навичок здійснення індивідуального підходу до сім'ї, використанні ними діалогових методів роботи з батьками, що є дуже важливим у наш час.

Успішному включенню студентів у реальну взаємодію з батьками вихованців сприяють розв'язування педагогічних задач, аналіз виховуючих ситуацій, ігрові методи оптимізації взаємодії з батьками, рольові тренінги, практичні конференції.

З метою структурування та удосконалення здобутих знань, умінь та навичок щодо роботи майбутнього вчителя з батьками учнів пропонуємо створювати методичне портфоліо, в якому зібрані доробки студентів у вигляді зразків документів, анкет для батьків з вивчення різних питань, тематика та зміст лекцій, бесід, конференцій з батьками для різних вікових груп учнів, презентації тощо. Такий вид роботи є ефективним допоміжним засобом у самовихованні студентів та контролі за їх діяльністю.

5.6. Орієнтовна програма проходження психолого-педагогічної практики студентів напряму підготовки «Педагогіка» (Гаркавенко З.О.)

Зміст практики. Під час організаційно-методичного семінару педагогічного колективу (настановної конференції) педагогу-вожатому необхідно:

- ознайомитись із документацією організації та забезпечення оздоровлення та відпочинку дітей, відповідними документами бази практики щодо безпеки учасників оздоровчого процесу, правил внутрішнього розпорядку та інших нормативно-розпорядчих документів;

- встановити контакт із адміністрацією бази практики, педагогічним та дитячим колективом;

- ознайомитись із особливостями організації та змісту оздоровчо-виховного процесу, термінів та етапів зміни тощо.

На робочому місці необхідно:

- скласти план роботи педагога-вожатого (на період проходження практики – 1 зміна), а також забезпечити ведення журналу щоденного обліку роботи із зазначенням відповідних проблем та способів та шляхів їх вирішення (щоденник практики);

- підготувати методичні та дидактичні матеріали для відповідної вікової категорії вихованців для проведення загонових заходів (організаційні та пізнавальні заходи, ігрові та дозвілєві техніки та прийоми тощо);

- підготувати та провести просвітницько-виховні бесіди на основні теми відповідно до вікової категорії дітей вихованців заgonу (план проведення, розробка та підготовка наочних матеріалів, сценарій проведення, опис результатів);

- підготувати матеріали для проведення бесід із батьками з актуальних питань (проблем) дитячого колективу, скласти описовий звіт за результатами проведення.

В плані професійного саморозвитку практичного психолога студент повинен:

- взяти участь у консультативно-методичних зустрічах із обговоренням поточних організаційно-виховних проблем роботи;

- створити та репрезентувати на підсумковій конференції портфоліо, що ілюструє основні професійні інтереси, ціннісні орієнтації, здатності та досягнення студента.

Термін проходження практики 5 тижнів (6 кредитів). Кредитно-модульна структура передбачає 3 основних змістовних модулі:

1 модуль – «Організаційно-методична готовність педагога-вожатого до виконання виробничих функцій» - 30 год. (1 кредит) – **План роботи вожатого, Щоденник практики.**

2 модуль - «Операційно-технологічна діяльність педагога-вожатого» - 120 год. (4 кредити). – **Творчий блокнот педагога-вожатого (збірка програм, сценаріїв, прийомів та технік роботи з дітьми відповідної вікової категорії).**

3 модуль - «Професійний саморозвиток педагога-вожатого» - 30 год. (1 кредит) – **«Особисте професійне портфоліо».**

Керівником практики на базі практики (у літньому таборі), як правило виступає старший вихователь (вожатий), або методист табору (за наявності його у штатному розкладі).

Етапи та терміни проходження психолого-педагогічної практики.

1 етап - ознайомчий (1 тиждень): знайомство базою практики, педагогічним колективом, участь в організаційно-методичному семінарі педагогічного колективу, складання індивідуального плану практики, узгодження основних завдань та особливостей роботи на базі практики;

2 етап – педагогічна діяльність на базі практики (3 тижні): виконання завдань практики;

3 етап – підсумковий (1 тиждень): узагальнення результатів практики, підготовка та оформлення звіту, оформлення та презентація результатів індивідуального завдання.

Форми і види контролю. Попередній контроль здійснюється під час підготовки студентів до проходження практики (на настановній конференції, в якості якої виступає організаційно-методичний семінар на базі практики). Методист від кафедри бере участь в цих заходах задля уточнення програми проходження практики, а також узгодження основних форм та методів оцінювання поточного та підсумкового оцінювання результатів проходження студентом практики.

Поточний контроль здійснюється відповідно до складеного студентом та затвердженого методистом кафедри *індивідуальним планом практики та планом консультативно-методичних зустрічей (спільно із методистом від кафедри)*, який включає етапність, терміни виконання та тематику індивідуальних завдань практики.

Індивідуальний план заноситься в *щоденник практики* студентом і хід виконання його контролюється як керівником практики ВУЗу так і керівником від бази практики.

Підсумковий контроль передбачає контроль виконання студентом всієї програми практики, в тому числі індивідуальних творчих завдань, а також написання *звіту*, який оформлюється згідно вимог до написання документів такого виду.

За результатами проходження практики складається *відгук на проходження практики студента*, в якому зазначаються оцінки та висновки керівника від бази практики.

Критерії оцінювання результатів практики згідно вимог модульно-рейтингової і кредитно-модульної системи:

- Ступінь виконання студентами завдань практики;
- Якість психолого-педагогічних знань, проявлених під час практики та їх відображення у звітній документації;
- Рівень сформованості умінь та навичок практичної роботи студентів як майбутніх педагогів.

Загальні критерії оцінювання результатів проходження студентами практики подано у таблиці 1.

Таблиця 1. Критерії оцінювання проходження практики

<i>Зміст критерію</i>	<i>Оцінка за національною шкалою</i>	<i>Оцінка за 100-бальною шкалою</i>	<i>Оцінка за шкалою ECTS</i>
<p>Всі завдання практики виконано правильно якісно. Виявлено вміння студента застосовувати і творчо використовувати психолого-педагогічні та методичні знання, пов'язані з особливостями і засобами педагогічної діяльності.</p> <p>Виявлено вміння встановлювати контакт із окремою дитиною та організувати життєдіяльність дитячого колективу; об'єктивно аналізувати та обґрунтовувати результати та висновки своєї діяльності.</p> <p>Виявлено вміння проводити виховну роботу. Студент демонструє уміння складати та дотримуватися плану діяльності, коректувати за необхідності власні дії та мотивувати себе на досягнення успіху.</p>	Відмінно	90-100	A
<p>Завдання виконано правильно, але недостатньо повно, використані не всі необхідні методи в ході аналізу та узагальнення матеріалу.</p> <p>Виявлено уміння проводити відповідні види психолого-педагогічної роботи, але дії</p>	Добре	80-89	B

студента репродуктивні, не проявляється творче ставлення до розв'язання завдання. Виявлені уміння контролювати та спрямовувати свою поведінку але домінують зовнішні мотиви діяльності.			
Завдання виконані правильно, але неповно. В ході виконання завдань допускалися незначні помилки. Використані не всі необхідні методи аналізу та узагальнення матеріалу. Звітна документація оформлена згідно вимог. Студент не демонстрував особистісної зацікавленості у набутті навчально-практичного досвіду.	Добре	70-79	С
Завдання виконані неповно. В ході виконання завдань допускалися помилки. Використані не всі необхідні методи аналізу та узагальнення матеріалу. Звітна документація неповна або оформлена з помилками. Завдання орієнтовані на професійний саморозвиток виконані формально, або не виконані взагалі.	Задовільно	65-69	Д
Завдання виконані з помилками. Всі завдання практики виконувалися, але допущені неточності. Документація оформлена неповно, з помилками. Завдання орієнтовані на професійний саморозвиток виконані формально, або не виконані взагалі.	Задовільно	60-64	Е
Завдання виконані неповно, з помилками. Виявлені проблеми встановлення контакту з клієнтом, студентською аудиторією; не сформовані вміння проводити відповідні види психологічної роботи. Звітна документація оформлена з помилками. Халатне ставлення до навчально-професійних завдань.	Незадовільно	35-59	ЕХ (з можливістю повторного складання)
Завдання виконані неправильно, не виконані взагалі. Виявлені проблеми встановлення контакту; не сформовані вміння проводити відповідні види психолого-педагогічної роботи. Звітна документація оформлена з помилками. Відсутні логічні висновки.	Незадовільно	0-34	Х (з обов'язковим повторним курсом)

Розподіл балів за окремими видами робіт

Модуль 1 (вид роботи)		Модуль 2 (види робіт)	Модуль 3 (види робіт)	Всього (балів)
План роботи педагога-вожатого	Щоденник практики	Творчий блокнот педагога-вожатого	Презентація портфоліо (виступ на підсумковій конференції)	
20	20	35	25	100

Підведення підсумків практики. Письмовий звіт разом із щоденником подається у встановлений термін (не пізніше трьох днів до закінчення практики) керівнику практики для перевірки, рецензування та допуску до захисту.

До захисту допускаються студенти, які повністю виконали програму практики, представили звіт згідно із встановленою формою та одержали позитивний відгук від керівника бази практики та методиста кафедри. Оцінювання результатів практики здійснюється на підставі аналізу представлених матеріалів та індивідуальної співбесіди із студентом, а також керівник бази практики вносить результати своїх спостережень до бланку відгуку (представлено у додатку А).

Підсумки практики підводяться у процесі складання студентом диференційованого заліку керівнику практики від кафедри. Диференційована оцінка з практики заноситься в екзаменаційну відомість та проставляється в заліковій книжці.

Проведення консультативно-методичних зустрічей в процесі практики (поради керівнику бази практики. Проведення консультативно-методичних зустрічей із студентами в процесі практики може викликати певні складнощі з огляду на навантаження останніх протягом дня (педагог-вожатий працює повний день, інколи забуваючи про відпочинок та необхідність відновлювати сили для роботи). Саме тому пропонується наступний порядок організації цієї роботи.

По-перше, групові консультативні зустрічі необхідно планувати і проводити не частіше 1 разу на тиждень для однієї групи. Зазвичай в одному загоні працюють по два педагоги-вожаті, тому варто скласти графік проведення таких зустрічей заздалегідь і намагатись його дотримуватись.

За своєю структурою консультативно-методична зустріч має містити інформаційну складову (що відбулось, що вдалось зробити із запланованого за індивідуальним планом), інструктивно-методичну складову (обираються ті питання та проблеми, які є спільними для більшої частини учасників), релаксаційну складову (обов'язково необхідно застосовувати вправи на психо-емоційне розвантаження учасників, навчаючи їх простим технікам релаксації та емоційно-вольової регуляції). Для забезпечення останньої складової варто залучати психолога, який може також проводити поточний моніторинг психо-емоційного стану педагогів, проводячи індивідуальні консультації за запитом окремих вожатих.

По-друге, консультативно-методичні зустрічі мають на меті поточний моніторинг ефективності виконуваної програми практики, відтак необхідно розробити «форми» моніторингу у вигляді простих опитувальників (до 5 запитань), які дозволяють збирати інформацію не витрачаючи на це багато часу та сил. Цілком ймовірно, що у процесі консультативно-методичних зустрічей може відбуватись корекція індивідуальних завдань студентів, з огляду на поточну специфіку їх діяльності.

По-третє, консультативно-методичні зустрічі мають відбуватись за участі керівника практики від кафедри, про що має бути укладено попередню домовленість (графік) і має відбутись відповідний «розподіл» функцій між керівниками. Наприклад, керівник від кафедри бере на себе функцію проведення поточного моніторингу ефективності, а керівник бази практики здійснює інструктивно-методичну роботу зі студентами.

Важливим результатом проведення консультативно-методичних зустрічей має стати накопичення змістовних інформаційно-методичних, статистичних матеріалів, які після опрацювання стануть джерелом для корекції навчально-практичної діяльності студентів у стінах ВНЗ.

**Відгук на звіт про проходження практики
студента групи _____**

(прізвище, ім'я, по-батькові)

Види робіт	Максимальни й бал	Фактичний бал
План роботи педагога-вожатого	20	
Щоденник практики	20	
Творчий блокнот педагога-вожатого	35	
Презентація портфолію (виступ на методичному об'єднанні)	25	
Разом за видами робіт:	100	
Підпис методиста бази практики		

Зауваження, недоліки:

(зауваження та недоліки визначаються у разі зниження балів за видами робіт та мають стосуватись конкретних аспектів виконаної роботи)

Визначні результати, особливі досягнення:

(заповнюється у разі наявності таких результатів та досягнень)

**Керівник практики
(від бази практики)
батькові**

Прізвище ім'я по-

Структура професійного портфоліо педагога

Перший розділ «Загальні відомості»

- П.І.Б.
- Базова та додаткова освіта
- Інформація про навчальні та інші досягнення
- Ілюстрування тих чи інших навчально-професійних досягнень (фотографії дипломів, вручень відзнак тощо)

Другий розділ «Життєво-професійні кредо»

Розкриває та ілюструє у довільній формі власні цілі та цінності, професійні пріоритети та «табу». Пояснює мотивацію професійної діяльності та ілюструє прагнення навчальної та позанавчальної діяльності.

Третій розділ «Науково-практичні інтереси»

Розкриває наукові інтереси та професійну платформу автора. Ставить питання подальшого інтелектуально-професійного розвитку та ілюструє уявлення про можливості його здійснення. Надає інформацію про наукових авторитетів, що сформували та формують професійний світогляд студента, надихають своїми досягненнями та науковими працями.

Четвертий розділ «Професійні плани та перспективи»

Ілюструє особистісно-професійні плани та перспективи, а також уявлення про особливості власного особистісного зростання. Відображує розуміння власних сильних та слабких сторін, ресурсів та перепон особистісно-професійного зростання. Розкриває розуміння шляхів подолання тих чи індивідуально-психологічних обмежень розвитку, формування необхідних якостей характеру.

П'ятий розділ «Творче Я»

Розділ присвячений осмисленню власного місця у професійному середовищі і відображує усвідомлення значення власної майбутньої та теперішньої діяльності на процеси розвитку педагогіки та освіти в Україні. Демонструє причетність до соціокультурних процесів, що відбуваються в державі в цілому та системі освіти зокрема.

**Методичні матеріали до проходження психолого-педагогічної
практики.**

***1. Проведення організаційно-методичного семінару педагогічного
колективу літнього оздоровчого табору***

Учасники: студенти (педагоги-вожаті), директор табору, психолог, старший вихователь, культорганізатори, керівники гуртків, інструктори фізкультури.

Основна мета: формування в учасників спільного бачення організації, змісту та форм оздоровчого процесу

Задачі:

- формування єдиного понятійно-категоріального поля;
- формування уявлення про особливості виховної роботи в умовах дитячого оздоровчого табору на поточний період;
- формування навичок організації та самоорганізації (командоутворення педагогічного колективу);
- актуалізація та формування навичок управління життєдіяльністю тимчасового дитячого колективу;
- актуалізація та формування комунікативно-особистісних навичок в т.ч. з урахуванням вікової специфіки дитячих колективів.

Основні форми і методи ОМС: інтерактивні лекції, ігри-практикуми, інструктажі, дискусії.

Ведучим організаційно-методичного семінару, як правило, виступає або старший вихователь, або практичний психолог. Робота практичного психолога все далі знаходить поширення у діяльності оздоровчих установ, що, на нашу думку абсолютно виправдане.

Організаційно-методичний семінар (ОМС) з вихователями, вожатими, керівниками гуртків призначений вирішити декілька важливих та конкретних завдань психолого-педагогічного змісту.

Основне – це налаштування, «заряження» педагогічного колективу на роботу протягом всього сезону. Літні табори, які вже мають певні традиції та історію, водночас мають більш-менш сталу команду вихователів, вожатих, керівників гуртків. В такому разі, завдання семінару спрощується до актуалізації взаємодії між знайомими між собою педагогами та введення до справ новачків. З досвіду «таборів зі стажем», команда табору оновлюється на 30-40% щорічно. Проте, у більшості сучасних таборів, особливо тих, хто орендує території та приміщення для організації літнього відпочинку та оздоровлення дітей, колектив формується на сезон. Тому дуже важливим етапом підготовки до літа є згуртування міцної та дружньої команди. Засобів командо утворення доволі багато. Варто лише пам'ятати, що семінар не повинен перетворюватись на «гру заради гри». Серед найбільш поширених технік та прийомів командо утворення можна виокремити ті, які спрямовані на формування навичок взаємодії між партнерами, роботи у команді та командної взаємодії, ефективному розподілу ролей та завдань, оцінки дій та адекватного сприйняття позиції іншого, подолання ситуативних конфліктів, актуалізацію мотивації до спільної роботи.

Окреме завдання для психолога виникає у разі залучення до роботи у педагогічному колективі табору студентів та педагогів-новачків. Особливість полягає у необхідності створити такі умови, за яких вони швидко адаптуються у новій для себе ролі – «ведучого», керівника дитячого колективу. Це вимагає від психолога чіткого цілепокладання у програмі семінару. Зокрема, необхідно приділити особливу увагу формуванню професійної позиції педагога та її проявів у різних ситуаціях. З огляду на короткий час семінару, це завдання може проходити наскрізною лінією всіх його заходів, передбачаючи акцентування уваги учасників саме на цій складовій діяльності педагога, вожатого.

Друге важливе завдання ОМС перед початком літа – формування спільного бачення програми табірних змін, окреслення основних тематичних ліній, уточнення варіантів організації життя всього табору та окремих загонів. Ми вже

зупинялись детально на соціально-педагогічних та психологічних характеристиках організації літнього відпочинку у попередньому розділі. Завдяки семінару необхідно сформулювати «портфель» заходів та ідей, які можуть бути реалізовані у конкретній зміні, а також розширити набір педагогічних прийомів, технік, засобів організації дозвілля дітей, якими мають володіти педагоги. Важливо не тільки обговорити та накреслити плани та програми. Головним завданням всіх учасників семінару є узгодження запланованих заходів між собою, гармонізація їх у просторі (загонові справи, між загонові та загально табірні) та у часі (що?, коли? І за чим? Має відбуватись).

Варто пам'ятати, кількість заходів протягом зміни має бути такою, щоби був час і на підготовку до них, і на відпочинок, щоби вони варіювались за змістом і формами, не повторювались на рівні загону і всього табору. І, найважливіше, в процесі семінару створюються орієнтовні плани, які потім мають бути обговорені та сприйняті дітьми, для яких вони розробляються.

Третім, але не за пріоритетом, завданням психолога на ОМС є актуалізація питань психолого-педагогічного характеру. Зокрема, специфіки роботи з дітьми різних вікових груп, особливості побудови стосунків із підлітками, проблем адаптації молодших школярів та дітей, що перший раз у таборі. Окремо потребують обговорення питання взаємодії та спілкування із батьками вихованців.

Завдання психолога психологічно підготувати педагогів до роботи із різними дітьми та їх життєвими ситуаціями. Найбільш доречним для цього, нам видається, використання ігрових, моделюючих, рольових форм.

Варто звернути увагу на специфіку контингенту дітей свого табору, звідки прийдуть, хто їх батьки, типові проблеми взаємодії та особливості роботи із ними. Зокрема, проблеми збільшення серед вихованців дітей, які мають типові види емоційного неблагополуччя:

- розлади поведінки, пов'язані із помилками сімейного виховання (комплекси, манії, нав'язливості);

- розлади поведінки, пов'язані із особливостями усталеного стилю взаємовідносин у родині (неконтактність, замкненість, сором'язливість, агресія, егоцентризм, депресивні стани);
- стани, викликані неувагою до дитини в родині (психолого-педагогічна запущеність, розв'язаність та вседозволеність);
- емоційні розлади, обумовлені підвищеним рівнем ситуативної та особистісної тривожності;
- розлади характеру, в тому числі явно виражені акцентуації характеру ;
- невротичні розлади (істеричні стани, дитячі страхи, неврастенія тощо;
- стійкі особистісні та психологічні захисти, що проявляються в аддиктивній та девіантній поведінці.

Така психологічна підготовка педагогічного колективу табору підвищує резистентність вихователів до певних ситуацій, знижує ймовірність дезорієнтації, розгубленості та неадекватної реакції на певні типи поведінки дітей, підвищує їх здатність оперативно оцінювати ситуацію та звертатись за допомогою до психолога, розуміючи сутність проблеми, а, у разі необхідності, вирішувати її самостійно.

Вкрай важливо, щоб у педагогічному колективі сформувалось єдине адекватне бачення сутності, змісту і форм діяльності практичного психолога, основних напрямів його роботи та взаємодії з ним в процесі табірної зміни.

Таким чином, організаційно-методичний семінар для педагогічної команди табору закладає основу ефективної та конструктивної спільної діяльності всіх учасників оздоровчо-виховного процесу.

Окремі елементи ОМС, спрямовані на розвиток психолого-педагогічних навичок. (приклад з досвіду роботи).

Практикум «Презентація і самопрезентація»

*У Вас ніколи не буде можливості
вдруге створити про себе перше враження!*

Мета: оволодіти уміннями та навичками самопрезентації та презентації країни і міста (можже бути використаний як компонент тренінгу командоутворення педагогічного колективу, так і як самостійний тренінг для підлітків старшого віку).

Завдання:

- вироблення навичок ефективної самопрезентації та вироблення уміння ставити мету самопрезентації;
- оволодіння навичкою «дивитися на себе збоку»;
- вироблення навичок формування власного іміджу та оволодіння мовою власного тіла (зовнішній вигляд, хода, міміка, жести, поза);
- вироблення уміння слухати і бачити співрозмовника;
- оволодіння навичкою знайомства та підтримки розмови;
- вироблення умінь вербальної і невербальної подачі інформації;

Очікувані результати тренінгу:

1) учасник матиме можливість (мотивація):

- знати і використовувати у подальшому житті особливості самопрезентації власної особистості, усвідомлено демонструвати чи приховувати свої позитивні і негативні (для нього) сторони та змінювати стилі самопрезентації в залежності від поставленої мети;
- усвідомлювати власну ідентичність у різних ситуаціях;
- володіти навичками позитивної презентації власної країни, місцевості тощо;
- уміти швидко і точно розпізнавати властивості та стани конкретної людини;
- уміти посміхатися, робити компліменти співбесідникам;
- підвищити впевненість у собі;
- уміти позитивно налаштувати до себе інших за допомогою міміки, пантоміміки, жестів.

2) Слухачі отримають вміння:

- Уміння створювати враження;
- можливість подивитися на себе ніби збоку;
- віднайти та спробувати відпрацювати свої внутрішні складні ситуації.

Структура практикуму

Частина 1. Самопрезентація. **Завдання:** діагностика психологічних якостей учасників. Виявлення стратегій поведінки в процесі спілкування (час проведення - 2 год.)

Частина 2. Ідентифікація. **Завдання:** формування стійких ідентифікаційних установок «Я - українець», «Я - волонтер», «Я - гостинний господар приймаючого міста» (час проведення - 1 год.).

Частина 3. Підведення підсумків тренінгу. Складання плану для відпрацювання набутих навичок.(час проведення - 20 хв.)

Методичний опис складових практикуму.

1. Вступна частина: актуалізація існуючого досвіду. Обговорення питань:

- Які почуття переживає учасник на даний момент?
- Які зміни у житті відбулися в учасників тренінгу після того, як вирішили обрати педагогічну діяльність?
- Які свої погляди чи переживання за цей час вони переглянули і обдумали?
- Які очікування вони мають від цього практикуму?

2. Встановлення правил, які стосуються саме цієї частини ОМС (додаючи ці правила до тих що вже були вироблені під час попередніх дій ОМС):

- доброзичливе ставлення до кожного члена групи;
- право кожного бути почутим і мати можливість висловлювати будь-які свої думки і виражати будь-які почуття.

3. Міні лекція «Самопрезентація -- самоефективність» (10 хв).

Опорна схема: «Вдала самопрезентація - активізує самоефективність – забезпечує успіх особистості та успіх життя в цілому»

Матеріал для тренера

Безперечним фактом є те, що однією з умов успіху в житті кожної людини є вміння подати себе, ефектно представити себе, презентувати ті свої кращі сторони, які подають людину у вигідному для неї образі. Складовими цього вміння є формування бажаного враження про себе, вміння «зчитувати» необхідну інформацію із своїх партнерів по життю (рефлексувати) тощо. Для вироблення цих уміння треба, перш за все, знати себе, власні позитивні і негативні сторони, адже дуже часто ми не вміємо подати себе лише тому, що ніколи не замислювалися над питанням «Хто Я?» і «Чого я прагну?», «Яке моє головне бажання».....

Володіючи навичками самопрезентації ми стаємо більш компетентними у розумінні поведінкових навичок людей і більш успішними у формуванні власного позитивного іміджу в очах інших. Ці навички, наприклад, відіграють надзвичайно важливу роль при вступі людини на роботу. З цієї точки зору самопрезентація поділяється на життєву (неусвідомлену) та цілеспрямовану (свідомо вибудовану).

Життєва самопрезентація супроводжує людину у природному процесі спілкування. Вона не вимагає підготовки і здійснюється інтуїтивно. І дуже часто не співпадає із тим свідомим образом, у якому б людина хотіла представляти себе оточуючим. Те враження, яке ми справляємо на людей, проконтролювати неможливо до того часу поки не вивести їх на рівень усвідомлення. Це надзвичайно кропітка робота, як і будь-яка діяльність із своїм внутрішнім світом. На нашому занятті ми спробуємо децю наблизитись до того, як працює ваша життєва самопрезентація і яке неусвідомлене враження ви справляєте на інших.

Також ми будемо з вами працювати із усвідомленою самопрезентацією. Адже однією із важливою складовою отримання довіри дітей-вихованців є вміння презентувати себе як особистість, яка власним іміджем створює впевненість у доброзичливості, цікавості того, що буде відбуватись протягом зміни.

Така усвідомлена самопрезентація допоможе вам у подальшому бути самоефективним, коли ви будете:

- будувати процес ділової взаємодії;
- подавати себе лише у вигідному для вас світлі;
- акцентувати власні позитивні сторони;
- уміти приховувати власні недоліки;
- приховувати свої негативні переживання, думки і почуття;
- контролювати прояв неочікуваних емоцій;
- створювати про себе правильне, потрібне враження у

оточуючих.

Також необхідно усвідомлювати, що єдиного правильного образу самопрезентації не існує. Він завжди ситуативний. І не завжди ситуації потребують самих лише позитивних навичок, негативні ваші якості можуть також бути вигідними.

Успішний образ самопрезентації складається із наступних основних навичок:

- встановлення контакту у процесі спілкування;
- формування першого враження;
- створення сприятливого враження;
- рапорт відносно партнера (через жести, міміку, інтонацію)
- формування бажаного іміджу і його складові;
- впевнена поведінка і саморегуляція;
- володіння навичками активного слухання і регулювання емоційної напруги;
- володіння навичками вербальної і невербальної комунікації;
- вміння утримувати увагу інших;
- саморефлексія.....тощо

№ вправи	Дія	Елементи вправи та ефекти	Ча с
Частина 1. Самопрезентація (2 год)			
1	Міні-лекція: «Самопрезентація - самоефективність»	Актуалізація проблеми	15 хв
2	Вправи: «Яким я є?», «Яким мене бачать інші?», «Яким я хочу, щоб мене бачили?»	Робота в парах. Діагностика правильності співвіднесення якостей, які має учасник, і того, як сприймають його оточуючі. Вироблення вміння читати іншого	15 хв
3	Вправа «Сказати посмішкою все» (за Станіславським)	Робота в парах Оволодіння навичкою «інформаційної посмішки»	5 хв
4	Вправа «Vivat позитив»	Уміння знайти позитив у співрозмовнику і підтримати кожного члена групи	15
5	Гра-руханка «Вітер дує ...»	Налагодження позитивної атмосфери у групі	10
6	Вправа «Мета моєї самопрезентації»	Уміння виділяти ключове у власній особистості	15
7	Вправа «Мова тіла»	Оволодіння навичками невербального мовлення і ознайомлення із особливими елементами жестів, які використовують представники інших національностей (поляки, німці, англійці, чехи, болгари)	15
8	Гра-руханка - «Мій настрій»	Усвідомлення єдності між переживаннями і позами власного тіла та розуміння необхідності контролю за тими посланнями, які передає тіло в довколишню дійсність	10 хв
9	Вправа «Прохання»	Набуття навички переконувати з метою уникнення відмови	10 хв
10	Вправа «Вибери мене»	Оволодіння навичкою самопрезентації себе у вигідному образі	15 хв
Частина 2. Ідентифікація (1 год)			
1	«Іноземець і перекладач»	оволодіння навичкою активного слухання	20 хв
2	Зовнішній вигляд вожатого	Створення іміджу вожатого	25 хв

3	1	Підведення підсумків тренінгу. Складання плану для відпрацювання набутих навичок.		20 хв
----------	----------	---	--	-------

Інструкції до вправ

Вправа. «Vivat позитив». Час – 10-15 хв

Мета і можливості застосування: вправа допомагає підкреслити важливість кожного учасника у спільній діяльності, також вона допомагає створити позитивну атмосферу у конфліктній чи негативно налаштованій групі.

Інструментарій: маленькі аркушики паперу для записів, олівці

Процедура: 1) кожен учасник отримує стільки листочків, скільки членів групи;

2) кожен пише на листочку ім'я іншого учасника і те, що його захоплює у цій людині. На наступному листочку – ім'я іншого учасника і його захоплюючі сторони. І так про всіх членів групи;

3) потім кожен листочок згортається вдвоє і підписується кому адресований (без підпису автора);

4) ведучий збирає усі послання і роздає адресатам.

Зворотній зв'язок проводиться після того, як кожен учасник прочитає усі йому адресовані листочки. Ведучим підкреслюється важливість підтримки і позитивного зворотного зв'язку для ефективності роботи в команді.

Вправа. Гра-руханка «Вітер дме ...». Час - 10 хв.

Мета: для розминки і більш детального знайомства учасників групи між собою, з метою перевірки правильності само презентації. Гра допомагає оволодіти навичкою «бачити оточуючих».

Процедура. Учасники групи розміщені по колу на стільцях (вільних стільців бути не повинно). Один учасник виходить на центр кола і говорить: «Вітер дме на тих, у кого....», і спочатку називає якусь зовнішню ознаку, наприклад: «на тих у кого в одязі є сині відтінки». Ці учасники повинні перемішатися між собою, а той, хто стояв у центрі, повинен встигнути зайняти чиєсь місце. Той хто залишився без стільця продовжує гру. Поступову учасникам необхідно перейти до називання внутрішніх якостей учасників

Зворотній зв'язок: що побачили нового в оточуючих що побачили в тобі, чого ти навіть сам не помічав.

Вправа. Мета моєї самопрезентації. Час – 20 хв.

Самопрезентація означає уміння керувати враженнями про себе. Оскільки для нас важливою є презентація вожатого, то ми повинні відповісти на запитання: «Яка мета моєї самопрезентації?», «Яку інформацію я можу і повинен розповісти дитині, іншій людині власною презентацією?». Тому, користуючись словами К.С. Станіслвського, нам «необхідно вибрати образ (чи зразок) самопрезентації і у подальшому його втілювати». Таким зразком може слугувати реальна людина, яка володіє необхідними якостями чи може бути сукупний образ деяких рис які необхідні для нашого образу вожатого.

Вправа. «Мова тіла». Проводиться в парах, час – 20 хв.

Мета: розуміння мови тіла інших людей, а також ознайомитись із особливостями жестів народів світу (бажаними та небажаними для використання).

Інструментарій: карточки із схематичним зображенням жестів (по можливості). При відсутності таких карточок, ведучий повинен завчити напам'ять 8-10 жестів, які характеризують особливості національної культури невербального спілкування іноземців, для того, щоб порівняти їх із жестами українського народу.

Процедура: ознайомлення із жестами закритими, відкритими, домінуючими (перехрещені руки, ноги, положення кисті при рукостисканні, потирання носа, повернення очей, положення голови, нахили, положення тіла, плечового пояса). Маніпулювання різними предметами, як то: окуляри, ручки. Демонстрація і закріплення відкритих поз, віддзеркалювання зацікавленості.

У парах учасники упродовж 5 хв. обговорюють одну із спірних тем: про погоду, цікаві місця в Києві, іншому місті, які варто показати гостям міста, про політику, про виховання дітей тощо. При цьому їм необхідно використовувати якомога більше елементів мови тіла.

Зворотний зв'язок: колективне обговорення того, що можна дати зрозуміти в розмові співробітнику лише за допомогою мови тіла і жестів.

Вправа. Гра-руханка «Мій настрій» (5-10 хв.)

Мета: за допомогою тілесних відчуттів показати свої настрої і зрозуміти, яким тебе бачать інші. Зрозуміти, у якому стані ти перебуваєш найчастіше.

Процедура. Ведучий пропонує учасникам почати ходити по кімнаті, при цьому слухаючи власне тіло, свої ноги, руки, хребет, голову (усі частин тіла). Відчуйте, які частини тіла ви відчуваєте як активні, а які як сонні, мляві. Згадайте із яким настроєм ви почали вправу, і покажіть його власним тілом, ходою. При цьому не потрібно розмовляти із іншими, але, відчувши себе, поспостерігайте і спробуйте зрозуміти, у якому стані перебувають інші.

Ведучий змінює варіанти настроїв, які учасники повинні відтворювати:

- Уявіть собі, що Ви надзвичайно втомились (15 сек)
- Уявіть собі, що Ви надзвичайно щаслива людина (15 сек)
- Уявіть собі, що Ви маєте що приховувати від оточуючих (15 сек)
- Уявіть собі, що Ви сомнамбуліст і ходите з відкритими очима (15 сек)
- Уявіть собі, що Ви геній і тільки що зробили геніальне відкриття, за яке отримаєте Нобелівську премію(15 сек)
- Уявіть собі, що Ви надзвичайно зібрана людина (15 сек)
- Уявіть собі, що Вам надзвичайно важко у оточуючому середовищі (15 сек)
- Уявіть собі, що Вас люблять усі оточуючі (15 сек)
- Придумайте собі стан, яким би ви хотіли поділитись із оточуючими (15 сек)

- Пройдіть так, щоб по вашій ході усі зрозуміли, хто ви є насправді (15 сек)

Зупиніться на 1сек. і зрозумійте, як Ви себе відчуваєте у цей момент, наскільки вам комфортно у даній позі.

Зворотний зв'язок: відповідь на запитання ведучого: У якому стані було найкомфортніше? У якому найважче? Чому опиралось ваше тіло, що було неприроднім?

Вправа. «Прохання»

Успіх будь-якого прохання залежить від того, як і в якій формі ви здійснили це прохання: яким тоном, з яким виразом обличчя, у якій ситуації і з яким настроєм. Необхідно пам'ятати, що співбесідник завжди цінує фактичність, дипломатичність, а також оригінальність і винахідливість. Оскільки важко відмовити у проханні товаришу, то ми візьмемо ситуацію, коли необхідно отримати позитивне налаштування відносно себе у незнайомій людині.

Після декількох спроб учасників ведучому варто зробити декілька підказок про те, що прохач матимете більше успіху, коли прохання буде починатися із компліменту, врахування якихось позитивних моментів відносно цієї особистості, підкреслення авторитету тощо.

Зворотний зв'язок: групове обговорення кращого варіанту прохання

Вправа. «Вибери мене». Час 15 хв. На опитування відводиться 5 хв.

Мета: вироблення уміння самопрезентувати себе за допомогою невербального мовлення так, щоб візаві зробив необхідний для вас вибір, а також вироблення уміння правильно подавати інформацію про себе.

Інструментарій: аркуш паперу із табличкою

Ім'я члена групи	Результат вибору	Підпис того, кому ставилось запитання

Процедура: кожен учасник повинен підійти до якомога більшої кількості членів групи і попросити: «Вибери мене». Той, до кого звернулися, за умови позитивної відповіді ставить у колонку «результат вибору» - «так» і підпис. Якщо вибір негативний – то просто ставить підпис (з метою уникнення негативних переживань «ні» не ставиться).

Зворотний зв'язок: усім учасникам групи необхідно дати відповідь на запитання:

- 1) що заважало чи допомагало вам підійти до членів групи за відповіддю?
- 2) які емоції в цей момент ви переживали?
- 3) чому ви робили саме цей вибір, а не інший

Вправа. «Іноземець і перекладач» (Час - 20 хв.)

Мета: сформувати навички активного слухання.

Процедура: в групі необхідно обрати пару учасників, один з яких грає роль іноземця, а інший - перекладача. Решта учасників грають роль журналістів. Своєрідна прес-конференція. «Іноземець» сам обирає образ свого героя (політика, кіноактора тощо) і презентує його публіці. Журналісти задають йому запитання, на які він відповідає іноземною мовою. Насправді все відбувається українською чи російською мовою. Завдання перекладача полягає у тому, щоб коротко, стисло, але точно передати те, що сказав «іноземець». Перекладачу необхідно якомога оригінальніше і точніше висловити думку іноземця.

Завдання журналістів – уважно слухати, спостерігати і відмічати помилки

Зворотний зв'язок: за результатами обговорення необхідно прийти до висновку, що перефразування містить у собі суб'єктивне ставлення, елементи інтерпретації, яка у одних випадках може бути слушною, в інших - надзвичайно неточною і негативною. Тому для того, щоб у іноземного гостя не виникло

враження, що його ніхто не розуміє, бажано розуміти і передавати його інформацію близько до тексту.

Вправа. Зовнішній вигляд вожатого

Мета: створити позитивний, зрозумілий, сприйнятливий образ вожатого, який би хотілось наслідувати, який би не відштовхував, але й не створював ефекту «панібратства». Використовувати можна усі доступні аксесуари.

Процедура: обговорюються вимоги до зовнішнього вигляду вожатого – дівчина/хлопець (одяг, хода, положення голови, аксесуари). Команда об'єднується у декілька груп, кожна самостійно створює образ вожатого і демонструє іншим групам, намагаючись переконати партнерів у ефективності і досконалості власного образу.

Спільна робота учасників по складанню основних правил до зовнішнього вигляду вожатого у повсякденному житті.

Перевірка дієвості образу на практичних діях.

Зворотний зв'язок: необхідно у груповій дискусії набрати максимальну кількість аргументів «за» створений перелік характеристик образу.

Ситуаційна гра «Конфлікт»

Мета: сформувати вміння та навички вирішення конфліктів у можливих ситуаціях під час роботи педагогом-вожатим.

Завдання:

- виявити, якими стратегіями вирішення конфліктів вже володіє учасник;
- виявити ефективні стратегії вирішення конфліктів;
- сформувати та закріпити навички ефективного вирішення конфліктів у можливих ситуаціях;

- мотивувати до діяльності шляхом допомоги прояву самостійності у вирішенні проблеми.

Інформаційні та методичні матеріали:

- інструкція для проведення гри «Будинок та Дерево»;
- інструкція для роботи з ситуаціями в групах;
- опис ситуацій, які можуть виникнути в процесі роботи педагога-вожатога;
- інструкція до вправи «Застосування рішення на практиці»;
- опорні схеми «Стратегії вирішення конфліктів» (6 шт.);
- інструкція до вправи «30 секунд».

Опис результатів:

- учасники знатимуть, які стратегії вирішення конфліктів притаманні саме їм;
- знатимуть ефективні стратегії вирішення конфліктів;
- будуть вміти ефективно вирішувати конфлікти у можливих конфліктних ситуаціях під час Євро-2012;
- учасники бажатимуть та зможуть самостійно приймати рішення щодо вирішення проблеми.

Рекомендації для тренера:

1. Якщо не вистачає часу під час роботи можна спонукати групу працювати швидше.
2. Під час прийняття правил важливо:
 - не нумерувати їх (щоб не створювалось уявлення про те, що перше правило є найважливішим, а наприклад, шосте менш важливим);
 - розшифровувати значення запропонованого правила;
 - запитувати у групи, чи всі згодні з даним правилом.

Необхідні інструменти та обладнання: папір А4, ручки, маркери, скотч, фліп-чарт, папір для фліп-чарту, стільці, картки з щільного паперу розміром візитки, секундомір.

Процедура виконання.

Загальний час заняття: **2 год. 40 хв.**

Кроки	Дія	Результат	Час	Необхідні робочі матеріали
1. Привітання	Тренер вітається з групою, оголошує тему, мету та регламент заняття.	Психологічний ефект: зняття тривожності в групі, створення комфортної емоційної атмосфери для подальшої роботи, «переключення» групи на «тут і зараз».	5 хв.	
2. Робота з очікуваннями	Тренер малює на фліп-чарті корабель без вітрил, але залишає для них місце та роздає учасникам стікери. Інструкція для учасників: у нас є корабель, на якому ми вирушаємо у плавання, але потрібні для нього вітрила. Напишіть будь-ласка, на ваших стікерах ДВА очікування від заняття. Після того, як всі написали, кожен по черзі встає, зачитує очікування та клеїть папірець на те місце, де мають бути вітрила.	Підвищення результативності роботи групи, зробити цілі роботи групи більш усвідомленими. Для тренера це створення опори-на яких аспектах слід зосередитись у роботі та «утилізація» тих очікувань, які є нереальними або не пов'язаними з темою заняття.	15 - 20 хв. (залежить від кількості учасників групи)	Намальований корабель на фліп-чарті, ручки та стікери
3. Правила групи	Тренер разом з групою створює правила роботи під час заняття. Тренер може запропонувати кілька своїх правил.	Створення максимально ефективних та безпечних умов для роботи групи та досягнення мети заняття. Чим більше правил, тим більше структурованості та безпеки у групі, але менше спонтанності та енергії. Тому, важливо знайти	5 хв.	Фліп-чарт, маркери

		баланс.		
4. Актуалізація попереднього досвіду учасників	Вправа «Будинок та Дерево». 1. Тренер пропонує учасникам розрахуватись на «перший/другий». 2. Перші номери виходять з кімнати, а другі залишаються. 3. Обом групам тренер дає завдання. 4. Група повертається у кімнату та кожен обирає собі пару. 5. Учасники отримують необхідні матеріали, часові обмеження роботи та починають виконувати завдання. Тренер слідкує за часом. 6. Обговорення вправи, посилання до схем, висновки. <i>(Детальний опис вправи див. у додатку).</i>	Актуалізація попереднього досвіду учасників, виявлення існуючих стратегій поведінки у конфлікті, виявлення ефективної стратегії подолання конфліктної ситуації, мотивація до подальшої роботи та актуалізація важливості даної теми та заняття.	20 - 25 хв.	Папір А4, ручки, скотч, зручне місце для малювання (тверда поверхня), схеми «Стратегії вирішення конфліктів» - 6 шт.
5. Робота в групах	Робота з ситуаціями, пошук рішення. 1. Тренер об'єднує учасників у 5 підгруп (по 4 особи). 2. Роздає кожному ситуацію, яка описана на папері. 3. Дає завдання, інструкцію до виконання вправи та встановлює часові обмеження роботи груп. 4. Група виконує завдання. Тренер слідкує за часом роботи. 5. Презентація напрацювань. <i>(Детальний опис вправи див. у</i>	Застосування отриманих знань на практиці, пошук ефективних стратегій вирішення конфліктів, формування навичок ефективного вирішення конфліктів.	30хв.	Описані на папері ситуації з завданнями, ручки, папір для фліп-чарту, маркери, скотч.

	<i>додатку).</i>			
6. Гра «Застосування рішення на практиці»	<p>1. Учасники залишаються у тих самих групах.</p> <p>2. У групі обирають ролі (вожатий, діти, батьки).</p> <p>3. Програвають ту ситуацію з якою працювали попередньо. Якщо дозволяє час, можна міняти ролями або спробувати інші стратегії поведінки.</p> <p>4. Обговорення. <i>(Детальний опис вправи див. у додатку).</i></p>	Набуття навичок ефективного вирішення конфліктної ситуації.	50 - 55 хв.	
7. Підведення підсумків роботи.	<p>Вправа «30 секунд».</p> <p>1. Тренер роздає необхідні матеріали.</p> <p>2. Тренер дає інструкцію до вправи.</p> <p>3. Проведення вправи.</p> <p>4. Завершальне слово тренера, загальні аплодисменти. <i>(Детальний опис вправи див. у додатку).</i></p>	Підведення підсумків роботи, рефлексія учасників	15 - 20 хв.	<p>картки 3</p> <p>плотного папіру</p> <p>розміром 3</p> <p>візитку,</p> <p>секундомір</p>

Гра «Будинок та дерево»

Вправа для виявлення притаманних учаснику стратегій вирішення конфліктів та знаходження ефективної стратегії для вирішення конфлікту.

Час: 20-25 хв.

Опис вправи. Тренер об'єднує групу у дві підгрупи з однаковою кількістю учасників. Одну групу він просить вийти за двері та почекати у коридорі, інша група залишається у кімнаті. Завдання для груп: учасники групи, що залишились у кімнаті мають намалювати на папері будинок. Учасники групи, що чекає у коридорі, має намалювати на папері дерево. Але існує декілька умов: учасники не можуть переговорюватись між собою, розмовляти або питати один одного про завдання. Вправа проводиться у повній тиші. Після того, як тренер дав завдання обом групам та наголосив на правилах проведення гри, він пропонує групі повернутись з коридору до кімнати.

Наступний етап проведення гри:

групи стають у шеренгу обличчям один до одного і обирають собі пару. Таким чином, у парі знаходяться учасник, який має намалювати будинок, та учасник, який має намалювати дерево. Одній парі дається один фломастер та один аркуш паперу. Отримавши матеріали, пари починають виконувати завдання. **(Час на інструктаж та підготовку приблизно 10 хв.)**

Під час виконання завдання (малювання) виявляються стратегії поведінки: хтось починає агресивно виконувати своє завдання, хтось намагається домовитись, хтось - знайти компроміс. **(Час виконання завдання 5 хв.)**

Обговорення. Учасники обговорюють власні стратегії поведінки під час виконання завдання та ефективні стратегії, які дозволили виконати завдання. Якщо ніхто не зміг виконати завдання, то можна запитати, щоб допомогло його виконати. **(5 хв.)**

Запитання для обговорення:

1. Як Ви поводитись під час малювання свого завдання?

2. На яку з п'яти стратегій була схожа Ваша?

3. Яка, на Вашу думку, є ефективною для подолання конфлікту?

Висновок. Використовуючі схеми «Стратегії вирішення конфліктів» та отримані знання з попереднього практикуму, тренер разом з учасниками визначають ефективну стратегію вирішення конфлікту. **(5 хв.)**

Обмеження. Якщо учасників не однакова кількість, тому учаснику, якому не вистачило пари дається окреме завдання, наприклад, намалювати сонце. Він приєднується до будь-якої пари, і група працює втрьох.

Додаток І

Робота з ситуаціями в групах

Пошук ефективного вирішення конфліктної ситуації, застосування попередньо отриманих знань на практиці, набуття навичок аналізу ситуації.

Час: 30 хв.

Опис вправи. Тренер об'єднує учасників у 4 підгрупи (по 5 осіб). Після цього кожній групі роздає ситуацію, яка описана на папері. Дає завдання, інструкцію до виконання вправи та встановлює часові обмеження роботи груп (група має працювати приблизно **15 хв.**).

Група виконує завдання. Тренер слідкує за часом роботи та інколи нагадує, скільки часу залишилось. Після цього кожна група по черзі презентує свої напрацювання.

Хід презентації:

1. Група презентує свою роботу.
2. Групі задають уточнюючі питання. Тренер має слідкувати, щоб не виникло дискусії.
3. Всі разом доповнюємо ще можливі рішення для цієї ситуації.

(15 хв.)

Додаток К

Гра «Застосування рішення на практиці»

Набуття навичок ефективного вирішення конфліктної ситуації

Час: 50-55 хв.

Опис вправи.

1. Учасники залишаються у тих самих групах.
2. У групі обирають, хто буде вожатим, а хто - учасниками ситуації.

Наприклад, два вожатих та 3 учасника ситуації. Або один вожатий, один учасник ситуації, а інші можуть виступати у ролі спостерігачів.

3. Програють ту ситуацію, з якою працювали попередньо. Моделюють її на практиці та застосовують попередньо прийняті рішення конфліктної ситуації. Якщо у групи лишається час, можуть помінятися ролями, або спробувати застосувати інші рішення (25 хв.).

Обговорення. Тренер закликає всіх повернутись у одне коло та пропонує перейти до обговорення гри.

Питання для обговорення:

1. Чи вдалось застосувати прийняте рішення на практиці?
2. Чи був вирішений конфлікт?
3. Що допомогло вирішити конфлікт?
4. Що можна було ще зробити?

.....Додаток Л

Вправа для динамічного завершення заняття

Мета: підведення підсумків роботи

Час: 15 – 20 хв.

Опис вправи. Кожний учасник записує на картці своє ім'я, справились очікування чи ні та декількома словами найголовніше, що він виніс з тренінгу.

Тренер збирає картки та кладе їх ім'ям вниз, перемішує їх та пояснює, що кожному потрібно зробити 30-секундну презентацію того, що він написав на картці. За часом слідкує тренер.

Тренер у довільному порядку бере картки; учасник, ім'я якого назвали, за 30 секунд пояснює те, що написав.

Тренер промовляє завершальне слово, може щось побажати учасникам.

Додаток М

Ситуації для роботи в групах

Ситуація №1.

Ти – вожатий загону, в якому діти 10-11 років. Один із хлопчаків відверто та зухвало не виконує вимоги щодо дотримання розпорядку дня (запізнюється з

прогулянки, не приходять вчасно на загальнозагонові збори, до їдальні), а також доволі агресивно реагує на зауваження з твого боку.

Твої дії?

Що треба зробити?

Чого не можна робити в жодному випадку?

Ситуація №2.

Ти – вожатий загону, в якому діти молодшого шкільного віку (7-9 років). На самому початку зміни декілька дітей переживають розлуку із батьками, постійно скаржаться на сум, плачуть, відмовляються від їжі, усамітнюються, починають сваритись з іншими (у відповідь на насмішки), дратуються, навіть б'ються.

Твої дії?

Що треба зробити?

Чого не можна робити в жодному випадку?

Ситуація №3.

Ти працюєш із вожатим протилежної статі з підлітковим загonom. Ви симпатизуєте один одному. Серед підлітків (хлопчик, або дівчина 16 років) відверто ігнорує зауваження щодо невживання ненормативної лексики, образливих насмішок на адресу твого колеги, відвертого провокування конфлікту «а що ви мені зробите?»

Твої дії?

Що треба зробити?

Чого не можна робити в жодному випадку?

Ситуація №4.

Серед дітей молодшого підліткового віку (11-13 років) існує латентний конфлікт (спілкування носить напружений, майже конфронтаційний характер, спричинений нібито «несправедливим» результатом спортивних змагань). Деякі діти відмовляються брати участь у подальших спільних справах.

Твої дії?

Що треба зробити?

Чого не можна робити в жодному випадку?

Ситуація №5.

Зателефонували батьки одного із дітей твого загону зі скаргою, що його хлопчика (10-11 років) ображають сусіди по кімнаті. Батьки вимагають вжити негайних заходів щодо покарання «винуватців», інакше погрожують покарати самого вожатого.

Твої дії?

Що треба зробити?

Чого не можна робити в жодному випадку?

Схеми «Стратегії вирішення конфліктів» (за К. Томасом).

Суперництво полягає у нав'язуванні іншій стороні вигіднішого для себе рішення. Суперництво виправдане у випадках: явної конструктивності пропонуваного рішення; вигідності результату для всієї групи, організації, а не для окремої особи чи мікрогрупи; важливості результату боротьби для того, хто підтримує дану стратегію; відсутності часу на домовлення з опонентом. Суперництво доцільне в екстремальних і принципових ситуаціях, у разі дефіциту часу та високої імовірності небезпечних наслідків.

Компроміс полягає в бажанні опонентів завершити конфлікт частковими поступками. Він характеризується відмовою від частини вимог, які раніше висувалися, готовністю визнати претензії іншої сторони частково обґрунтованими, готовністю пробачити. Компроміс ефективний у випадках: розуміння опонентом, що він і суперник мають рівні можливості; наявності взаємовиключних інтересів; задоволення тимчасовим рішенням.

Пристосування, чи поступка розглядається як вимушена чи добровільна відмова від боротьби та здавання своїх позицій. Прийняти таку стратегію

опонента змушують різні мотиви: усвідомлення своєї неправоти, необхідність збереження гарних стосунків з опонентом, сильна залежність від нього; несерйозність проблеми. Крім того, до такого виходу з конфлікту приводить значний збиток, якого завдано у процесі боротьби, загроза ще більш серйозних негативних наслідків, відсутність шансів на інший результат, тиск третьої сторони.

Відхід від вирішення проблеми, чи уникання. Це спроба вийти з конфлікту за мінімальних втрат. Відрізняється тим, що опонент переходить до неї після невдалих спроб реалізувати свої інтереси за допомогою активних стратегій. Власне, мова йде не про розв'язання, а про згасання конфлікту. Відхід може бути цілком конструктивною реакцією на тривалий конфлікт.

Уникання застосовується у випадку відсутності сил і часу для усунення суперечностей, прагнення виграти час, наявності труднощів у визначенні лінії своєї поведінки, небажанні вирішувати проблему взагалі.

Співробітництво вважається найбільш ефективною стратегією поведінки у конфлікті. Воно припускає прагнення опонентів до конструктивного обговорення проблеми, розгляд іншої сторони не як супротивника, а як союзника у пошуку рішення. Найефективнішим є у ситуаціях: сильної взаємозалежності опонентів; схильності обох ігнорувати розходження у владі; важливості рішення для обох сторін; неупередженості учасників.

Важливою складовою ОМС є практичне напрацювання певних алгоритмів діяльності педагога-вожатого, пов'язаних із основними організаційними аспектами життєдіяльності дитячого колективу.

Так, наприклад, одне із практичних занять може бути присвячене розробці алгоритму адаптації (інтегрування) дітей у середовище табору на початку зміни.

Алгоритм формується шляхом послідовного виконання декількох вправ (по 5 хвилин на виконання кожної) у мікрогрупах (3-5 осіб). Загальний час виконання вправ – 35-60 хвилин (в залежності від кількості учасників).

Вправа 1. Уявіть, що ви живете в одній кімнаті. Якою би була емблема вашої кімнати, гумористичні шаржі на тих, хто проживає та основні правила порядку. Результат необхідно представити на папері.

Вправа 2. Що в нас спільного? Які інтереси, хобі, звички, зовнішні ознаки, улюблені книги, фільми, ігри нас об'єднують? Результат необхідно представити у вигляді творчого виступу.

Вправа 3. Кожна мікрогрупа готує пропозиції щодо основних ознак нашого загону – назва, емблема, гасло, наші правила, пісня, кричалка. Результати обговорення презентуються по черзі і обговорюються.

Вправа 4. Географічний калейдоскоп. Які території представляють наші учасники. Результати мають бути представлені у вигляді карти з людських фігур.

Вправа 5. Аукціон ідей. Ведучий запитує: що було б цікаво зробити разом? Відповіді записуються на дошці та обговорюються. Обирається список із 5 (10) найцікавіших справ.

Вправа 6. Чого ми можемо навчити один одного? Кожен учасник пише на папірці відповідь і своє ім'я, загортає папірець і передає наступному. По закінченні кола ведучий зачитує відповіді не у послідовності написання, а учасники мають здогадатись, хто і чого може навчити.

Підсумком цієї частини роботи стає напрацьований алгоритм проведення організаційної зустрічі у загоні, в результаті відбувається знайомство дітей між собою, зниження рівня напруги та покращення психологічної атмосфери, формування спільних правил життєдіяльності, які виступають важливим регулятором відносин та взаємодії між дітьми.

У продовження теми формування алгоритмів діяльності педагога-вожатого важливою організаційно-педагогічною складовою можна вважати напрацювання структури організаційних заходів планування та підведення підсумків життя загону на початку та наприкінці дня. З досвіду роботи декількох таборів найбільш доречним вважається проведення вранішньої зустрічі загону (перед сніданком) задля налаштування дітей на активну та змістовну діяльність. Під час ОМС учасникам може бути запропоновано наступні вправи, як елемент планування їх власної денної активності:

1. Що планується (пропонується) на сьогоднішній день?
2. Хто із учасників готовий взятись за яку із запланованих справ?
3. Актуалізація правил, норм і цінностей дитячого колективу, про які варто пам'ятати протягом дня.
4. Обов'язкова фіксація всіх домовленостей і розподілу завдань.

Вечірні зустрічі мають підсумковий, рефлексивний характер і можуть відбуватись за наступною схемою:

1. Що з нами відбулось?
2. Чого ми навчилися разом і кожен окремо?
3. Що найбільш цікавого відбулось за день?
4. Про що я можу розказати друзям не у таборі?
5. Чи був я корисний своєму загону, які добрі справи вдалося зробити?
6. Над чим варто подумати на ніч?

Серед важливої інформації, якою мають поділитись і психолог і досвідчені педагоги – психолого-педагогічний аналіз плану роботи табору,

інформаційно-методичних, наочних матеріалів та засобів, які планується використати.

Це стосується, в першу чергу, аналізу відео-, аудіо- продукції, плакатів, та інших наочних матеріалів. Враховуючи сучасні засоби техніки та зв'язку необхідно забезпечити відповідний до віку вихованців доступ до Інтернет-ресурсів, ігрових та комп'ютерних пристроїв.

Розглянемо деякі аспекти використання аудіо, відео продукції у програмі табірної життя.

Один із напрямів аналізу це аудіо матеріали, які використовуються в якості фонової музики, фонограм до конкурсів та концертів. Зазвичай, підбір музичного матеріалу відбувається спорадично, без врахування естетичних, культурних та виховних аспектів. Досвід показує, що неухважність до цього питання призводить до кумедних, а, інколи, шкідливих для дитячої психіки випадків.

Так, дуже часто в якості фонової музики, яка лунає протягом дня на всю територію табору, використовуються популярні FM-канали, подекуди сумнівного естетичного, культурного гатунку. Безумовно, питання смаку радистів та вихователів не обговорюється, але естетичні смаки дітей-вихованців табору тільки формуються і постійне звучання у таборі радіо «Шансон» впливає не тільки на смак, але й на настрої та поведінку дітей та дорослих. Найбільш доречним, на нашу думку, є формування спеціальних музичних програм (аудіо комплектів), які мають позитивно-нейтральний емоційний фон, а також відповідають віковому діапазону вихованців.

Інший приклад демонструє використання певних зразків сучасної пісенної творчості. На концерті юних талантів маленька дівчинка (7-8 років) співає «я хочу от тебя дочку, я хочу от тебя сына...» і зал із захопленням їй аплодує. Але, така невідповідність репертуару віку виконавиці може стати передумовою небажаних жартів та обговорень у дитячому середовищі, нівелювання справжніх почуттів у майбутньому, фактично профанації використання співочих талантів дитини. Наступний приклад, пов'язаний із

широкою практикою проведення у дитячих таборах конкурсів відео кліпів, пісні під фонограму, музичних реприз у КВК. Часто-густо музичний матеріал підбирають вожаті та вихователі не замислюючись над текстом, змістом та сюжетом майбутнього концертного номеру. І у хід йдуть не найкращі зразки сучасної естради, зокрема пісні із сумнівним змістом, агресивним та пригніченим сюжетом, що може спричинити небажані прояви поведінки, особливо у підлітків. Запобігти цьому можна шляхом розробки відповідних вимог (певних табу на теми та сюжети музичних творів, окремих виконавців), які мають стати обов'язковими правилами для всіх. В цьому контексті, окрему увагу варто приділити музичним програмам, які використовуються для організації дискотек, вечірніх танцювальних програм. Вони не мають бути винятком щодо застосування загальних вимог, про які йшлося вище.

Серед різноманітних форм організації дозвілля – доволі поширеною у табірному житті залишається перегляд кіно та відео фільмів, мультфільмів. Найчастіше добір кінопродукції відбувається на підставі доступності та популярності того чи іншого фільму. Варто заздалегідь готувати програму фільмів таким чином, щоби були враховані вікові обмеження, культурні, етичні та естетичні норми, а також передбачаючи можливість використання перегляду певних фільмів з виховною метою. Так, наприклад, існує доволі багато мультфільмів, кінофільмів, які можуть стати предметом подальшого обговорення із дітьми та підлітками, посилення на вчинки та поведінку героїв в якості «зразка» чи «антизразка».

Сучасний світ наповнений новими засобами існування яких не можна та не варто ігнорувати. В першу чергу, це стосується комп'ютерів, мобільних телефонів, планшетів, Інтернету. Необхідно заздалегідь продумати можливість використання наявних у дітей та у таборі пристроїв із розвиваючою та виховною метою. Наприклад, організувати гурток комп'ютерних майстрів, в якому діти навчаються розробляти презентації, зокрема свого загону, створювати міні фільми, верстати газету тощо.

Фактично, мова йде про розвиток вмінь використання сучасних засобів для інших потреб людини, зміною акцентів із самого пристрою на його практичну користь. Така діяльність може стати суттєвим впливовим фактором розвитку адекватного сприйняття дитиною інструментів для життя, а не тільки для розваги. Враховуючи застереження щодо формування певних типів залежності (ігрова, комп'ютерна, соціальних мереж тощо) необхідно вміло керувати процесами використання гаджетів, а не забороняти їх.

Важливою виховною дією буде проведення просвітницько-виховних бесід із дітьми (особливо підлітками) на теми ролі гаджетів у сучасному житті та їх вплив на людину. Можливими формами такої роботи можуть стати розповсюджені дискусійні форми, наприклад Дебати, або Що?Де?Коли? Зважаючи на необхідність не бути моралізатором, педагогу варто створити ситуацію, в якій самі діти (підлітки) будуть ставити гострі запитання і знаходити адекватні та правильні відповіді на них.

Серед проблем, які поширені у сучасному дитячому середовищі, що потребують окремої уваги та виховного впливу можна виокремити декілька найбільш актуальних:

- Відсутність практичних навичок самообслуговування (догляд за одягом, взуттям, індивідуальна гігієна). Особливо це стосується дітей, які є єдиними в родині і почасти ці функції виконує мама. Важливо зосередити увагу дитини на позитивних аспектах набуття таких навичок використовуючи елементи змагання (чистий та впорядкований одяг, взуття);
- Невміння дітей домовлятися на рівні побуту (прибирання кімнати, спільне користування санвузлом та інше). Ці проблеми також властиві дітям, які виховуються в родині, де вони є єдиною дитиною і виступають певною мірою – центром всесвіту. Необхідно заздалегідь встановити внутрішні правила за участі дітей, не чекаючи, коли ці проблеми стануть предметом цькування, булінгу тощо;

- Невміння зупинятись у грі, особливо в тих іграх, які пов'язані із змагальними елементами. Дуже часто емоційне захоплення грою призводить до конфліктів, лайки і навіть бійки. Запобігти цьому варто шляхом визначення серед дітей арбітрів, які мають слідкувати за дотриманням правил і, у разі, порушення цих правил припиняти гру із обов'язковим обговоренням проблеми та шляхів її розв'язання.

- Невміння себе розважати та змістовно наповнювати свій час. Особливістю багатьох сучасних родин є переважно пасивні форми заповнення змісту дозвілля: перегляд фільмів, програм телебачення, інтернету, комп'ютерних ігор. Фактично, опинившись у ситуації наявного вільного часу певна частина дітей може «вимагати» додаткових розваг ззовні. Особливо це стосується середнього та старшого підліткового віку. Саме тому, надзвичайно важливо планування дня у загоні і у таборі здійснювати разом із дітьми пропонуючи різноманітні за змістом та результатами продуктивні види діяльності.

Додаток Н

Рекомендації щодо організаційно-педагогічних технік управління комунікаціями в середовищі на «дитина-загін-спільнота табору»

1. В організації та регуляції життєдіяльності дитячих колективів надзвичайно важливу роль відіграє поняття «делегування до...». Наприклад, для організації загального табірної заходу від кожного загону делегуються представники. З одного боку, статус делегата від дитячого колективу повинен формувати певну відповідальність за доручену справу. Сама процедура делегування повинна бути чітко організована та прийнята всіма дітьми як значуща подія. Необхідно конкретно зазначити, якими повноваженнями наділяється делегат і які завдання від імені свого колективу він має вирішити. Навіть якщо функція несе суто інформаційне навантаження (зв'язок між всім дитячим колективом табору та загону), все одно значущість ролі і статусу має бути підкреслена. І особливе значення

набуває здійснення «зворотного зв'язку». Процедура «доповіді» про виконану функцію повинна бути так само публічною із зазначенням виконаної дії та її результатів для всього дитячого колективу. Це має значення як для окремої дитини – делегата, так і для формування у дитячого колективу розуміння важливості та відповідальності соціальних місій.

2. Наступним питанням, яке потребує уваги та відповідних зусиль з боку педагога-вожатого є розподіл завдань між учасниками виборних органів. Подекуди відбувається штучне «спрощення» процедури розподілу завдань шляхом «призначення» відповідального самим вожатим. У такому випадку взаємодії між дітьми у пошуку спільних рішень, особливо у складних, неоднозначних випадках просто не відбувається. Діти за всіма питаннями звертаються до вожатого, тим самим роблячи його посередником між собою. Саме тому важливою технікою розподілу завдань та визначення відповідальних є створення ситуації «вибору» та просте визначення змісту дії, але не призначення відповідального.

3. Ще однією виховною проблемою, яка може вирішуватись на рівні тимчасового дитячого колективу літнього табору, є напрацювання самими дітьми санкцій до тих, хто безвідповідально ставиться до доручених справ, або ігнорує спільно вироблені правила та створення прецедентів їх застосування. Важливим результатом такої дії стає виховання у дітей розуміння, що механізм відповідальності може бути застосований не тільки дорослим (як носієм влади та примусу), але й самим дитячим колективом на підставі чіткого дотримання домовленостей.

4. Продовжуючи тему соціальної відповідальності на рівні дітей та дитячих колективів, що до речі є проблемою серед багатьох дорослих, варто зупинитись окремо на процедурах та техніках роботи постійнодіючих та тимчасових «виборних органів». Наприклад, створюється у таборі робоча група на виконання будь-якої спільної справи. Почасти дорослі учасники

(педагоги, вожаті) «перебирають» на себе функцію організування діяльності такої групи, нехтуючи важливим виховним моментом: організована самостійність. Роль дорослого має бути супроводжуючою, дорадчою. В цьому випадку буде реалізовуватись і дитяча ініціатива і креативність. Безумовно, варто домовлятися про етичні норми та питання безпеки, але зрештою, діти, особливо підлітки доволі часто проявляють більшу ніж дорослі зваженість, якщо відчують власну відповідальність. Проте, необхідно допомагати учасникам виборних органів розробити процедуру (послідовність дій), нагадати про її обов'язкову фіксацію та публічність, аби запобігти небажаним наслідкам подвійного тлумачення.

5. Окремо варто зупинитись на проблемі «об'єктивності» та критеріях оцінювання будь-чого у роботі «виборних органів», наприклад журі конкурсів, змагань. Доволі часто оцінювання результатів відбувається без визначення критеріїв та показників оцінювання за принципом «подобається-не подобається». З огляду на таку «розмиту» об'єктивність журі багато дітей, особливо тих, хто не «переміг» залишаються ображеними, не погоджуються із результатами та можуть взагалі відмовитись від подальшої участі в справах та заходах загону, табору. Або інша ситуація, коли до складу журі входять лише дорослі і тоді нібито питання об'єктивності стає менш болючим, але... Оцінка має декілька функцій, зокрема орієнтувальну та стимулюючу, відтак, кожна дитина має отримувати «урок» формування критеріїв та орієнтирів для подальшого власного розвитку. У разі, якщо дорослі допомагають дітям членам журі сформуванню більш-менш об'єктивні, зрозумілі критерії вибору «кращих», «успішних» виграють всі.

Інформація для педагога-вожатого щодо роботи із дітьми, які вперше перебувають у дитячому таборі та їх батьками.

Відпочинок у таборі – це один із цікавих нових соціальних досвідів, який набуває дитина. Тому важливо саме з цієї позиції ставитись її до перебування у дитячому оздоровчому таборі. При потраплянні до загону

дитини, що вперше залишається сама без батьків варто пам'ятати про прості та надзвичайно важливі речі: адаптація такої дитини може трохи затягнутись і обов'язково налагодити контакт із батьками, щоби допомогти їй дитині й батьками пройти цей шлях мінімально болісно. Наведені нижче аргументи можуть допомогти у спілкуванні із батьками такої дитини.

По-перше, це **перебування без батьків – крок до дорослості**. Дитині треба налаштуватись на певну організованість та самостійність. Це стосується як організації побуту (добір та зміна одягу та взуття, дотримання санітарно-гігієнічних правил, харчування), так і організації дозвілля. Життя в таборі побудовано таким чином, що у дитини завжди є вибір заняття за її бажанням. Про це обов'язково треба поговорити з дитиною, підкреслюючи її новий статус.

Другою важливою ознакою життя у таборі – є **спільне проживання з іншими дітьми** в кімнаті та постійне перебування у новому дитячому колективі. Це важлива складова соціального зростання дитини, тому варто акцентувати увагу на необхідності дотримання норм ввічливості та привітності, а також поговорити із дитиною про радість появи нових друзів, окрім тих, які в неї вже є у школі, дворі тощо. Головне, налаштувати дитину на позитивне сприйняття нових людей в її оточенні та підтримати її в прагненні до самоствердження себе в дитячому колективі.

Третя складова нового стану дитини – **можливість побачити, відчувати щось нове, дізнатись про світ та себе в нових обставинах**. Підтримка у дитини позитивного пізнавального інтересу («уяви, які перспективи пізнати світ у тебе виникають?») допоможе їй справитись із стресом «нового стану», а також дозволить батькам згодом «регулювати» (через запитання «що було нового, цікавого?») емоційний стан дитини протягом всього часу її перебування у таборі.

Важливою складовою підготовки дитини є емоційне налаштування. Що відбувається із дитиною (особливо у віці 6-8 років), яка вперше опиняється без батьків в абсолютно новому оточенні. Її опановує певний страх перед

«новим, невідомим». Тому варто разом із нею спокійно поміркувати та «уявно намалювати» це нове і невідоме у розрізі часу (що і коли відбуватиметься), місця (де і як відбуватиметься) і людей (хто буде поруч). Таке моделювання майбутнього створить у дитини необхідний емоційно-психологічний захист.

Дитина не повинна відчувати, що батьки її «залишають». Навпаки, необхідно підкреслити, що дорослішання (а саме це відбуватиметься із дитиною) вимагає, щоби батьки відступали у сторону відкриваючи дитині нову дорогу. Проте, вони (батьки) нікуди не діваються та знаходяться поруч, на випадок допомоги.

Звичайно, не варто говорити дитині «що вона іде у табір тому, що її нема куди діти, а батьки працюють і дуже зайняті». Таке мотивація поїздки до табору перекреслить всі позитивні очікування дитини і створить у неї відчуття «зайвості» та прагнення за будь-яких обставин не «відпускати» батьків. За такого налаштування, дитина постійно перебуватиме в негативному емоційному стані, навіть може захворіти. Тому, треба пам'ятати, відпочинок дитини у таборі – це не вимушена міра батьків, а свідомий крок до дорослішання дитини.

Окремо варто зупинитись на питаннях підтримки зв'язку із батьками на час перебування у таборі .

Для дітей, які вперше ідуть у табір, важливо відчувати «близькість» батьків. Проте, радимо у перші день-два не перевантажувати її дзвінками із запитаннями «ну як? Тебе не ображають?». Домовтесь із дитиною, що вона зателефонує лише у тому разі, якщо станеться щось надзвичайне. Нехай це буде частиною вашої нової із дитиною гри «я-дорослий». Перед заїздом обов'язково поцікавтесь можливістю зв'язатись із вихователем та директором табору, на випадок відповідних обставин. Повідомте дитину про те, що ви завжди будете знати, якщо їй потрібна буде допомога.

Не варто у перші дні навідувати дитину у таборі, оскільки їй треба час, щоби зорієнтуватись та адаптуватись у нових обставинах. Ваше навідування буде заважати їй, створюючи ніби подвійний стан «і у таборі і з батьками».

І під час навідування, і у телефонних розмовах, не варто запитувати про можливі негаразди («тебе не ображають?», «тобі не холодно (жарко)?», «тобі не цікаво?»). Навпаки, ваші запитання повинні бути конструктивними та позитивними: «Що нового дізнався?», «Які події відбулись?», «чи з'явилися нові друзі і що ви з ними робите?». Негативні запитання створюють у дитини враження, що батьки сумніваються в її становищі, тим самим передаючи їй невпевненість та страх. А позитивні запитання додають дитині впевненості та відчуття захищеності.

Взаємодія педагога-вожатого із психологом.

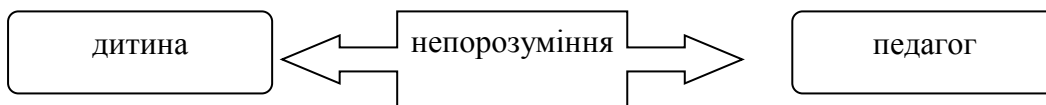
Ключовим в розумінні діяльності психолога є слово *супровід*, тобто знаходження поруч із дітьми, педагогами, батьками. З огляду на це види роботи практичного психолога з педагогічним колективом можуть виглядати наступним чином: робота за запитом педагога (вожатого) з питань життєдіяльності дитячого колективу; участь у педагогічних радах та щоденних нарадах (за потреби); проведення міні-тренінгів, індивідуальних та групових консультацій з питань психологічного стану самих вихователів.

Кожен із зазначених видів діяльності передбачає різні підходи до її організації. В першу чергу, це стосується питання планування діяльності. Практика показує, що цілком достатньою є участь психолога у нарадах один-два рази на тиждень або тричі у зміну. Зазвичай ця участь обмежується інформуванням про діагностику адаптації дітей до перебування в таборі, рекомендацій, які стосуються проведення загально табірних заходів, батьківського дня, а також інформування та рекомендації щодо підготовки до закінчення табірної зміни. Приблизно таку ж періодичність можуть мати консультативні зустрічі (міні-тренінги) з питань психологічної стабільності вихователів. Періодичність їх теж гармонізується із загальним циклом зміни

(на початку – адаптація, в середині зміни – підтримка стабільності, наприкінці зміни – моніторинг результатів діяльності, оцінка психологічного стану, процесів розвитку тощо).

Важко передбачити тематику, кількість та інтенсивність звернень педагогів протягом зміни, пов'язаних із життєдіяльністю дитячого колективу. Відтак, її важко спланувати. Тому, робочий час практичного психолога організується таким чином, щоби, у разі потреби, педагоги мали можливість отримати відповідну оперативну консультацію. Ця можливість передбачається у графіку роботи практичного психолога.

Окрему увагу необхідно звернути на випадки, коли педагог звертається до психолога не за порадою, а з метою уникнути педагогічно складної ситуації, переклавши на нього вирішення проблеми. Якщо змалювати таку ситуацію схематично ми отримаємо наступну конфігурацію:

Мотивацією звернення до психолога виступає прагнення «вставити» психолога на «своє» місце в цій ситуації, що є найпростішим кроком. Завдання психолога не просто «вирішити» ситуацію, а допомогти вихователю знайти внутрішні ресурси для розуміння проблеми та педагогічних шляхів її подолання. Безумовно, такі випадки потребують терпіння і такту з боку психолога. Але й педагогу-вожатому варто зрозуміти, що будь-які проблеми, пов'язані із взаємодією із дітьми, дитячим колективом не можуть бути вирішені за допомогою посередника (психолога, старшого вожатого, директора табору).

Додаток О

**Орієнтири виховної роботи, спрямовані на формування значущих
якостей людини нового тисячоліття**

Людина, яка буде жити і трудитися в наступному тисячолітті, постіндустріальному суспільстві, повинна володіти певними якостями, а саме:

- гнучко адаптуватися до життєвих ситуацій, які постійно змінюються, самостійно отримувати необхідні знання, вміло застосовувати їх на практиці для розв'язання різноманітних проблем, щоб упродовж усього життя мати змогу знайти своє місце;
- самостійно критично мислити, вміти бачити труднощі, що виникають у реальному світі і шукати шляхи раціонального їх розв'язання, використовувати сучасні технології; чітко усвідомлювати, де і яким чином отримані ними знання можуть бути використані у практичній діяльності; бути здатним генерувати нові ідеї, творчо мислити;
- грамотно працювати з інформацією (вміти збирати необхідні для дослідження певного завдання факти, аналізувати їх, висувати гіпотези розв'язання проблем, робити необхідні узагальнення, співставляти з аналогічними або альтернативними варіантами, які розглядаються, встановлювати статистичні закономірності, формулювати аргументовані висновки і на їх основі виявляти і розв'язати нові проблеми);
- бути комунікабельними, контактними в різноманітних соціальних групах, вміти працювати спільно в різноманітних галузях, попереджувати конфліктні ситуації або вміло виходити із них;
- самостійно трудитися над розвитком власної моральності, інтелекту, культурного рівня.

- Особистість, яка може реалізувати себе. Людина, яка вирізняється добре розвиненим усвідомленням своїх задатків і потреб, послідовно використовує це знання для вибору альтернатив, які найбільш імовірно дають змогу вести здорове, продуктивне і наповнене самоздійсненням (самореалізацією) життя. Ця роль охоплює фізичні, розумові і емоційні аспекти життя, що забезпечують основу для особистісної самореалізації.
- Особистість, яка прагне підтримати інших людей. Це життєва роль людини, яка вміє цінувати взаємини з іншими людьми і розвивати різноманітні плідні зв'язки з ними. Ця роль включає в себе весь спектр сімейних, особистих, мікросоціальних зв'язків на рівні общини, ділових і міжнародних точок дотику, без чого важко уявити життя кожної людини.
- Життя як постійне навчання. Це - роль людини, яка постійно отримує нові знання поряд з вмінням реагувати на умови зовнішнього світу, які постійно змінюються. Дана роль враховує той факт, що нові моделі, ідеї, інформація і можливості проявляються як всередині, так і поза навчальним закладом, - іноді багато років після завершення формальної освіти.
- Діяльний учасник культурного розвитку. В цій ролі людина вміє цінувати культурну і творчу діяльність, бере участь в ній і розуміє найбільш важливі сторони і аспекти культури, що формують особистість і суспільство. Ця роль включає в себе ту чи іншу діяльність і власну участь у процесі культурного збагачення особистості і суспільства.
- Висококваліфікований працівник. Це людина, яка бере на себе відповідальність за послідовне виробництво високоякісної продукції і відповідних сервісних послуг. Ця роль має на увазі діапазон умінь, задатків і внутрішніх установок, які необхідні для виробництва, збуту і доставки якісної продукції та сервісних послуг.
- Інформований громадянин. Це особистість, яка добре обізнана з питаннями історії, політичної ситуації і реальних потреб своєї спільноти, з

глибоким зацікавленням реагує на регіональні (локальні), національні та міжнародні проблеми. Ця роль включає в себе різноманітність політичних, економічних і соціальних видів діяльності поряд із громадянською відповідальністю в рамках локальних, національних і міжнародних угруповань.

Захисник навколишнього середовища. Виступаючи в цій ролі, особистість добре усвідомлює взаємозв'язок і механізми, що існують у природі, цінує їх важливість, а також уміє ефективно і відповідально використовувати природні багатства. Ця роль охоплює всі аспекти розуміння природи з метою захисту, регулювання і збільшення її ресурсів

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

1. На основі аналізу юридичних, соціологічних, педагогічних, психологічних джерел дати визначення поняття «сім'я».
2. Схарактеризувати педагогічну спадщину В.О. Сухомлинського стосовно сформульованих ним принципів і підходів до взаємодії школи і родини.
3. Які нові теоретичні підходи наразі набувають поширення стосовно змісту і нагальних завдань виховання?
4. У яких нормативних документах визначаються зміст і завдання виховання у сучасних умовах?
5. Які дисципліни готують майбутніх педагогів до виховної діяльності? Що варто зробити для поліпшення практичної підготовки?
6. Які напрями і технології підготовки педагога до виховної роботи Ви можете назвати?
7. Яку роль відіграє педагогічна практика?
8. На розвиненість яких особистісних рис людини ХХІ століття треба звернути увагу?
9. Які технології виховання можуть бути ефективними у літньому таборі?

10. Який цікавий зарубіжний чи вітчизняний досвід Вам відомий, що сприяє професійній підготовці майбутніх студентів до виховної роботи?

Використані джерела

1. Бех І.Д. Концепція виховання особистості / І.Д. Бех // Рідна школа. – 1991. – № 5. – С. 40–47.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С. Гончаренко – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Дубасенюк О.А. Теоретичні і методичні основи виховної діяльності педагога: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / О. А. Дубасенюк. – К., 1996. – 398 с.
4. Зязюн І.А. Освіта і вчитель в українському державотворенні / І.А. Зязюн // Освіта України. – 1998. – 16 грудня. – С.
5. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук.-метод. посіб / І.А. Зязюн. – К.: МАУП, 2000. – 312 с. 1. Закон України «Про освіту» – К., 2006. – 40 с.
6. Іванова Т.І. Культурологічна парадигма освіти у концепції І. Зязюна / Т.І. Іванова. – С. 11–13. 7. Технологія // Сучасний тлумачний словник української мови: 50000 слів / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. – Х.: ШКОЛА, 2006. – С. 652.
7. Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи / Н. Ничкало, І. Зязюн, Л. Пуховська [та ін.]; АПН України. – К.; Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. – 234 с.
8. Кремень В.Г. Перспективи розвитку освіти / Кремень Василь Григорович // Освіта і наука України: шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи). – К.: Грамота, 2003. – 216 с.
10. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) // Директор школи. – 2002. - №1. – С. 5-15.
11. Катеринчук О.В. Модернізація системи освіти / <http://intkont.org/katerinchuk-ov->

modernizatsiya-sistemi-osviti.

12. Родинна педагогіка: Навчально-метод. посібник /А. А. Марушкевич, В. Г. Постовий, Т. Ф. Алексеєнко та ін. – К., 2002. – 216 с.
13. Сухомлинський В. Сто порад учителям. – К.: Радянська школа, 1986. – 176 с.
14. Сухомлинський В. Павліська середня школа // Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Рад. школа, 1979. – Т. 4. – С. 7-410.
15. Сухомлинський В. Моральні цінності сім'ї. – К.: Рад. школа, 1979. – Т. 5. – С. 436-440.
16. Сухомлинський В. Батьківська педагогіка. – К.: Рад. школа, 1979. – Т. 5. – С. 410-414.
17. Сухомлинский В. Этюды о коммунистическом воспитании // Народное образование. – 1967. – № 2-6. – С. 41.
18. Хомич Л.О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів / Л.О.Хомич. – К.: 1998. – 200 с.
19. Щербань П. М. Національне виховання в сім'ї. – К.: Борівітер, 2000. – 260 с.
20. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: навч. посіб. / за ред. І. Зязюна, О. Пехоти. – К.: А.С.К, 2003. – 238 с.
21. Савченко О.Я. Новий етап розвитку шкільної освіти і підготовка майбутнього вчителя / О.Я. Савченко // Шлях освіти. – 2003. – № 3. – С. 2–6.
22. Хомич Л.О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів / Л. О. Хомич. – К.: Магістр-Б, 1998. – 200 с.
- 23. Гаркавенко З.О. Методичні рекомендації керівнику навчального закладу щодо діяльності психологічної служби [Електронний ресурс] / З.О.Гаркавенко. – К. : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2015. – 79 с. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. – 4 д.а.
5. Гаркавенко З.О. Науково-практичне забезпечення системи методичного супроводу діяльності працівників психологічної

служби системи освіти // Організація та науково-методичне забезпечення діяльності психологічної служби і ПМПК / [Гаркавенко З.О., Гобод І.Ю., Жук Т.В. та ін. : за наук.ред. В.Г.Панок, І.І.Цушко]. – 2-ге вид. випр. – К. : Ніка-Центр, 2014. – 260 с. – с.28-54, 1,4 д.а.

25. Дитина у кризовому соціумі: як її розуміти і виховувати/ Упоряд. Л.Шелестова. – К.: Ред.загальнопед.газ., 2004. – 128 с. – (Б-ка «Шкіл.світу»).

- 26. Дитячий заклад оздоровлення та відпочинку як соціально-педагогічна система // А. Й. Капська, О. В. Безпалько - Соціальна педагогіка // [Електронний ресурс] http://ebooktime.net/book_156.html
- 27. З.О.Гаркавенко, А.С.Шапошнікова Завдання і фахова спрямованість навчально-виробничої практики у системі підготовки працівника психологічної служби. // Професійна підготовка практичного психолога як конкурентоспроможного фахівця: теорія і практика: навчально-методичний посібник / за загальною редакцією академіка НАПН України В.І.Бондаря, професора О.Я.Митника. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2015. – 392 с. – с.341-369, 1,4 д.а.
- 28. Основи волонтерської діяльності. Навчально-методичний посібник. – К.: НПУ ім. Драгоманова, Ін-т соціології, психології та управління, 2012; К.: Фенікс. – 208 с. За загальною редакцією: проф. Євтуха В.Б., доц. Гаркавенко З.О., проф. Ставицької С.О., проф. Чугаєвського В.Г., проф. Штепи С.О., проф. Федас В.В.
- 29. Основні тенденції розвитку систем освіти та освітніх технологій у світовій педагогічній практиці // В. Кондратюк, М. Волос, І. Бабин // [Електронний ресурс] <http://osvita.ua/school/method/963/>

ЧАСТИНА 2. НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД І СУЧАСНА РОДИНА: НОВІ РЕАЛІЇ, ПІДХОДИ, ТЕХНОЛОГІЇ

РОЗДІЛ 1. СІМ'Я ХХІ СТОЛІТТЯ: СТРУКТУРНІ ТА ЯКІСНІ ЗМІНИ

1.1. Сучасні тенденції світового демографічного розвитку та їх вплив на сім'ю

Подовження тривалості життя населення при одночасному різкому зменшенні кількості народжень. Більша тривалість життя жінок. Однією з нових глобальних демографічних проблем, з якими людство зустрічається вперше за свою історію, є значне подовження тривалості життя населення при одночасному різкому зменшенні кількості народжень. За останнє сторіччя очікувана тривалість життя у низці країн зросла майже удвічі. Так, очікувана тривалість життя у групі розвинутих країн, що входять до складу Організації економічної співпраці та розвитку (ОЕСР), складає 80 років для жінок та 78 для чоловіків. У розвинутих країнах швидкими темпами збільшується питома вага людей, старших за 60, а питома вага дітей зменшується. Прогнозується, що в них через 30-40 років люди у віці 70-75 років переважатимуть у порівнянні з будь-якою іншою віковою когортою, а людей у віці 75-69 років буде стільки, скільки дітей від 0 до 5-ти років [1].

Наразі Україна входить до складу 45-и країн, що несуть серйозні демографічні втрати. Її показник спаду населення один з найвищих у Європі (-3,9 на 1000 населення у 2014 р.). [Квіташвілі, 2015, с.10].

Сумною національною особливістю є так званий "феномен понад смертності" чоловіків: у віковій категорії 25-44 роки їхня смертність майже у 4-и рази перевищує показник у групі жінок аналогічного віку [3]. На відміну від розвинених країн Західної Європи, де різниця у тривалості життя чоловіків та жінок складає 2-3 роки, в Україні вона дорівнює майже 10 рокам (жінки живуть у середньому 76,2 років, а чоловіки – 66,3 років) (Тривалість

життя в Україні, 2014). Сумною національною особливістю є так званий "феномен понад смертності" чоловіків: у віковій категорії 25-44 роки смертність майже у 4-и рази перевищує показник у групі жінок аналогічного віку. Наразі питома вага жінок в Україні складає 54% . (Квіташвілі, 2015, с.33-34).

Зміни у віковій моделі народжуваності. Ще одна демографічна тенденція, що має вплив на систему освіти, – це трансформація вікової моделі народжуваності. В Україні ця тенденція заявила про себе не в 70-х роках минулого століття, як у країнах Західної Європи, а тільки у 90-х роках ХХ століття. Пік народжуваності поступово переміщується з вікової групи 19-22 роки на групу 25-29 років. Наразі найнижчий середній вік матерів у Болгарії, Румунії, Македонії та країнах Балтії досягає 25 років, а у Німеччині, Іспанії, Великій Британії, Люксембурзі, Франції, Швейцарії він становить 29-30 років [5]. У порівнянні із Західною Європою, де статус материнства набувається у 30-34 роки, українські жінки, які народжують першу дитину, дещо молодші. Так, у 1991 р. середній материнський вік становив 24,9 роки, а у 2005 р. – 25,4 років, а у 2014 р. середній вік матері, яка народжувала першу дитину наблизився до 26 років. (8; Квіташвілі, с.22). Серед факторів, що обумовлюють відкладання народжень, можна назвати прагнення жінок набути освіту, професію, застосування контрацептивів для запобігання небажаної вагітності.

Зростання питомої ваги позашлюбних народжень. Одним з наслідків більш ліберальних поглядів на статеві стосунки є тенденція до зростання питомої ваги позашлюбних народжень, що набирає силу практично в усіх країнах Європейського Союзу, особливо у країнах Північної Європи.

У порівнянні з серединою 1990-х років позашлюбні народження збільшилися практично у всіх країнах, за виключенням Швеції і Данії, де вона вже була достатньо високою (відповідно 54% і 45% у загальній

кількості народжень). Незначне зростання показників відбулося у країнах з традиційно високою і низькою позашлюбною народжуваністю (Фінляндія, Франція, Великобританія, Естонія, де питома вага сягає від 45 до 60%; найнижчий європейський показник має Кіпр, де показник не перевищує 6%).

Експерти припускають, що суттєві розбіжності у ситуації з позашлюбними народженнями значною мірою пояснюються різною релігійною належністю країн. Якщо в протестантських Естонії та Латвії цей показник відповідно складає 60% та 43%, то у сусідній, Литві, яка є католицькою, він значно менший – 28% [6].

В Україні зростання позашлюбних народжень відбувалося стрімкими темпами: за 25 років цей показник сягнув з 9% до 21,4%. При цьому, якщо у західних регіонах, для яких характерні важлива роль релігії, традиційний спосіб життя наразі доля позашлюбних народжень не перевищує 7% , то на сході та півдні вона наближується до європейського рівня [7(В Украине увеличивается количество внебрачных детей, newvv.net, 3.04.2015 <http://newvv.net/crime/events/238813.html?language=ru>,.)]. Особливість України полягає у тому, що найчастіше дітей поза шлюбом народжують представниці молодших, а не старших вікових категорій. Таким чином, у значній частині випадків народження дитини є наслідком ранішнього старту сексуального життя і небажаної вагітності (Квіташвілі, с.22).

Певна річ, у частини дітей, які народжені поза шлюбом, згодом можуть з'явитися батько чи вітчим, цілком можливо, – зведені чи рідні за одним з батьків, частіше – матір'ю, брати чи сестри. Варіантів життєвих сценаріїв може бути декілька, серед яких й той, коли чоловік живе “на дві сім'ї”, у кожній з яких є діти. Сам собою факт позашлюбного народження не може ніяким чином негативно оцінюватися та потребує врахування комплексу факторів.

1.2. Урізноманітнення сімей за якістю, стилем життя. Нові типи сімей.

Як вже відмічалось, класифікація сімей може бути здійснена за різними підставами. Одна з таких класифікацій, що на підставі типу взаємовідносин у родині обумовлює характер виховання та батьківсько-дитячих стосунків, виокремлює три психологічні типи сімей: традиційна сім'я, дитиноцентрична сім'я, подружня сім'я. М. Арутюнян (1988) [10]

Традиційній сім'ї притаманно виховання до безумовного авторитету старших, педагогічний вплив здійснюється згори униз. Результатом виховання дитини у такій сім'ї стає здатність легко стати частиною вертикально організованої структури. Представники таких сімей засвоюють традиційні норми, але мають складності у власних сім'ях, особливо у випадках, коли їх партнери виховувалися в інших типах сімей.

Дитиноцентрична сім'я існує, передусім, для дітей і вважає забезпечення їх благополуччя своїм головним завданням. Педагогічні дії спрямовані від низу до гори (від дітей до батьків). Як результат у дітей формується висока самооцінка, відчуття власної значущості, але збільшується вірогідність конфліктів з соціальним оточенням за межами сім'ї.

Подружня сім'я — у ній головною метою є почуття комфорту для кожного, що базуються на довірі, прийнятті та автономності її членів. Виховні дії — горизонтальні, батьки — діти. Дітям з таких сім'ях притаманні розкутість, висока самооцінка, відкритість, але, як правило, відсутність навичок підпорядкування соціальним вимогам обумовлює труднощі у середовищі з вертикальною структурою, тобто практично у всіх сучасних соціальних інститутів. Аналізуючи еволюційні процеси у розвитку сім'ї, фахівці акцентують увагу на тому, що поширюється саме подружня сім'я.

Окрім того, одним з новоутворень сім'ї стає зміщення психологічного центру: якщо раніше у родині основним були відносини батьки—діти, то

наразі важливішим стає відносини між членами сім'ї (подружжям, онуками і бабусями, сестрами чи братами тощо), якщо вони ґрунтуються на довірі, повазі, взаєморозумінні. Психология развивающейся личности /Под ред. А. В. Петровского. М., 1987. С.64-66; Птичкина Е.Л. Внутриличностные детерминанты девиантно-го поведения старших подростков: Автореф. дис. ...канд. психол. наук/Е. Л. Птичкина. М.,2001. с Рамих В. А. Материнство как социокультурный феномен: Дис.... д-ра психол. наук/ В. А. Рамих. Ростов-на Дону, 1997. С.130-149; Л. Я. Гозман, Психология эмоциональных отношений, М.: Изд-во Московского университета, М., 1987, – 174 с.

Світовою тенденцією, яка потребує відповідної реакції з боку освіти, є диверсифікація сімей за якістю, стилем життя, поява нового типу сімей. Якщо у першій половині минулого століття у європейських країнах, США, Канаді домінувала нуклеарна сім'я, у якій чоловік заробляв на життя, а дружина вела домашнє господарство й виховувала дітей, то наразі таких сімей – менше половини.

Зросла кількість подружніх пар без дітей, серед яких певна частка чоловіків та жінок свідомо відмовляються від батьківства.

Як вже відзначалося, наприкінці ХХ століття, скоротилася не тільки кількість дітей у сім'ї, але й кількість шлюбів. Частка шлюбів, яка закінчилася розлученнями, у США та Великобританії досягла 50%, а у більшості країн Північної та Західної Європи складає 30%. Розповсюдженим явищем стали так звані неповні сім'ї чи сім'ї, де діти виховуються без партнера. Вони утворюють у різних країнах від 1/5 до 1/4 усіх домогосподарств. Так, наприклад, в Норвегії, одній з країн з високим рівнем життя, 40 % сорокарічних чоловіків не проживають спільно з дітьми, своїми чи прийомними. Двадцять років потому вони склали 25 %. Це надає підстави для висновку про те, що усе менше чоловіків стають батьками й усе менше батьків проживають з дітьми [1].

Наразі із 13,5 млн. сімей в Україні більше 20% складають неповні сім'ї, серед яких абсолютна більшість – це сім'ї жінок з дітьми [2]. За прогнозами фахівців у подальшому зростатиме вірогідність того, що хоча б частину свого життя людина проживатиме у неповній сім'ї. Частково пояснення цьому полягає у зростанні економічної незалежності жінок разом з чим відбувається підвищення їх вимог до партнера. Зазначимо, що у західній практиці для визначення такого типу сімей використовується нейтральні терміни “монобатьківство”, “сім'я, де діти виховуються без партнера”. У зазначених термінах на відміну від визначення “неповна сім'я” відсутня оцінювальна складова [3].

За результатами досліджень у порівнянні з ровесниками з повних сімей діти, які зростають без батька, мають нижчий рівень домагань, вищий рівень тривожності, невротичні симптоми. Хлопчики з неповних сімей трудніше встановлюють контакти з ровесниками, для них характерні проблеми у навчанні. Відсутність позитивних моделей побудови сімейних стосунків обертається проблемами у засвоєнні чоловічих ролей. Деякі з них вважають агресивну поведінку проявом справжньої маскуліності. Перераховані проблеми частіше виникають тоді, коли матері мають низький рівень освіти, професійної кваліфікації, проблеми з алкоголем, не можуть розраховувати на підтримку своїх батьків, найближчого оточення.

За останні десятиліття законодавчо визнали одностатеві шлюби і сім'ї майже 20 країн світу, серед яких Бельгія, Великобританія, Данія, Ісландія, Іспанія, Канада, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Франція, Швеція, частково – США, Бразилія. Низка країн формально визнали зазначену категорію сімей шляхом застосування поняття “цивільні партнери”/ “цивільні союзи” [2, (Кон, 2010)]. Цілком можливо, що з часом такі сім'ї отримають юридичне визнання й в Україні.

Сім'ї з дітьми, які народжені з використання методів ЕКЗ. Потребує врахування той факт, що особливу категорію сімей утворюють *сім'ї з "дітьми з пробірки"*. Так, майже 30 тис. таких дітей, починаючи з 1977 р., народилися у Великобританії. За метод екстракорпорального запліднення (ЕКЗ) його автор – Роберт Едвардс – отримав Нобелівську премію. В Україні репродуктивна медицина заявила про себе 25 років тому. Більше 15000 дітей в Україні з'явилися на світ завдяки медичному втручанню (так звана технологія “in vitro”). Зважаючи на те, що на офіційної статистикою, 20% подружніх пар стикаються з проблемою безпліддя, кількість таких дітей у найближчі роки зростатиме в усьому світі, включаючи Україну [5]. Наразі у Лос-Анджелосі вже можна замовити у спеціаліста по репродуктивним технологіям зразки сперми чи яйцеклітин з урахуванням бажань замовника щодо рівня інтелекту та зовнішності [6]. Це означає, що пророцтво щодо появи у найближчому майбутньому нової професії “бебі-дизайнерів” має реальні підстави.

Народження із застосуванням ЕКЗ є кроком до вирішення завдання клонування й стає темою серйозних етичних дискусій. Так, католицька і православна церкви вважають, що ставлення до людського плоду як до продукту зачаття, біоматеріалу, є проявом цинічності, тому що ненароджена дитина – це вже особистість. Підтвердженням певної обґрунтованості цієї позиції, зокрема, є той факт, що у країнах Південно-Східної Азії пренатальна діагностика використовується для селекції за ознаками статі. Як результат, у цих країнах на 100 дівчат нараховується 122 хлопчика. Противага юнаків та молодих чоловіків у сучасному Китаї вже створює серйозні проблеми, серед яких асоціальна поведінка тих чоловіків, які не можуть знайти собі супутницю життя [7].

На Заході вже розпочалися дослідження сімей з “дітьми з пробірки”, які охоплюють й психолого-педагогічні проблеми. Так, перші дослідження встановили, що батьки довгоочікуваної дитини, ідеалізуючи материнство та

батьківство, були не готові до необхідності самообмежень, відмови від звичного ритму та стилю життя, з якими пов'язаний догляд за малюком. Однак одне з авторитетних досліджень останніх років, яке проведене університетом м.Лунд (Швеція) й охопило більше 26 тис. респондентів з числа “дітей з пробірки ” та їхніх батьків, стверджує, що народження дитини об'єднує чоловіка і жінку, стає для них великою радістю, сприяючи стабільності та гармонійності подружніх стосунків. На та думку батьків, діти, які народилися із втручанням допоміжної репродукції, є більш чутливими й слухняними у порівнянні із “звичними дітьми”. Цілком можливо, пояснення зазначеному факту слід шукати в особливостях матеріального та соціального статусу подружніх пар, які звертаються за допомогою до репродуктивної медицини [8].

Частина дітей з пробірки народжується сурогатними матерями – жінками, чия функція передбачає виношування та пологи без подальшої участі у долі дитини. Світова практика свідчить, що у цілому ряді випадків сурогатне материнство та батьківство створюють не тільки етичні проблемні ситуації, але й суперечності правового характеру, наприклад, при визначенні юридичного статусу батька чи матері. З огляду на актуальність проблеми у 2009 р. Європейська Рада затвердила Рекомендації стосовно прав та правового статусу дітей та батьків, де, зокрема, було визначено, що донори статевих клітин та ембріонів не можуть вважатися законними батьками і набуття цього статусу може відбуватися за умови здійснення певних процедурі правил (Meeting Report of the 86th Plenary meeting of the European Committee on Legal Co-Operation (CDCJ), Strasbourg, 12-14 October 2011 CDCJ 2011 15 Council of Europe Draft recommendation on the rights and legal status of children and parental responsibilities and Draft explanatory memorandum <http://eclj.org/PDF/Draft-recommendation-rights-legal-status-children-CDCJ-2011-15.pdf>)

Нещодавно у засобах масової інформації пострадянського простору обговорювалося народження дітей у подружжя Али Пугачової і Максима

Галкіна, а потім доньки й сина у Філіпа Кіркорова. Кіркоров за сутністю демонструє не тільки новий, нетрадиційний, тип неповної сім'ї, але й новий тип батьківства. Особливість ситуації у тому, що зірка шоу-бізнесу, чоловік з високим матеріальним та соціальним статусом, свідомо планує народження дітей “за замовленням” та їх подальше виховання без участі матері.

“Змішані сім'ї”. З урахуванням розповсюдженості розлучень досить типовими стають так звані “змішані сім'ї”, у складі яких виховуються діти від попередніх шлюбів, а іноді й прийомні діти [9]. Приклади створення і функціонування таких сімей надають представники шоу-бізнесу, кінозірки, відомі представники політики, культури, бізнесу. Так, наприклад, всесвітньо відома співачка Мадонна має двох біологічних дітей від різних шлюбів й усиновила ще двох дітей. У сім'ї Анджоліни Джолі і Бреда Пітта виховуються троє біологічних дітей та троє усиновлених [10].

Цілком закономірно, що сімейні моделі знаменитостей слугують взірцем для наслідування іншими верствами населення. Слід врахувати, що стосунки у “змішаних сім'ях” мають свої складності й іноді віддзеркалюються на поведінці, результатах навчання дітей, потребують розуміння й підтримки з боку педагогів, психологів, соціальних педагогів.

Дистантні сім'ї. Деякі дослідники використовують термін “розширені фінансові сім'ї” – сім'ї, де під одним дахом живуть представники декількох поколінь [11].

Вже не здаються дивними подружжя, які певний (часто – досить довгий) термін проживають окремо, іноді навіть дуже на великих відстанях один від одного – так звані дистантні сім'ї чи сім'ї, стосунки яких фахівців називають Годвін-шлюбом за ім'ям англійського анархо-соціаліста Уільяма Годвіна, що вважав спільне проживання подружжя перешкодою для особистісного розвитку.

Серед чинників “шлюбного сепаратизму” у сучасних умовах набуває особливого значення індивідуалізм, характерний для представників нових поколінь, що обумовлює реальність поширення такого типу сімей особливо серед заможних верств населення. Але причинами довгострокового перебування на відстані можуть бути й реальні обставини професійного життя подружжя, соціально-економічна ситуація у конкретному регіоні.

Так, для західних регіонів України характерним різновидом дистантної сім’ї є сім’ї трудових мігрантів, де один чи обидва з батьків, працюють за кордоном, а діти виховуються у родичів, сусідів чи друзів сім’ї.

Сім’ї-конкубіати. Ще один тип сім’ї, який набуває поширення, – це сім’я-конкубіат, що передбачає можливість для чоловіка, який перебуває в офіційному шлюбі, паралельно мати стосунки й позашлюбних дітей чи зберігати стосунки з колишньою дружиною, перебуваючи в офіційному новому шлюбі [12].

Прийомні сім’ї, дитячі будинки сімейного типу. Заслуговує на окрему увагу той факт, що за останні десять років в Україні відбувся розвиток прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу, які разом з опікунськими сім’ями вирішують питання догляду і виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. 2012 рік став роком максимального розвитку прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу: 2407 дітей було влаштовано на виховання в прийомні сім’ї та дитячі будинки сімейного типу, що майже вдвічі більше, ніж у 2011 році, Станом на 1 червня 2012 р. у прийомних сім’ях і дитбудинках сімейного типу виховувалось 10481 дитина [14].

Наразі чиним законодавством України передбачено функціонування 5-ти основних форм сімейного виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківської опіки і піклування: усиновлення; опіка і

піклування; прийомні сім'ї; дитячі будинки сімейного типу; патронатні сім'ї. За даними Міністерства праці і соціальної політики України у таких сім'ях, які можуть не передбачати кровного рідства, станом на 1 січня 2015 р. виховувалися понад 73 тис. дітей., що складає 85,3% від загальної кількості дітей зазначеної категорії (Сімейні форми виховання, 2015).

З 2009 р. у м. Бровари Київської області за ініціативи Представництва благодійної організації “Кожній дитині” розпочався експеримент по створенню прийомних сімей термінового влаштування, де можуть тимчасово перебувати діти, які опинилися у скрутній життєвій ситуації, але батьки яких не втратили батьківських прав. Головною перевагою таких сімей, які існують у багатьох зарубіжних країнах як дієвий засіб забезпечення права дитини на сім'ю і виховання у сімейному середовищі, є те, що біологічним батькам надаються шанси для того, щоб повернути дитину. Фактично прийомна сім'я термінового влаштування відіграє роль своєрідної “швидкої допомоги” у скрутних ситуаціях, коли мова йде про безпеку дитини, необхідність забезпечення її першочергових прав [15].

Сім'ї у складних життєвих обставинах. Сім'ї, які опинилися у складних життєвих обставинах, – це особлива категорія сімей, яка визначена чинним українським законодавством. Слід зазначити, що “сім'ї, які опинилися у складних життєвих обставинах”, об'єднує велику кількість сімей з різними проблемами, що часто є подвійними чи множинними. Згідно з визначенням складні життєві обставини – це обставини, що об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самостійно (інвалідність, часткова втрата рухової активності у зв'язку зі станом здоров'я, самотність, сирітство, безпритульність, відсутність житла або роботи, насильство, зневажливе ставлення та негативні стосунки в сім'ї, малозабезпеченість, психологічний чи психічний розлад, стихійне лихо, катастрофа тощо) [16]. Таким чином, термін “сім'ї, які

опинилися у складних життєвих обставинах” співвідноситься з поняттями “важкі”, “неблагополучні”, “кризові” сім’ї, але на відміну від них не має дискримінаційного характеру.

Наслідком військового конфлікту на Сході України, анексії Криму стало суттєве збільшення сімей, які опинилися у складних життєвих ситуаціях. Серед них є сім’ї, які втратили годувальника, стали вимушеними мігрантами, втратили домівки.

Характерною ознакою усіх сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, є те, що вони не здатні подолати негаразди чи поліпшити ситуацію власними силами й потребують допомоги, в першу чергу, з боку соціальних служб, а також інших суб’єктів надання соціальних послуг, включаючи заклади освіти. Соціальна робота з сім’ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, передбачає забезпечення раннього виявлення та здійснення соціального супроводу.

Сучасні сім’ї можуть бути класифіковані за різними підставами, наприклад:

за кількістю дітей (бездітна, одно дітна, малодітна, багатодітна);

за складом (нуклеарна, неповна, проста, складна, велика, сім’я повторного шлюбу);

за типом відносин (егалітарна, авторитарна; патріархальна, матріархальна);

за географічним показником (сільська, міська, сім’я великого міста/мегаполісу; американська, австралійська, англійська);

за національністю (українська, польська, китайська сім’я);

за особливими умовами сімейного життя, партнерських відносин: (студентська сім’я, дистантна сім’я, гостьова сім’я, сім’я мігрантів, сім’я учасника АТО);

за характером проведення дозвілля, стосунків з оточенням (закрита, відкрита);

за ступенем соціальної мобільності (реактивні, активні, пасивні сім’ї);

за конфесійною належністю (православні, протестантські, католицькі сім'ї тощо);

за однорідністю соціального складу (соціально-гомогенні, гетерогенні);

за сімейним стажем (молодята, молода сім'я, сім'я в очікуванні дитини, ... сімейні пари похилого віку);

за ступенем благополуччя і здатності виконувати соціальні функції (благополучна, стала сім'я; сім'я, яка опинилася у складних життєвих обставинах (кризова, дезорганізована);

за характером сімейного способу життя: дитиноцентрична, "спортивна команда"; "дискусійний клуб"; "комфорт-здоров'я-порядок"

До наведеного переліку можна додати інші підстави, що є ще одним підтвердженням складності феномену сучасної сім'ї. (Джерела...Торохтий В.С. Психология социальной работы с семьей. –М., 1996; Алексеенко Т.Ф....,)

За результатами досліджень, сталість сімейних відносин у сучасних сім'ях багато в чому залежить від емоційних стосунків. Серед нових функцій сім'ї дослідники називають психотерапевтичну, що передбачає прийняття, здатність, підтримати, надихати (Шнейдер Л.Б. Семья: оглядываясь вперед. – СПб, Питер. 2013. –368с. – (Серия «Мастера психологи») - С.102). Змінюються за змістом й традиційні функції сім'ї. Так, побутова функція в умовах міста все більше виконуються не членами сім'ї, а різноманітними сервісними закладами чи окремими особами. Трудова функція значної частини жінок і чоловіків старшого покоління пов'язана з працею на дачній ділянці чи у замиському будинку. Рекреаційна функція певної частини сімей передбачає подорожі за кордон, "на море", катання на лижах, відвідання аквапарків, центрів дозвілля.

З огляду на трансформації, яких зазнає сучасна родина, деякі фахівці виказують думку стосовно доцільності перегляду й внесення коректив у формулювання терміну "сім'я", яке досі виглядає наступним чином : "сім'я – мала соціальна група, заснована на офіційному чи громадському шлюбі або

кровному споріднені, члени якої об'єднані сумісним проживанням і веденням домашнього господарства, виконанням сімейних функцій, емоційними зв'язками та взаємними юридичними і моральними зобов'язаннями по відношенню одне до одного, родинними традиціями” [Енциклопедія для фахівців соціальної роботи/ За заг. ред. проф. І.Д.Зверєвої. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2012 -536с.; С.454]. Таке тлумачення наразі вже не відповідає реаліям: прийомні сім'ї не передбачають кровного рідства, а дистантні – спільного ведення господарства; урізноманітнюються форми партнерських відносин, які не обмежуються тільки шлюбом; застосування технологій штучного запліднення створюють проблеми стосовно визначення батьківського і материнського статусів тощо. Отже, фахівці, що пропонують вважати сім'єю групу людей, які вважають себе сім'єю [И.А. Хоменко Семейное воспитание как научно-педагогическая проблема.– Проблемы педагогики и психологии. – 2010. – №2. – С.169// Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/semeynoe-vozpitanie-kak-aktualnaya-nauchno-pedagogicheskaya-problema>], мають аргументи для такої думки. Можна погодитися і з тим, що сучасна сімейна педагогіка має переглянути, оновити свій термінологічний апарат, збагатити методи та інструментарій досліджень, систематизувати наукові знання про родину на міждисциплінарній основі.

Для педагогічної практики набувають великого значення впровадження програм для роботи з різними типами сімей, що підтвердили свою ефективність.

1.3. Дитина – сім'я – сучасні засоби інформації і комунікації: педагогічний аспект

Поява нових засобів комунікації суттєво вплинула на усі сфери людського життя, включаючи сімейні стосунки. З одного боку, нові медіа засоби забезпечили можливість для швидкого отримання будь-якої інформації, зробили доступнішими джерела для освіти і розвитку пересічним громадянам

різного віку, але, з іншого, обумовили появу нових проблем, починаючи від проблем здоров'я, змін у поведінці, системі цінностей, характері спілкування, стилі життя. Передусім, ці зміни відбуваються у представників нових поколінь. Не випадковість, що у новій Стратегії забезпечення прав дитини на 2016-2021 р.р. одним з 5-ти пріоритетних напрямів на майбутнє визначено виховання у світі цифрових технологій. Зокрема, у документі зазначається, що «світ цифрових технологій за допомогою комп'ютерів, ігрових консолей, планшетів і смартфонів надає дітям надзвичайно велику кількість можливостей. Доступ в Інтернет і комп'ютерна грамотність поступово стає складовими прав дитини на свободу думки, об'єднань і права на освіту. У той же час, цифрове оточення містить і шкідливу для дітей інформацію, а також інші ризики, включаючи сексуальне розбещення онлайн і надмірна дія сексуалізованих образів; постають питання конфіденційності та захисту даних. У деяких випадках, таких як знуцання в мережі і самовикриття, власне поведінка дітей в мережі може завдати шкоди іншим і представляти загрозу. Батькам і вчителям доводиться встигати за технологічним прогресом, і розрив в спадкоємності поколінь стає все більш очевидним» (Council of Europe Strategy for the Rights of the Child (2016-2021) – Ст. 21 // Режим доступу :<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066cff8>; 4.08.2016р.).

Для забезпечення безпеки дітей в інформаційному просторі передбачається створення та поширення додатків на смартфони та планшети, а також інші засоби зв'язку, для “розширення можливостей дітей, батьків і педагогів повноцінно і безпечно використовувати потенціал ІКТ та інших цифрових ресурсів. Особлива увага приділятиметься створенню можливостей для дітей, які опинилися в уразливому становищі, наприклад дітей-інвалідів..., будуть розроблені рекомендації для виховання дітей на основі прав дитини в епоху інформаційних технологій” Council of Europe Strategy for the Rights of the Child (2016-2021) – Ст.58 // Режим доступу

:<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066cff8>; 4.08.2016р.).

У колі науковців та практиків відбувається обговорення значно ширших за обсягом проблем, які пов'язані із впливом цифрових технологій на сімейні стосунки та виховання. Позиції дослідників суттєво різняться між собою. Так, зокрема, Шері Теркл (Turkl Cherry), професор Масачусетського університету, одна з авторитетних американських дослідників, яка впродовж двох десятиліть досліджує вплив комп'ютерних технологій на поведінку і є автором декількох книг на означену тему, акцентує увагу на тому, що з появою інтернету змінюються стосунки в системах «людина-людина», «людина-суспільство», «людина-машина/гаджет». Нові технології з їх потенціалом для отримання й поширення інформації, гальмують формування навичок справжнього спілкування. Ті, кому меседжі замінюють спілкування, хто зростає з гаджетом у руках, часто не вміють говорити і слухати, висловлювати свої почуття, не здатні створювати стосунки у реальних обставинах. Отже, вони приречені на «Спільну самотність» («Alone Together» – саме таку назву має одна з книг дослідниці за результатами розвідок). Вона наголошує на важливості для дитини довірливої розмови по душах про сутнісні речі, «про головне», обговорення подій, важливих для неї. Саме дорослі, передусім, батьки, вчителі, мають бути здатні на такі діалоги; саме вони мають пояснити дитині корисність усамітнення, необхідного для роздумів, рефлексії, подальшого зростання, й продемонструвати це на «власних прикладах». «Ті ж дорослі мають потурбуватися про формування навичок спілкування «наживо», завдяки яким життя не вибудовується за формулою «я існую – означає, що я ділюся враженнями», а наповнюється іншими сенсами [11].

Turkl Cherry Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other, The Telegraph, 2012, 386 p.

Відомий французький педагог Філіп Мер'є (Philippe Meirieu) поділяє точку зору Теркл й конкретизує, поглиблює її висновки. Він акцентує увагу на

одному з наслідків життя on-line, яким стає стан хронічного розосередження уваги (continuous partial attention): якщо у 1934 р. середньостатистична дитина була здатна концентрувати увагу на одному об'єкті 15 хв., то наразі цей термін обмежується лише 5 хвилинами. На думку дослідника, для збереження у учнів інтересу до отримання знань школа спільно з родиною мають допомогти дітям знайти свої відповіді на вкрай важливі для них запитання про життя, кохання, смерть, людське призначення, походження світу, небезпек у ньому. Мер'є наголошує: «Якщо залишити дітей наодинці з цими питаннями, то ми віддамо їх в руки ринку, кинемо в руки найнебезпечніших містифікаторів. У нас є завдання: дозволити їм зрозуміти, що інтелектуальне зусилля, які ми просимо їх зробити, допоможе досягти більшого задоволення, ніж «пільгові проекти» демагогів...

Ось чому роль школи і освіти в цілому - навчити дітей знаходити час подумати, час отримати необхідну інформацію; навчити обговорювати і формувати свою думку. Уміння створити таку паузу дуже важливо при формуванні громадянина. А часто самі викладачі біжать попереду часу, попереду програми ... Вони уникають тиші, хочуть діяльності скрізь і всюди, діяльності як постійного стану. Таким чином ми самі перебуваємо часто в тій постійній активності, яка, мені здається, є найгіршою складовою нашого сучасного суспільства. Саме цьому «активізму» ми повинні навчити дітей протистояти... Щастя в школі - це досягнутий працею успіх. І ми можемо прийти до цього тільки за допомогою... «педагогіки творіння». Це педагогіка, яка допомагає перевершити себе і створити щось гідне гордості. Найбільше в системі освіти мене дратує відсутність вимогливості до себе у тих, хто претендує бути її уособленням. Вони вважають, що достатньо ставити оцінки, але, якщо ми задовольняємося фіксуванням невдач учня в процесі навчання, що не супроводжуючи його на шляху прогресу і самовдосконалення, це просто абсолютне лицемірство».

(Entretien avec Philippe Meirieu- Le revue de L'education- 22.05.2014 Режим доступу: <http://www.revue-education.fr/index.php/component/k2/item/110-interview-philippe-meirieu> - 7 августа 2016.

Керівник психіатричної клініки університету міста Ульма, професор Манфред Шпітцер (Manfred Spitzer) (Німеччина), що впродовж двох десятиліть досліджує розумову діяльність у процесах навчання і є автором методик інтелектуального розвитку для дошкільних закладів, шкіл, університетів, займає радикальну позицію, вважаючи усі комп'ютери і гаджети “машинами, що перешкоджають навчанню» (с.81) . У своїй книзі «Антимозок. Цифрові технології і мозок» [Манфред Шпітцер Антимозг: Цифровые технологии мозга.– Манфред Шпитцер; пер. с немецкого А. Г. Гришина - Москва: АСТ, 2014. - 288 с.

http://www.samomudr.ru/d2/Shpitcer%20Manfred%20_ANTIMOZG%20%20Cifrovye%20tehnologii%20i%20mozg.pdf], що викликала гостру полеміку у Німеччині, Шпітцер, аргументуючи свою позицію, наводить численні приголомшливі факти, результати досліджень. Ще у 2007 р. на підставі обстеження молодих чоловіків і жінок лікарі з Південної Кореї – країни, яка є одним з лідерів у галузі цифрових технологій – заявили про нову хворобу, що отримала назву “цифрова деменція”/цифрове недоумством. Його симптомами вважаються порушення пам'яті та нездатність до концентрації уваги, явне зниження глибини емоцій і загальне притуплення почуттів. [С.8]. Коментуючи цей факт, Манфред Шпітцер зауважує, що мова йде не литше про забудькуватість, а про “зниження розумової працездатності, втрати навичок мислення і здатності до критичної оцінці фактів, невмінні орієнтуватися у потоках інформації” [С.17]. На підставі узагальнення результатів численних досліджень Шпітцер формулює висновок про те, що користування комп'ютером у ранньому дошкільному віці може приводити до порушень уваги, а у старшому – до ускладнень при читанні, гальмуванні у формуванні соціальних навичок. Впродовж 15 років в авторитетних

спеціалізованих журналах друкуються статті фахівців, які стверджують про відсутність доказів позитивного впливу комп'ютерів на процес навчання. Прикладів, які доводять протилежне, стає все більше. Так, ізраїльські вчені-економісти встановили, що після впровадження комп'ютерів у четверокласників успішність з математики знизилася, а у учнів старших класів – не тільки з математики, але й з інших предметів [76-77]. На думку Шпітцера, комп'ютери не є ідеальним засобом для процесу навчання тому, що вони виконують роботу, яку має здійснити дитина і без чого не відбувається розвиток мозку [83]. Окрім того, той, хто обговорює навчальний матеріал у реальній групі з 3-х осіб, запам'ятовує його краще, ніж той, хто спілкується з двома іншими у чаті за допомогою екрану та клавіатури. Завдяки використанню сучасних засобів масової інформації і комунікації (ЗМІК) сприйняття інформації стає більш поверхнім (С.69) : якщо раніше тексти читали, то тепер їх продивляються. З'явилося навіть слово “серфити”, що означає подібно серфінгісту балансувати на поверхні (С.65). Покоління Google – це “покоління скопіювати і вставити” [С.183], але поверхнє сприяння блокує розвитку критичного мислення, що може привести до падіння рівня освіти у молодих людей.

На підтвердження своєї позиції Манфред Шпітцер наводить результати досліджень останніх років, що здійснені у США та Німеччині й спростовують поширену думку про соціальні мережі як простір для спілкування : єдиним результатом занурення у соціальні мережі є поверхневі контакти і соціальна ізоляція [С.23-27]. Зокрема, за результатами опитування у Німеччині декількох тисяч підлітків і молодих людей від 14 до 24 років у 2011 р. було встановлено, що витрати на прямі соціальні контакти становлять в середньому біля двох годин, тоді, коли у віртуальному світі юнаки і дівчата проводять до семи годин щоденно. Інтенсивне спілкування в соціальних мережах не тільки скорочує кількість реальних дружніх контактів, але й знижує рівень сформованих соціальних навичок. Нейрофізіологи фіксують у користувачів інтернету зменшення розміру

ділянок мозку, що “відповідають” за самоконтроль. Наслідком стають серйозні бар’єри для повноцінного життя у колективі, командної роботи. Як вже відомо, саме брак самоконтролю, самотність і депресії – це основні фактори стресу у сучасному суспільстві, що спричиняють відмирання нервових клітин і у перспективі обумовлюють деменцію/мозкову слабоумкість [С.108-109].

Окрім того, світ інтернету стає небезпечним, бо у ньому дитина може зустрітися не тільки з порнографією, але й з наклепами, цькуванням, переслідуванням, домаганням, шантажем. Для визначення інтернет-насильства, перші прояви якого виявили себе десятиліття тому, з’явився термін кібермобінг/мобінг (від mobbing – переслідування); тих, хто цим займається називають “булі” (від Bully – хуліган), а їхню поведінку – булінг (від bullying – залякування, знущання). Жертва кібермобінгу спочатку нервує, лютує, а потім почуває себе безпомічною, втрачає надію, починає страждати від безсоння, головних та шлункових болей. Наразі лікарі швидкої допомоги діагностують “доведення до спроби суїциду шляхом sms”. Кібермобінг набуває поширення. Так, у Німеччині за результатами опитування декількох тисяч підлітків від 14 до 20 років у 2011 р. було з’ясовано, що 32% респондентів хоча б один раз ставали жертвами кібермобінгу; кожний 5-й школяр отримував образи на мобільний телефон чи електронну пошту, соціальні мережі. При цьому кожний шостий міг уявити себе у ролі булі, а кожний 12-й реально вже був ним (!).

Перші результати наукових досліджень стосовно впливу воєнізованих комп’ютерних ігор на поведінку дітей доводять, що наслідком захоплення ними є затуплення почуттів по відношенню до справжнього насильства до інших, нарощування відчуженості, погані шанси на отримання повноцінної освіти. Доведено, що сидіння за комп’ютерними іграми веде не тільки до зайвої ваги, але й до порушень уваги, впливаючи таким чином на здатність до самоконтролю. Американський педіатр Димитрі Христакіс та його

співробітники першими змогли продемонструвати, що перегляд телебачення у ранньому дитинстві обумовило порушення уваги у шкільному [С.216].

Узагальнюючи, Шпітцер наголошує: “Якщо ви дійсно хочете, щоби ваша дитина погано вчилася у школі і мало турбувалася про вас у майбутньому і джо кінця своїх днів ждила в самотності, – але, якщо ви дійсно цього бажаєте! – тоді подаруйте їй ігрову приставку. Одчасно з цим ви зробите великий внесок у зростання насильства й жорстокості у навколишній нас світ” [С.175]. Він радить дорослим : “Уникайте цифрових ЗМіК..., вони дійсно роблять нас товстими, глупими, агресивними, хворими і нещасними. Обмежуйте їх дозу для дітей, тому що це єдине, що дає позитивний ефект. Кожний день, проведений без цифрових ЗМіК, – це час, виграний заради щасливого майбутнього” [С.283]. Можна по-різному ставитися до радикальної поради, але варто взяти до уваги ті аргументи, які наводить дослідник на підтвердження своєї точки зору.

Філософ і історик наук французького походження, який впродовж багатьох десятиліть викладає у США, професор Мішель Серр на відміну від своїх колег стверджує, що необхідно бути поблажливими до молодих, тому що у світі абсолютно нових технологій вони все змушені конструювати заново. Він називає людину майбутнього “Хлопчиком-з-пальчиком”, вкладаючи в ім’я відомого казкового персонажу минулого новий зміст: уміння відправляти смс, використовуючи тільки один палець. Учень, студент сьогодення, переживає цунамі світу, що стрімко змінюється. Після двох грандіозних революцій, якими були стали перехід від усного мовлення до писемності, а потім від писемності до друкарства, третьою великою революцією є перехід від друкарства до нових технологій. Якщо у відносно не далекому минулому професор Сорбонни передавав новому поколінню майже 70% того, що він дізнався на тій же самій студентській лаві 20 або 30 років тому, то наразі 80% того, що вивчив колись професор, застаріло. А 20%, що залишилися, молоді люди можуть дізнатися і без професора, не

виходячи з дому. Якщо сама освічена людина попередньої епохи мала за плечима 10 000 років культури і трохи доісторичної епохи, то Хлопчик-з-пальчик має позаду себе 15 мільярдів років від великого вибуху до Homo sapiens. На думку Мішеля Серра світ вступив в еру антропоцентризму, в якому саме людина стала головним елементом впливу на клімат і на грандіозні цикли природи (Мишель Серр о «поколении мутантов»)

Pascale NIVELLE, Libération, перевод Ксения Грядунова // <http://hvylya.net/interview/society2/mishel-serr-o-pokolenii-mutantov.html>

Ще одним всесвітньо відомим експертом в галузі освіти і розвитку, автором книг, які переведені на десятки мов світу, є Кен Робінсон (Каліфорнія США). Він співпрацює з урядами країн Європи, США, Азії, очолював комісію з креативності і освіти в уряді Тоні Блера (Англія), згодом переїхав у США. Одна з його останніх книг має назву «Освіта проти таланту» (Робинсон К. Образование против таланта./Кен Робинсон; пер. С. англ. Наталии Макаровой. –М.: Манн, Иванов и Фербер, Эксмо, 2013 –336 с.). У ній Робінсон аргументує свою точку зору стосовно невідповідності системи освіти вимогам сучасності та майбутнього, що роблять запит на творчу особистість. На його думку, роль освіти визначається трьома напрямками: *індивідуальним* (сприяти розвитку особистості учня, виявленню його здібностей і талантів), *культурним* (допомогти глибокому розумінню світу), *економічним* (сформувати навички, які допоможуть забезпечити економічну ефективність і гідне життя) (с.84). Зважаючи на те, що у сучасному світі культурна ідентичність стає все складнішою й неоднозначною, актуалізується проблема агресивної поведінки, сприяння творчому розвитку особистості перетворюється на складний процес, що потребує працездатності, трудових навичок, розвинутої уяви і фантазії, емоційності (С.158-177). Окрім того, це ще й виховання стресостійкості, тому що готовності до невдач неможливо створити нічого нового (С.171). Робінсон наголошує на тому, що в епоху цифрових технологій освіта має бути персональною, враховувати індивідуальні особливості учнів, що

дозволить розвинути їх творчий потенціал. Завдання освіти полягає у тому, щоби не вивчати дисципліни/предмети, а навчати учнів, студентів, розвинути їх уяву, розбудити творчість, надихнути. За Робінсоном, вчитель – творча професія. Справжній учитель – це не той, хто знає предмет, а той, хто бажає навчати, передавати свої знання іншим (С. 286-287). Одним з основних принципів перетворення освіти є принцип партнерства, що передбачає об'єднання зусиль родини, бізнесу, секторів благодійності та культури. «Часто говорять, що освіта і навчання – це ключі до майбутнього. Так і є, але цей ключ можна повернути у двох напрямках. Освіта та навчання – ключі до майбутнього. Поверніть його в одну сторону - і ресурси будуть замкнені; поверніть в іншому – вивільните ресурси і подаруєте людині його особистість. Щоб реалізувати наш справжній творчий потенціал в організаціях, школах, суспільстві, – ми маємо по-іншому думати про себе та діяти інакше. Ми маємо навчитися творчості» (С.302).

. Отже, стисло презентовані результати досліджень деяких з авторитетних дослідників в сфері освіти і впливу цифрових технологій на життєдіяльність, поведінку людей, демонструють існування суттєвих відмінностей у поглядах, що пояснюється складністю проблеми. Але усі експерти наголошують на необхідності змін у педагогічних системах. Щоб підготувати нові покоління для самостійного життя у мінливому майбутньому потрібна нова педагогіка – “педагогіка творіння”, що побудована на принципах партнерства і стратегії якої спрямовані на розкриття творчого потенціалу особистості, формування її системи цінностей, особистісних якостей, серед яких працездатність, вміння долати невдачі, соціальні навички набувають важливого значення

Проміжні висновки

1. На фоні масштабної депопуляції, яка характерна для України, зростає цінність кожної дитини. Отже, має зростати відповідальність усіх причетних

до виховання за створення умов для розвитку дитини, розкриття її творчого потенціалу

2. Абсолютне домінування традиційної нуклеарної сім'ї, що було характерним для середини минулого століття, вже перетворюється на історію. Шлюб втратив монополію на офіційне визнання сімейних стосунків. Заявляють про себе нові типи сімей, нові моделі сімейних стосунків.

3. Глобальне зсув у структурі сім'ї і шлюбно-сімейних стосунках обумовлює актуальність перевизначення/уточнення поняття "сім'я", внесення змін у критерії її оцінки. Наразі сім'я (*англ.*- family) – це первинний та основний осередок суспільства, що утворюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства. У членів сім'ї є взаємні права та обов'язки, стандарти і зразки поведінки, що регулюють стосунки між подружжям, батьками та дітьми, іншими особами, які входять до складу родини. Подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина, чоловік, діти у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками та з інших поважних причин не проживають спільно. Основними функціями сім'ї, у яких зацікавлене суспільство, є соціалізація особистості і відтворення населення. Цінність сім'ї для особистості полягає у тому, що вона здатна подарувати довготривалі стосунки, підтримку, сприйняття, почуття радості і щастя, надати можливості для самореалізації.

4. У сучасних умовах зростає значення сім'ї як складової людського щастя, психологічного комфорту особистості. Отже, замість кількісних показників (на кшталт "термін подружнього життя", "кількість дітей") набувають значення, передусім, показники якості суб'єктивного благополуччя (*subjective well-being*). Щасливою вважається та сім'я, у котрій

добре всім її членам. Цей же критерій стає пріоритетом у оцінці людських спільнот і соціальних систем, включаючи систему освіти.

5. Зміни, що відбуваються у структурі населення світової спільноти, впливають й на систему освіти. Навчальні та позашкільні заклади мають враховувати, що у процесі виховання у цілому ряді випадків значну роль відіграють не тільки батьки, але й представників старших поколінь, що потребує побудови стосунків загалом з сім'єю.

6. Особливої уваги фахівців потребують діти, які переживають тяжкі втрати (зокрема, смерть батька), а також зазнають травмування з причини розлучення батьків, суттєвих змін у сімейному оточенні (наприклад, появи вітчима, зведених братів/сестер тощо).

7. Наразі і в найближчому майбутньому неповна сім'я буде однією з типових моделей родини, що обумовлюється низкою об'єктивних обставин й потребує визнання прав цієї родини на існування без цькування й навішування ярликів меншовартості й неповноцінності. Факт позашлюбного народження, статус "неповної сім'ї" не можуть бути підставою для навчальних закладів визнання небезпеки, тому що потребують врахування комплексу чинників. Однією з категорій неповних сімей, які потребують соціально-педагогічної підтримки, є сім'ї матерів, які народили дитину поза шлюбом у молодому віці. У цілому ряді випадків ризики виникнення виховних проблем існують, й з боку закладів освіти потрібні заходи, щоб запобігти їх появі чи пом'якшати їх.

8. Особлива категорія сімей, що потребують педагогічної підтримки й допомоги, – це сім'ї, які опинилися у складних життєвих ситуаціях. Віднесення тієї чи іншої сім'ї до зазначеної категорії згідно з нормами чинного українського законодавства відбувається на підставі відповідних процедур. Провідну роль відіграють соціальні служби для сім'ї, дітей та

молоді. Як свідчить практика, може бути не одна, а декілька причин, що призводять до нездатності членів сім'ї самостійно впоратися з труднощами. У таких ситуаціях потрібна цілеспрямована робота освітян з командою фахівців.

9. Одним з нових типів сімей для України є прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу, патронатні сім'ї. Статистичні дані щодо динаміки їх зростання свідчать, зокрема, про актуальність потреби у спеціальному навчанні кандидатів у прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, в опікуни, а також про необхідність розвитку виховного потенціалу сім'ї, врахування освітянами особливостей дітей та батьків з цих сімей.

10. Існування сімей нових типів, які урізноманітнюються, є викликом для системи освіти. Педагогам важливо не тільки усвідомлювати, що виникнення більш складних і різноманітних за конфігурацією соціальних структур завжди означає ускладнення умов соціалізації, і відповідно – навчання та виховання, але й володіти технологіями, методиками роботи з різними категоріями сімей.

11. Поява цифрових технологій вносить кардинальні зміни у життя, включаючи систему освіти і виховання. З появою інтернету, з одного боку, з'являються безмежні можливості для швидкого отримання інформації, спілкування, а з іншого – дають знати про себе нові проблеми, серед яких втрата навичок “живого спілкування”, інтересу до читання, залежність від комп'ютеру, зростання рівня агресивної поведінки, неспроможність дітей до тривалої концентрації уваги тощо.

12. Для того, щоб стати дружньою до дитини, вітчизняна система освіти має бути чутливішою, уважнішою до сім'ї. Одним з провідних принципів, на якому можливі позитивні перетворення системи освіти стає партнерство

навчальних закладів з родинами, закладами культури, структурами громадянського суспільства, бізнесом.

Запитання для перевірки:

1. ЯКИМ ЧИНОМ ЗРОСТАННЯ ТРИВАЛОСТІ ЖИТТЯ ЛЮДЕЙ ВІДДЗЕРКАЛЮЮТЬСЯ НА СІМЕЙНИХ СТОСУНКАХ?
2. ЯКІ ЩЕ ФАКТОРИ ВПЛИНУЛИ НА ЗМІНУ У СТРУКТУРІ СІМ'Ї ТА СІМЕЙНИХ СТОСУНКІВ?
3. ЯКІ НОВІ ТИПИ СІМЕЙ НАБУВАЮТЬ ПОШИРЕННЯ В УКРАЇНІ?
 4. ЯК ЗМІНИ ВІДБУВАЮТЬСЯ У СТАВЛЕННІ ЧОЛОВІКІВ ДО СВОЄЇ РОЛІ БАТЬКА?
ПРОІлюСТРУЙТЕ ЦЕ НА ПРИКЛАДІ З ЛІТЕРАТУРИ, КІНО, ПУБЛІКАЦІЇ, РЕАЛЬНОГО ЖИТТЯ.
5. ЩО ХАРАКТЕРИЗУЄ СІМ'Ї, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ?
6. ЯКИМ ЧИНОМ ЗАКЛАДИ ОСВІТИ МАЮТЬ РЕАГУВАТИ НА ЗМІНИ, ЩО ВІДБУВАЮТЬСЯ У СТРУКТУРІ СІМ'Ї ТА СІМЕЙНИХ СТОСУНКАХ?
7. НАВЕДІТЬ ПРИКЛАДИ НОВИХ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ.
8. НАЗВІТЬ ХУДОЖНІ ФІЛЬМИ, ЛІТЕРАТУРНІ ТВОРИ, ПІСНІ, У ЯКИХ ВІДЗЕРКАЛЮЮТЬСЯ СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ СІМ'Ї.
9. ЯК ВПЛИНУЛИ НА ОСВІТУ І ВИХОВАННЯ ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ?
10. ЧИ ПОДІЛЯЄТЕ ВИ ТОЧКИ ЗОРУ ЗАРУБІЖНИХ ЕКСПЕРТІВ З ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ СТОСОВНО НЕОБХІДНОСТІ У ЗМІНАХ В ОСВІТІ ТА ВИХОВАННІ? ЯКІ ВАШІ ВЛАСНІ ДУМКИ З ЦЬОГО ПРИВОДУ?
11. Наведіть приклади художніх фільмів, де віддзеркалюються проблеми сучасної сім'ї та виховання

Використані джерела:

Передмова

1. Національний освітній глосарій: вища освіта : авт.-уклад. І.І.Бібик, Я.Я.Болюбаш, А.А.Гармаш й ін. за ред. Д.В.Табачника і В.С.Кременя. – К.:ТОВ «Видавничий дім «Плеяда», 2011 – 100 с. –С.32.
2. Матюшкова Елена Александровна. Развитие компетентности учителей в сфере педагогического взаимодействия с родителями учащихся в системе работы службы практической психологии образования : диссертация кандидата психологических наук : 19.00.07 / Матюшкова Елена Александровна; [Место защиты: Брян. гос. пед. ун-т им. И.Г. Петровского].- Брянск, 2010.- 211 с.: ил. РГБ ОД, 61 10-19/300.
3. Уоллес Диксон 20 великих открытий в детской психологии. 2-е международное издание. – С-Пб.: «Прайм-Еврознак», 2007. – 448 с. – С.11) (Серия: Психология – лучшее).

Розділ 1.1.

1. Тенденции, формирующие систему образования. Доклад Центра исследований и инноваций в области образования. ОЭСР: Глава 1. Сокращение численности детей. Сокращение продолжительности жизни. Изменение возрастной структуры населения// Доступ: www.ecsocman.edu.ru/data/2010/06/25/1212207234/1.pdf
- 2.Перспективы мирового народонаселения, 2008 : Доклад Отдела ООН по проблемам народонаселения // Доступ: <http://un.by/news/world/16-03nw.html>.; www.experts.in.ua; Доступ:<http://news.gradusnik.ru/news/Ukraina-predposlednjaja-v-Evrope-po-prodolzhitelnosti-zhizni/>.
3. Курило Ирина, Слюсар Людмила, Стешенко.Валентина. Семья и рождаемость в Украине // Доступ: <http://demoscope.ru/weekly/2007/0285/tema06.php>
4. Средний возраст матери при рождении первого ребенка и доля детей, родившихся вне зарегистрированного брака, повсеместно растут // Доступ: <http://demoscope.ru/weekly/2010/0421/barom04.php>
5. Eurostat Youth in Europe. A statistical portrait. – Eurostat, 2009. // Доступ : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-78-09-920/EN/KS-78-09-920-EN.PDF<http://demoscope.ru/weekly/2010/0421/barom04.php>;
6. Українки народжують пізніше, спочатку думають про освіту і кар'єру// Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/society/2012/06/22/105246>
7. Белобородов И.И. Симптомы демографической деградации// Доступ: http://demographia.ru/articles_N/index.html?idR=23&idArt=1760; В Україні,

як і в країнах ЄС, зростає кількість позашлюбних дітей// Доступ: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2163010.html>

Розділ 1.2.

1. Кон И.С. Мужчина в меняющемся мире. Глава 5: Отцовство и отцовские практики// Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/479928/>
2. Тенденции, формирующие систему образования. Доклад Центра исследований и инноваций в области образования. ОЭСР: Глава 8 . Социальные связи и ценности // Доступ: <http://www.ecsocman.edu.ru/vo/msg/30855757.html>; Поклад Наталка. Сімейні цінності як раритет, або Якого громадянина наша держава замовила школі// День. – 2007. – 26 грудня// Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/193778/>; Лариса Ковальцова. Каждый пятый ребенок в Украине рожден вне брака! // Режим доступа: <http://lady.tochka.net/7576-kazhdyy-pyatyy-rebenok-v-ukraine-rozhden-vne-braka>
3. Чернова Ж.В. Семейная политика в Европе и России: гендерный анализ. Главы 7-9// Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/622934/>; Ковальцова Лариса. Каждый пятый ребенок в Украине рожден вне брака! // Режим доступа: <http://lady.tochka.net/7576-kazhdyy-pyatyy-rebenok-v-ukraine-rozhden-vne-braka>.
4. Кон И.С Три в одном: сексуальная, гендерная и семейная революции // <http://www.pseudology.org/Kon/Articles/TriOdnom.htm>
5. Дети из пробирки в Украине: наши рекорды и аферы//Сегодня.ua// – 2011/ 18 июля// Режим доступа: <http://www.segodnya.ua/science/deti-iz-probirki-v-ukraine-nashi-rekordy-i-afery.html>
6. Уотсон Р. Файлы будущего: история следующих 50 лет . – М.: Эксмо. – 2011.–С.22.
7. Что есть человек? Завершилась XIII конференция «Наука. Философия. Религия»// Режим доступа: <http://www.fap.ru/index.php?nt=news&id=14506>

8. Семьи детей из "пробирки" // "Репродукция человека" (Human Reproduction) 2002;17:3242-3250 // Режим доступа : <http://www.mama.ru/ru/library/article/17215.php>

9. Уотсон Р., Там же. – С.19.

10. Звездные усыновители // Режим доступа: http://www.kleo.ru/items/kids/zvezdy_usynovivshie_detei.shtml

11. Ощепкова А.П. Некоторые тенденции развития современной семьи // Семья: XXI век. Проблемы формирования региональной семейной политики / Аналитический вестник Совета Федерации ФС РФ. - 2002. - № 11 (167) - С. 35/

12. Реалізація права дитини на виховання в сім'ї: Щорічна національна доповідь // Доступ: <http://www.kmu.gov.ua/sport/doccatalog/document?id=111968> ; Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді // Доступ: <http://www.dcsm.gov.ua/227.751.0.0.1.0.phtml> .

13. В Україні досягнуто сталого щорічного зменшення кількості дітей-сиріт - Уповноважений Президента з прав дитини // Режим доступа: <http://www.president.gov.ua/news/27139.html>

14. Кількість сиріт, влаштованих у прийомні сім'ї або дитбудинки сімейного типу, постійно збільшується - Юрій Павленко // 12.06.2012 - Прес-служба Президента України Віктора Януковича // Режим доступа: <http://www.president.gov.ua/news/24493.html>

15. Прийомна сім'я термінового влаштування приймає першу дитину // Режим доступа: <http://gurt.org.ua/news/recent/4110/>

16. Закони України "Про соціальні послуги" (від 19.06.2003 р. № 966-IV), "Про соціальну роботу з дітьми та молоддю" (від 21.06.2001 р. № 2558-III), "Про попередження насильства в сім'ї" (від 15.11.2001 р. № 2789-III // Режим доступа: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-15>

Арутюнян М. Педагогический потенциал семьи и проблема социального инфантилизма молодежи // Отец в современной семье / М. Арутюнян. Вильнюс, 1988. С. 26 - 33.

2. СУЧАСНЕ БАТЬКІВСТВО: НОВІ ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ, НОВА ПРАКТИКА

2.1. КОНВЕНЦІЯ ООН про права дитини, Закон України і законопроект «Про освіту» про права батьків і родинне виховання.

У Конвенції ООН «Про права дитини» - документі всесвітнього значення, який Україна ратифікувала у 1991, – наголошено, що саме сім'я, родинне оточення є найкращим середовищем для розвитку дитини. Саме сім'я має бути провідним вихователем дитини, що здатна, забезпечити розвиток талантів і здібностей дитини, дотримання її прав, перечу духовного багатства, культурних традицій свого народу, підготовку до самостійного життя. Передусім, батьки мають забезпечити належний догляд, розвиток і виховання дитини, створивши найліпші із можливих умов для цього. Саме сім'я є природнім середовищем для зростання і благополуччя дітей, за умов якщо у ній створено атмосферу щастя, любові і розуміння, що сприяє підготовці дитини до самостійного життя у суспільстві, формуванню у неї почуття власної гідності, вихованню у душі поваги до інших, прийняття демократичних цінностей (Конвенція про права дитини...).

Основні положення Конвенції про права дитини слугували підґрунтям для розробки нормативних і законодавчих актів, якими регламентуються права і обов'язки батьків, виховні функції родини, її роль у забезпеченні прав дитини.

Сімейне право закріплене Конституцією України, законодавством про шлюб і сім'ю та цивільним Кодексом України. Зокрема, у Конституції зазначається, що "сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняється державою" (ст. 51). Вона зобов'язує батьків утримувати дітей до їх повноліття (ст. 51) і попереджує, що "будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідується законом" (ст. 52). (Конституція...)

Згідно зі ст.3 Сімейного кодексу України сім'я є первинним та основним осередком суспільства, що утворюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених

законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства. У членів сім'ї є взаємні права та обов'язки, стандарти і зразки поведінки, що регулюють стосунки між подружжям, батьками та дітьми, іншими особами, які входять до складу родини. Подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина, чоловік, діти у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками та з інших поважних причин не проживають спільно.

Основними функціями сім'ї є відтворення населення і соціалізація особистості. У сучасних умовах зростає значення сім'ї як складової людського щастя, психологічного комфорту особистості.

Найважливішим серед батьківських прав та обов'язків є право батьків на виховання дітей. Здійснення цього права є одночасно й обов'язком батьків. Одним з основних принципів сімейного виховання, що закріплені законодавством, є принцип надання кожному із подружжя рівних прав і обов'язків стосовно своїх дітей. Цей принцип, зокрема, слугує базою для прийняття об'єктивних рішень, що сприяють створенню найкращих із можливих умов у ситуаціях розлучення, конфлікту.

[с. 249 Научно-практический комментарий Семейного кодекса Украины / Под ред. Ю.С. Червоного. – К.: Истина, 2003. – 520 с.].

Сімейний кодекс України (ч. 1 ст. 150), ґрунтуючись на положеннях Конвенції ООН «Про права дитини, формулює загальні напрями виховання дітей в дусі поваги до прав і свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу та своєї Батьківщини. Закон України "Про освіту", який було у прийнято у травні 1991 р. (Закон України «Про освіту») <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12> визначив у учасниками системи освіти батьків або осіб, які їх замінюють, батьки - вихователів дитячих будинків сімейного типу (ст..50), а також відповідальність батьків за розвиток дітей (ст. 59) та їх права (ст.60). Батьки зобов'язані:

- постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку їх природних здібностей;
- поважати гідність дитини, виховувати працелюбність, почуття доброти, милосердя, повагу до держави і рідної мови, сім'ї, старших за віком, народних обрядів та звичаїв;
- виховувати повагу до національно-історичних, культурних цінностей українських та інших народів, любов до своєї країни;
- сприяти здобуттю дітьми освіти у закладах освіти, забезпечувати повноцінну домашню освіту;
- виховувати повагу до законів, основних свобод людини.

Отже, Закон "Про освіту" певною мірою конкретизував зміст родинного виховання, родиною наголосивши, що сім'я несе відповідальність за створення відповідних умов для виховання, виступати основним джерелом матеріальної та емоційної підтримки, дотримання основних прав дитини, засобом забезпечення і передачі новим поколінням національно-культурних і загальнолюдських цінностей.

Закон України «Про охорону дитинства», а також Указ Президента України «Про.... дітей-сиріт, та дітей, позбавлених батьківської опіки і піклування» визначили шляхи вирішення проблем у тих випадках, коли сім'я з тих чи інших причин не виконує на належному рівні свої обов'язки стосовно дитини, коли виникають ситуації ризику і небезпеки для її життя та благополуччя....

У новій європейській стратегії із забезпечення прав дітей на 2016-2021 р.р. презентовані доповнення та акценти У цьому документі визначено п'ять пріоритетних напрямів : рівні можливості для усіх дітей; участь дітей у житті суспільства; життя, вільне від насильства; система правосуддя, доброзичлива до дитини; права дітей у світі цифрових технологій. Підкреслено, що на сучасному етапі перед родинами одночасно можуть стояти декілька викликів: наслідками економічної кризи у багатьох сім'ях стали безробіття

та невпевненість у своєму майбутньому. Поєднання роботи і сімейного життя створює труднощі для багатьох батьків, особливо, для жінок, які самі виховують дітей. У родинях діти можуть бути і стають жертвами насилля або його свідками. Зростає кількість сімей, на яких впливає міграція. Багатьом батькам недостатньо підтримки, що забезпечує їхню роль у вихованні дитини та гарантуванні їх прав. (Council of Europe Strategy for the Rights of the Child (2016-2021) Режим доступу
: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066cff8>; 4.08.2016р.).

Звернемо увагу на те, яким чином визначає зміст родинного виховання новий законопроект «Про освіту». Згідно зі ст.55 батьки, законні представники здобувачів освіти зобов'язані:

виховувати у дітей повагу до прав, свобод та гідності людини, законів та етичних норм, відповідальне ставлення до власного здоров'я, здоров'я оточуючих, довілля та історично-культурного надбання;

забезпечувати здобуття дітьми дошкільної та повної загальної середньої освіти в закладах освіти або в іншій формі в обсязі, передбаченому стандартами освіти;

поважати гідність дитини;

постійно дбати про фізичне і психічне здоров'я дітей, їх інтелектуальний, творчий, культурний і моральний розвиток, сприяти та створювати належні умови для розвитку їх природних здібностей;

формувати у дитини культуру діалогу, культуру життя у взаєморозумінні та злагоді з представниками різних політичних і релігійних поглядів та культурних традицій.

У порівнянні з діючим Законом України «Про освіту» у законопроекті зроблено новий наголос на проблеми збереження здоров'я та довілля, а також нагальність проблеми формування культури діалогу і порозуміння.

Згідно із законопроектом заклади освіти як важливий соціальний інститут мають виховувати у здобувачів освіти повагу до гідності людини,

національних, історичних, культурних цінностей України, її державного устрою, дбайливе ставлення до історико-культурного та навколишнього природного середовища країни.

Важливим завданням є виховання в душі взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами, а також привчання здобувачів освіти до законослухняності, поваги до Конституції та законів України, державного устрою та територіальної цілісності України.

Заклади освіти повинні також здійснювати функцію захисту своїх підопічних від будь-яких форм фізичного та психічного насильства, образи, недбалого і жорстокого поводження, експлуатації та дискримінації за будь-якою ознакою, запобігати вживанню ними та іншими особами на території закладів освіти алкоголю, наркотиків, інших шкідливих звичок.

(Проект Закону «Про освіту» 3491-д від 04.04.2016
http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58639; 4.04.2016

Таким чином, визначені пріоритети сімейного виховання, що зафіксовані у документі, співвідносяться із виховними завданнями закладів освіти.

На етапі доопрацювання можуть бути виокремлені нові напрями, що корелюють з пріоритетами Європейської стратегії забезпечення прав дітей на 2016-2021 врахувати й роки, а також з думками роботодавців, які вважають актуальними завданнями розвиток творчого потенціалу, підприємницьких навичок, відповідальності.

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/page3> Варто врахувати точку зору батьків стосовно їх очікувань від закладів освіти. Вони мають допомогти своїм вихованцям відшукати відповіді на важливі запитання: Як знайти роботу? Як зберегти психологічне здоров'я? Як вести перемовини й дискусії? Як керувати грошима? Як виживати? Як навчатися? Як керувати своїм часом? Як бути щасливим? (<http://flytothesky.ru/8-zhiznenno-vazhnykh-navykov-kotorym-ne-uchat-v-shkole>).

2.2. Батьківська компетентність, свідоме/усвідомлене і відповідальне батьківство як терміни сучасної педагогіки

Різноманітність сім'ї корелює з різноманіттю людських цінностей у сучасному світі. Дитина, молода людина має бути готовою до співіснування і спілкуватися з людьми з іншою системою цінностей, передусім, уникаючи небезпеки і не створюючи її для інших. Проте уникнення небезпеки – це виховне "завдання-мінімум", а "завдання-максимум" полягає у тому, щоб навчити дитину бути по-справжньому щасливою. Мова йде про розуміння свого людського призначення, про вміння здійснювати вибір та нести за нього відповідальність, про сформоване почуття власної гідності й здатність до співчуття, вміння само-стояти, долати труднощі, конструктивно вирішувати конфлікти, вибудовувати довготривалі стосунки, бути творцем власної долі.

З огляду на складність та комплексність феномен батьківства не має універсального визначення. Р.В.Овчарова, яка однією з відомих дослідниць феномену батьківства, визначає батьківство інтегральним показником особистості, що у розвинутій формі включає у себе цінності, орієнтації, батьківські очікування, установки, позиції, ставлення, почуття, відповідальність, які обумовлюють стиль сімейного виховання. На нашу думку, до визначеного переліку доцільно додати ще й досвід, що включає у себе досвід не тільки успішного вирішення виховних проблем, але й пошук, зміну педагогічних практик на підставі «роботи над помилками», що трапляються у вихованні. Кожний з компонентів вміщує емоційний, когнітивний та поведінковий складові. Формування батьківство відбувається на 4-х рівнях, а саме: макрорівні – рівні суспільства, мезорівні – рівні

батьківської сім'ї, мікрорівні – рівні власної сім'ї та індивідуальному рівні батьків [1].

Незважаючи на усі суспільні трансформації, саме сім'я залишається найвпливовішим інститутом соціалізації дитини, тому готовність батьків до здійснення своїх функцій вихователів стає вкрай важливою. Саме сімейне виховання багато в чому обумовлює систему потреб, цінностей та мотивації дорослої людини, яка успадковує моделі сімейних стосунків, поведінки, сприйняття світу.

Отже, з урахуванням складності і багатомірності сучасного світу постає питання про сформованість *батьківської компетентності*, під якою розуміється доведена спроможність на належному рівні здійснювати виховання, забезпечувати дитині найкращі з можливих умов для життя та розвитку.

Враховуючи визначення, що подано у [Національному глосарії вищої освіти](#), структура компетентності складається не тільки із знань, вмінь та навичок, але й досвіду, системи життєвих цінностей, мотивації. За визначенням американських науковців і практиків, які стали розробниками відомої програми Прайд (Pride) для підготовки кандидатів у прийомні батьки, чотирма основними сферами батьківської компетентності є 1) забезпечення дитині захисту й безпеки; 2) задоволення потреб дитини у розвитку; 3) зміцнення та розвиток довготривалих батьківсько-дитячих стосунків на основі взаємоповаги та довіри, визнанні права дитини бути суб'єктом власного життя; 4) вміння та практичні навички дитини до взаємодії з іншими, усвідомлення себе членом громади, суспільства .

Отже, компетентні батьки – ті, які поважають особистість дитини, гарантують їй захист її прав і створення найкращих з можливих умов для розвитку, підготовки до самостійного життя. Вони добре усвідомлюють

значення і силу власного прикладу, необхідність самовдосконалення й готові до цього. Це зовсім не означає, що у процесі виховання вони не стикаються з проблемами. Як в усіх інших, проблеми виникають, але батьки здатні осмислити ситуацію, запропонувати вихід із неї самостійно чи з допомогою оточення, ресурсів громади, інформації з проблеми.

Наведемо приклади реальних життєвих ситуацій. Батьки, які мають доньку-підлітка, дізналися, що вона почала палити. Після обговорення цієї ситуації чоловік і дружина, які палили самі, прийшли до висновку, що розмова з дівчинкою про шкоду паління не буде переконливою, без власного прикладу. Батько і мати кинули палити, продемонструвавши доньці таким чином єдність слова і справи. У батьків були підстави радіти не тільки з приводу перемоги над собою, але й тому, що проблему паління доньки було вирішено без сварок, спокійно і конструктивно.

Інша проблемна ситуація: 12-річний хлопчик, який вже 5-й рік досить успішно займається музикою, сповіщає матері про своє небажання продовжувати навчання. У нього з'явиться можливість грати у складі шкільної футбольної команди, а хлопці-однокласники не будуть шуткувати над ним. Мати вислуховує сина, а потім пропонує повернутися до обговорення через декілька днів. Під час обговорення вона погоджується з його аргументами, але пропонує синові давати їй впродовж півроку уроки музики, пояснюючи це тим, що у дитинстві не мала змоги за скрутних обставин навчатися музиці грі на фортепіано. Хлопчик погоджується і стає для матері учителем. Це нова й амбітна для нього роль. Через півроку питання про припинення занять музикою вже не виникає. Згодом хлопець закінчив музичну школу не тільки по класу фортепіано, але навчився грати на гітарі.

Ознаками усвідомленого/свідомого батьківства є творче ставлення до здійснення функції вихователя, повага до дитини, почуття її власної гідності.

У разі виникнення проблем такі батьки, як правило, не тиснуть на дитину, вимагаючи від неї безперечного виконання наказу, тому що «батьки краще все знають і розуміють», а здатні обговорити, пояснити сенс своїх дій, застосувати рішення, що не передбачають приниження дитини чи застосування насильницьких дій.

Для досягнення високого рівня батьківської компетентності потрібні сформована система моральних цінностей, вміння слухати і чути дитину, оточуючих, самих себе, готовність «працювати душею», постійне самовдосконалення.

На нашу думку, найвищий та високий рівень сформованої батьківської компетентності – це рівні усвідомленого та відповідального батьківства, що є одночасно показниками особистісної зрілості вихователів.

Зазначимо, що дослідники виокремлюють наступні характеристики зрілої особистості : усвідомлення себе суб'єктами життєтворчості, розвинене почуття відповідальності, потреба у турботі про інших, здатність до самореалізації, активної участі у житті суспільства, побудову стосунків з іншими, прагнення до творчості у різних сферах життєдіяльності, до конструктивного вирішення проблем, що виникають, а також до саморозвитку.

Не втрачає свої актуальності теза Олпорта стосовно того, що розвиток людини, набуття нею зрілості – це безперервний процес, що триває все життя. З огляду на це жодна людина не може вважати себе цілком розвинутою та зрілою. Саморозвиток – це не стільки мета, скільки саме процес набуття нових знань, навичок, досвіду, формування нових якостей. (М. Р. Миниґа-Дґиева, Н. П. Ничипоренко, 2002). Н. Р. Битянова (1995), Олпорт (1937).

Висловимо ще одну авторську позицію стосовно різниці між усвідомленим та відповідальним батьківством, які багато в чому схожі, але різняться за модальністю. Усвідомлене батьківство передбачає відповідальність, але не обмежується нею й доповнюється наявністю задоволення, радості від зростання разом з дитиною, здатністю до покращення оточуючого середовища. Батьківство не тільки входить до складових системи життєвих цінностей усвідомлених батьків, але й додає щастя тим, кому подобається бути матір'ю чи батьком.

Відповідальні батьки, сумлінно виконуючи свої обов'язки стосовно дитини, іноді/часто сприймають їх не з почуттям захвату, радості, а як обов'язок, жертвне служіння.

Терміни “відповідальне батьківство”, “усвідомлене батьківство”, як і “батьківська компетентність”, не є усталеними. Вони тільки-но починають набувати поширення, тривають дискусії щодо їх змісту, структури. Певною мірою вони корелюють з термінами “активні”, “авторитетні”, “ініціативні”, “залучені” батьки, що використовуються у педагогічній термінології країн Заходу.

Французькими дослідниками, зокрема Агнес ван Зантен (Agnes Van Zanten) на початку XXI століття було запропоновано також термін “стратегічні батьки”.

“Стратегічні батьки” – це батьки які мають бажання й достатні ресурси для активної участі у процесі виховання не тільки своєї дитини, але й класу, школи, позашкільного закладу, громади. Шляхом участі у шкільних радах батьки прагнуть впливати на ситуацію у школі, а через неї – загалом на ситуацію у мікрорайоні [2]. Агнес ван Зантен на прикладі Парижу продемонструвала, що, керуючись бажанням покращити середовище задля благополуччя власної дитини, стратегічні батьки стають агентами позитивних змін для класу, школи, кварталу, мікрорайону. В такий спосіб

поліпшується соціальний контекст, поліпшуються умови соціалізації не тільки власної дитини, а багатьох дітей.

У вітчизняному контексті одним з прикладів “стратегічних батьків” можуть бути матері з матеріально забезпечених прошарків населення, які мають освіту, можуть собі дозволити зосередитися на вихованні дитини/дітей [3]. Потенціал “стратегічного батьківства” мають й інші категорії батьків, зокрема батьки з високим соціальним і матеріальними статусами, які створюють альтернативні форми закладів освіти чи надають їм суттєву підтримку, ініціюють зміни у законодавстві. Результати крос-культурних досліджень соціальної структури суспільства відомого американського соціолога Мелвіна Кона (США) засвідчують особливу роль, яку можуть відігравати представники середнього класу. Розглянемо деякі висновки з досліджень Кона, що мають значення для педагогіки, більш детально.

2.3 Батьківство представників середнього класу: за результатами досліджень Мелвіна Кона

На підставі багаторічного вивчення Мелвін Кон зробив сформулював висновок про те, що наявність серед батьків з демократичним стилем виховання представників середнього класу є закономірністю. Ці батьки поважають особистість дитини, налаштовані на демократичний стиль взаємостосунків з нею, успішно вирішують завдання формування у нащадків самостійності і самоповаги, відповідальності, соціальної активності, упевненості у власних силах, здатності до саморозвитку. Іншими словами, серед них багато кого можна вважати відповідальними і свідомими батьками.

Впродовж останньої чверті ХХ століття саме представники цієї соціальної групи виступили у США ініціаторами змін у вихованні та догляді за дитиною. Саме вони першими відмовилися від сповивання дитини; повернулися до грудного вигодовування немовлят за графіком, що визначався потребою дитини, а не жорстко регламентованим розписом;

визнали неприпустимим застосування фізичних покарань та ізоляції для того, щоб впоратися з небажаною поведінкою дитини; забезпечили активну підтримку програм для батьків, які мають дітей від 0 до 5-ти років, включаючи участь них таких програмах чоловіків; зберігали і продовжили традицію залучення дітей до занять художнім мистецтвом, вбачаючи у цьому не тільки засіб розвитку творчих здібностей дитини, стимулу для набуття нею знань, але й створення безпечного дозвілля. Ті зміни, що спочатку відбувалися, як правило, у сім'ях середнього класу, згодом ставали стандартами поведінки, стосунків, поширюючись на сім'ї представників інших соціальних груп.

Мелвін Кон висунув гіпотезу стосовно того, що самі умови життя, характер праці, система цінностей забезпечили чутливість батьків з числа представників середнього класу до сприйняття нових підходів та методик виховання, які пропонувалися експертами. Він виокремив три ключові відмінності стилю та способу життя середнього класу: 1) професії середнього класу більшою мірою мають справу з міжособистісними стосунками, ідеями і символами; 2) для представників даної підгрупи важливе значення мають самостійність у судженнях та рішеннях; 3) кар'єрне просування у більшій мірі залежить від індивідуальних зусиль, а не від колективу. Отже, головним містком від соціальної позиції до поведінки виступають "цінності" – стандарти бажаності, – які формуються під впливом умов життя. Батьківські цінності – це ті норми, які батьки хотіли б бачити втіленими у поведінці своїх дітей. Таким чином, модель формування цінностей виглядає наступним чином: соціальний клас – умови життя – цінності – поведінка [4, С. 73].

Дослідник виокремив шість категорій, які назвав «соціальними класами», що розрізняються на основі їхньої позиції до власності; контролю над фізичними ресурсами і людьми, залученими до виробництва, а саме: 1) працедавці (власники, які наймають чотирьох або більше працівників, не

членів їхніх родин; 2) самозайняті – «дрібна буржуазія» (власники, які наймають не більше трьох працівників, не членів їхніх родин); 3) менеджери (наймані працівники, які володіють менше ніж 20 відсотками власності підприємства, яке їх наймає, і які мають, як мінімум, два ієрархічні рівні, що нижче них); 4) супервізори (наймані працівники, які мають безпосередню наглядацьку владу над трьома чи більше працівниками, які нікого не контролюють); 5) білокомірцеві працівники (працівники нефізичної праці, які нікого не контролюють); 6) синьокмірцеві працівники: наймані працівники фізичної праці, які нікого не контролюють [4, С. 224-225].

Результати дослідження показали, що чим вищим є соціально-стратифікаційна позиція батьків-чоловіків, тим більшою мірою, як правило, вони орієнтовані на самостійність, і навпаки, – меншою мірою на конформність до зовнішнього впливу. Виявами самостійності Кон вважає не тільки здатність забезпечувати високий технологічний рівень, але й добре «працювати у команді», як її член чи керівник у залежності від конкретних обставин. Окрім того, виміром самостійності є наявність норм особистої відповідальної поведінки, оптимізм, а також певна довіра до інших людей.

Трьома найважливішими показниками рівня самостійності виступають: а) рівень змістовної складності праці; б) рівень її рутинності (що обумовлює потребу в ініціативі, думках, незалежних судженнях, можливість застосування різноманітних підходів у вирішенні складно структурованих завдань); в) щільність нагляду за працею (рівень зовнішнього контролю).

Один з важливих висновків дослідження полягає у тому, що характер професійної діяльності людей певною мірою обумовлює їх світосприйняття, включаючи погляди на виховання власних дітей. Чим більше цікавою для людей є їхня робота, чим більше вона забезпечує свободу, надає можливість допомагати людям і застосовувати свої здібності; тим більша вірогідність їх оптимістичного настрою та усвідомлення ними важливості співпраці з іншими заради досягнення позитивних змін [4, С.49-53]. Певна річ, що

виявлені закономірності не розглядаються як абсолютні, передбачають "виключення з правил", зокрема, обумовлених суспільним устроєм, конкретними соціальними обставинами, індивідуальними особливостями.

Зазначимо, що правомірність висновків Мелвіна Кона підтверджується, зокрема, зафіксованим економічним лідерством сімей топ-менеджерів, представники наступних поколінь яких набувають високого професійного і соціального статусу за прикладом своїх батьків, дідусів. Отже, існування династій у керівників вищого рівня має свої певні пояснення, як і типове професійне успадкування серед представників шоу-бізнесу, театру та кіно, науковців, лікарів, юристів, економістів, військових, священнослужителів.

На підставі отриманих результатів Кон формулює висновок, що також має значення для педагогіки, про користь застосування моделі навчання через генералізацію. Під терміном "генералізація" розуміються специфічні зв'язки між певними професійними умовами та відповідними аспектами психічної діяльності. Зокрема, мова йде про поширення способів професійного життя на інші сфери життя людини. Так, фахівці, чия робота потребує гнучкості мислення, й на дозвіллі займаються інтелектуально вимогливими видами діяльності.

Звернемо увагу й на висновок про те, що для цінностей та орієнтацій наявна соціально-стратифікаційна позиція має більше значення, ніж соціальне походження. Іншими словами, при пересуванні нащадків на статусні і соціальні позиції, що відмінні від позицій батьків та дідусів, їхні цінності та орієнтації, передусім, узгоджуються не з сімейними цінностями, а з пріоритетами певної соціальної страти [4, С.38]. Отже, робота людини впливає на її світосприйняття, систему цінностей, переважно тому, що ставить перед нею вимоги, яким вона мусить відповідати.

Згодом Кон переконався у тому, що виявлені ним закономірності розповсюджуються на навчально-виховну діяльність та навчальні колективи. Лонгітюдне дослідження 1964-1974 років, яке охоплювало батьків (чоловіків

та жінок) і дітей у США, Польщі, дозволило встановити, що представники сімей з вищим соціально-економічним статусом з більшою ймовірністю виявляють навчальну самостійність; студенти старших років навчання виявляють більшу самостійність у порівнянні з першокурсниками.

Низка наступних досліджень Мелвіна Кона, що були проведені в Японії, Італії, Угорщині, Україні підтвердили правомірність його гіпотези.

Дослідження зафіксувало також існування гендерних розбіжностей, серед яких той факт, що не тільки цінності чоловіка та дружини мають взаємні впливи та впливи на дітей, але й цінності дітей, в свою чергу, мають вплив на цінності батьків, особливо на цінності матерів [4, С.280].

Таким чином, ґрунтовне крос-культурне дослідження Мелвіна Кона дає підстави для твердження, що усвідомлений, відповідальний стиль батьківства що свідчить про високий рівень сформованої батьківської компетентності, може бути характерним саме представникам середнього класу.

Дані, отримані Мелвіном Коном, корелюють з результатами досліджень авторитетних фахівців-психологів, зокрема Діани Бомринг, яка вивчала стилі батьківської поведінки. На її думку, батьки з вищим соціальним статусом можуть дозволити і дозволяють собі більші за розміром витрати на освіту, виховання та розвиток дітей, тому, що, по-перше, розуміють важливість та виправданість таких витрат; по-друге, вони вважають такі витрати нормою, стандартом життя соціальної групи, до якої вони належать [5].

Слід зауважити, що статистично саме діти, які є єдиними у сім'ї, прагнуть до професій з високим соціальним престижем, що відповідають їх особистісним нахилам. Пояснюється цей факт сильним впливом батьків, особливо, якщо це батьки з високим рівнем освіти та матеріального забезпечення. Згідно з своїми ціннісними орієнтаціями вони прагнуть до

соціального успіху для своєї дитини, а також шукають своїм дітям професії, що відповідають їхнім особливостям.

Батьки одної дитини частіше займаються поза сім'єю художньою творчістю, спортом, науковою, громадською діяльністю, практикують різні види відпочинку, маючи для цього часові та фінансові ресурси. Є підстави для ствердження, що вони свідомо відмовляються від другої дитини, цінуючи свої потреби у розвитку.

[Карацуба Т. К. Особенности жизненного и профессионального становления единственных детей в семье: Дис. ...канд. психол. наук /Т. К. Карацуба. М., 1998. С.78-110, <http://www.dissercat.com/content/osobennosti-zhiznennogo-i-professionalnogo-stanovleniya-edinstvennykh-detei-v-seme#ixzz4HKZNf4QH> Кон И. С. Ребенок и общество / И. С. Кон. М., 1988. 270 с.]

2.4. Батьківство у світлі теорії поколінь

Різноманітність сім'ї обумовлена визнанням прав людини й різноманітністю людських цінностей. Але у сучасному світі є те спільне, що потребує урахування. Так, як вже було зазначено, технічні засоби, що швидко змінюються, впливають не тільки на наш побут, але й на буття, обумовлюючи появу труднощів у спілкування подружніх пар, батьків та дітей. Наразі спільні сімейні обіди чи сніданки вже не типові. Справа не тільки у різних робочих ритмах членів сім'ї, але й у тому, що навіть у часи дозвілля вони у залежності до своїх вподобань, займаються спортом, дивляться телевізор, спілкуються у соціальних мережах, проглядають новини, грають в ігри, тощо, використовуючи персональні комп'ютери, мобільні телефони, смартфон чи iPod'и.

У США діти від 2-х до 17-ти років витрачають на перегляд телевізійних програм 20 год. на тиждень, а на розмови з батьками – тільки 38 хв., тобто у 32 рази менше. На думку соціологів, у сімейних стосунках актуалізується проблема емоційного відчуження [1].

Варто врахувати те, що наразі вже набули статус батьків представники нових поколінь, які відрізняються від своїх попередників певними соціально-психологічними характеристиками.

Теорія поколінь: витоки та розвиток. Наприкінці 80-х років ХХ ст. Говард Шуман та Жаклін Скотт, професори Мічиганського університету (США), досліджуючи колективну пам'ять, емпірично довели, що значні події у житті суспільства, свідками яких стають представники вікової групи від 17-ти до 25-ти років, стають вирішальними для світосприйняття, поведінки на подальших життєвих етапах. Іншими словами, період від 17-ти до 25-ти років – це головний період для колективної пам'яті, саме у цей час у свідомості закарбовуються найважливіші політичні спомини даного покоління. Шуман і Скотт сформулювали також висновок про те, що, передусім, рівень освіти, а не стать, національність є найзначнішим фактором, що впливає на історичну пам'ять [2].

Впродовж наступного десятиліття у США на підставі об'єднання даних різних наукових дисциплін з'явилася теорія поколінь, що набуває не тільки поширення, але й вже знаходить практичне застосування у менеджменті та маркетингу. Згідно з нею покоління – це сукупність ровесників, яких об'єднують схожі цінності, що сформовані під впливом певних подій та соціальних норм.

Серед відомих авторів і популяризаторів теорії поколінь особливе місце належить економісту та демографу Нейлу Хау (Neil Howe) та історику, письменнику і драматургу Уільяму Страуссу (William Strauss), які спочатку незалежно один від одного зацікавилися вивченням “конфлікту поколінь”. На підставі аналізу історії США дослідники встановили певні періоди, коли більшість людей мають спільні цінності – значущі явища та предмети реальної дійсності з точки зору їх відповідності/невідповідності потребам суспільства, соціальних груп та особистості. Було визначено, що цінності

формується, передусім, суспільними подіями та сімейним вихованням. Причому, уточнено, що формування цінностей відбувається не тільки на усвідомленому рівні, у 17 років, а й з 9-ти до 14-ти років, часто на несвідомому рівні. Інакше кажучи, дитина може не розуміти і не оцінювати ту чи іншу подію за шкалою “добре – погане”, “правильно – неправильно”, а просто зростати в цих умовах, засвоюючи певні цінності, що у подальшому впливатимуть на поведінку, життєві вибори колишніх підлітків. Механізм «роботи» цінностей у цих випадках нагадує клацання вимикача: «згадуючи ситуацію», люди моментально реагують на її «світло» й швидко визначаються стосовно власної поведінки в обставинах, що склалися.

Наприклад, для покоління дітей війни, на все життя характерними якостями стають економність, запасливість. Діти часів аварії на Чорнобильській АЕС, не тільки пам'ятають своє тривале перебування поза межами Києва, інших населених пунктів, з яких виїздили з батьками, родичами, освітніми закладами, але й засвоїли цінності екологічної безпеки, здоров'я.

Таким чином, наголошуючи на важливості соціальної складової, теорія поколінь ставить під сумнів універсальність висновків психологічних теорій особистості. Віддаючи шану Жану Піаже, Еріку Еріксону, все більше дослідників поділяють точку зору, що вікові стадії розвитку не є обов'язковими й єдиними законами; що процес формування особистості дитини залежить від соціальних обставин. У залежності від умов зростання, соціального оточення навіть діти молодшого дошкільного віку можуть мати суттєві відмінності щодо інтелектуального розвитку, рівня загальної культури, сформованих життєвих навичок.

Так, наприклад, масштабне крос-культурне дослідження підлітків у 10-ти різних країнах, яке було проведене на початку 80-х за єдиною програмою, дозволило встановити, що підлітковий бунт, криза – зовсім не обов'язкові

елементи у становленні особистості. У сім'ях представників середнього класу, які були мешканцями великих міст і які приділяли увагу вихованню, з повагою ставилися до дитини, процес дорослішання відбувався природно й не супроводжувався гострими конфліктами [3].

Дослідження, зорієнтовані на визначення соціально-психологічного портрету поколінь, особливо нових, є важливими через прогностичність своїх висновків. Вони дозволяють передбачити не тільки “модальний тип” покоління, його цінності, якості й переваги, але також – виклики, проблеми й ризики для освіти і виховання і навіть вектори суспільного розвитку на найближчі 10-15 років.

Класифікація поколінь Юрія Левади. Спираючись на теорію поколінь, один з провідних російських соціологів Юрій Левада на початку XXI століття запропонував наступну класифікацію 6-ти поколінь колишнього Радянського Союзу, до складу якого входила й Україна:

- 1905-1930 – «революційний злам»
- 1930-1941 – «сталінська» мобілізаційна система
- 1941-1953 – воєнний та післявоєнний період»
- 1953-1964 – «відлига»
- 1964-1985 – «застой»
- 1985-1999 – «перебудова» [4].

При усій умовності назв і досить великій різниці у вікових межах когорт (від 25 до 7 років) запропонована класифікація відображала особливості радянського історичного контексту. Серед дослідників, які скористалися періодизацією Хау та Страуса, наповнивши її «національним змістом», були психолінгвісти Євгенія Заміс та Олексій Антипов. Їх класифікація поколінь, доповнена нами, виглядає наступним чином:

Покоління переможців. Роки народження – 1900-1923. Події, що вплинули на цінності, – це революції 1905 та 1917 років; колективізація,

електрифікація. Якості – працелюбність, відповідальність, сумлінність, віра у світле майбутнє, колективізм, категоричність суджень.

Мовчазне покоління. Роки народження – 1923-1943. Події, що вплинули на цінності, – сталінські репресії, Друга світова війна, відновлення міст та сіл, відкриття антибіотиків. Якості – відданість, дотримання правил, повага до посади та статусу, честь, терпіння.

Покоління бебі-бумерів (чи бумерів – від “бум”, яким став плеск народжуваності у повоєнні роки. Деякі дослідники називають це покоління на відміну від Мовчазного – Шумним). Роки народження - 1943-1963. Події, що вплинули на цінності, – радянська «відлига», політ Гагаріна, «холодна війна», створення протизаплідних пігулок, високі єдині стандарти медичного обслуговування та освіти. Якості – оптимізм, зацікавленість в особистісному зростанні та заохоченні, працелюбність, колективізм і командний дух, культ молодості, орієнтованість на стабільність. Саме “бебі-бумери” заощаджували гроші, купували і будували в кредит, конкурували на ринку праці, в цілому сумлінно ставилися до виконання своїх професійних, громадянських, сімейних обов’язків. Але серед них були й ті, хто став носіями принципово нових цінностей, нового стилю життя, хто не просто декларував, але й доводив власною поведінкою про свою незгоду спокійно і благополучно жити, підкорятися усім вимогам дорослого світу, віддавати своє життя і свободу в ім’я сумнівного патріотизму.

Покоління X (Невідоме покоління). Роки народження- 1963-1983. Події, що вплинули на цінності, – продовження «холодної війни», завоювання космосу, «перебудова», поява СНІД, наркотиків, війна в Афганістані. Олімпіада у Москві, Чорнобильська катастрофа. Якості – готовність до змін, можливість вибору, поінформованість щодо подій у світі, технічна грамотність, індивідуалізм, прагнення до навчання впродовж життя, пошук емоцій, прагматизм, надія на себе, потреба у визнанні.

Покоління Y (або Покоління Мережі, Покоління Міленіум, враховуючи, що його представники закінчують школу у новому тисячолітті). Роки

народження – 1983-2003. Події, що вплинули і продовжують впливати на цінності: розпад СРСР, виникнення незалежних держав (зокрема –України), дефолт, теракти та воєнні конфлікти, розвиток цифрових технологій, “помаранчева революція,” епоха брендів, політична криза. Якості – прагматизм, вміння підкорятися обставинам, недовіра до держави, вищий ступінь свободи у сексуальних відносинах, технічна грамотність, цінування швидкості й зручності життя, поширення моди на “здоров’я”, подорожі.

Наведемо фрагмент з есе, що було написане у 2011 р., першокурсницею одного з київських вузів 17-річною Юлією С. :

“Я – дитина покоління панельних будинків. Здавалося б про що мріяти, як не про природу. Але моє серце чомусь не сильно радіє, коли заходить мова про дачу у селі, де відсутня ванна, чи про совковий санаторій в Карпатах. Телефон і комп’ютер стали моїми добрими помічниками. Про новості дізнаюся з інтернету, тільки іноді – з телевізору. Спілкування з більшістю знайомих і малознайомих людей відбувається у віртуальному світі. З огляду на сучасний темп життя це – єдиний варіант, що забезпечує неперервність зв’язку. Отже, почуваю дискомфорт, якщо з певних обставин залишаюся без мобільного чи комп’ютера...

Я люблю час, у якому живу, незважаючи на генетично модифіковані продукти. Я люблю своє покоління, незважаючи на проблему залежності частини моїх ровесників від наркотиків. Я люблю своє життя, яке можу прожити так, як я того хочу”.

Дослідники способу життя представників нових поколінь зауважують, що характерною стає звичка молоді використовувати ноутбуки, планшети, мобільні телефони навіть у ліжку, знайомлячись з новинами чи відповідаючи на повідомлення. На це зразу ж відреагували виробники меблів, які внесли відповідні зміни у дизайн і запропонували ліжка, що прилаштовані для роботи з комп’ютером. А лікарі вважають, що нова звичка може мати наслідком досить серйозні втрати у стані здоров’я [5].

Покоління Z. Роки народження – 2003-2023. За зрозумілими причинами поки що немає можливості перерахувати усі значні соціальні події, що вплинули й вплинуть на представників цього покоління. Але вже зрозуміло. Що серед них – поява технічних засобів нового покоління (ефект 3D-5D, Iron, iPad), досягнення біоінженерії; поширення ігрових технологій й посилення впливу реклами; гучні політичні скандали й розчарування у владі; вперше президентом США обраний афроамериканець; суттєве зростання кількості людей похилого віку; ознакою великих міст стає полінаціональність й полікультурність [6].

На практиці теоретичні положення та висновки теорії поколінь першими розпочали враховувати спеціалісти з управління персоналу та маркетингу. Ринок праці також реагував на запити нових працівників, відпрацьовував форми і методи управління ними. Нові товари та види послуг з'являлись та рекламувались з урахуванням базових цінностей представників нових поколінь, що вступали в життя. Наприклад, успіх торгової фірми ІКЕА, наразі відомої у багатьох країнах світу, ґрунтується на тому, що за основу обрано концепцію зручності та індивідуальності, тобто провідних цінностей покоління X. Його представники здатні платити гроші за продукт, що задовольняє їхнім особистим вподобанням та запитам.

На відміну від покоління бекі-бумерів, які мають терпіння шукати дешевший товар, тривало лікуватися, представники поколінь X та Y віддають перевагу торговим центрам, що розташовані неподалік від місця проживання чи роботи, навчання, де можна купити усі необхідні їм речі, включаючи дорогі ліки миттєвої дії. Вони готові до витрат грошей, але не часу. Якщо покоління X захоплювалося кухнями швидкої їжі на кшталт “Макдоналдса”, то покоління Y рахує калорії і віддає перевагу японським ресторанам і вегетаріанським стравам [7].

Покоління “Навіщо?”, “Next” на роботі й у житті. Представники різних поколінь і когорт демонструють відмінності у поведінці на робочих

місцях. Так, когорту підлітків та молоді, які народилися між 1981 та 1993 роками, деякі наслідники називають «поколінням «Навіщо?» («Why?»).

За результатами дослідження, яке здійснювала у різних країнах, включаючи Австралію, Німеччину, США, компанія «Deloitte» – одна з найвідоміших міжнародних компаній, яка займається трудовими ресурсами, – покоління «Навіщо?» формулює і шукає відповіді на запитання, що не виникали у їх попередників, а саме: “Навіщо працювати?”, “Навіщо накопичувати гроші, якщо можна не накопичувати?”, “Навіщо вибудовувати кар’єру, якщо у житті є маса цікавого?”. На відміну від покоління бекі-бумерів, покоління “Навіщо?” зовсім не налаштовано на жертви в ім’я роботи. Цьому є пояснення: демографічна криза, зниження питомої ваги молодих, особливо у країнах європейського Заходу дозволяє юнакам та дівчатам орієнтуватися не просто на роботу, а на цікаву роботу, що має супроводом комфортні умови, просування по кар’єрній драбині. Покоління “Навіщо?” бажає отримати всі задоволення життя “тут і зараз”. Молодь зовсім не вважає, що навчання, робота мають бути основним життєвим пріоритетом.

Представники нового покоління добре працюють у команді, вони вміють гарно спілкуватися, люблять ситуації, що пов’язані з викликами, але їм бракує суто професійних навичок, витриманості, терпіння, наполегливості. В них, як правило, сформоване почуття власної гідності, і вони цінують повагу до себе у вигляді гнучкого офісного розпису (розкладу або гнучкого графіку роботи) чи відсутності (суворої регламентації стилю робочого одягу) суворих правил стосовно манери одягання в офісі.

Існує і ще одна узагальнююча назва для представників нових поколінь – “покоління “Наступні” (Next). Нова генерація студентів — представників покоління Next – демонструють постмодерністський тип поведінки, споживацьке відношення до навчання, цілу низку особистісних та соціальних відмінностей, змушуючи працівників освіти, абсолютна більшість яких є

представниками інших поколінь, відчувати себе “у глухому куті”. На думку викладачів, студенти покоління Next дуже мало часу проводять за підручниками, часто запізнюються на заняття, незважаючи на високі оцінки у шкільних атестатах. Вони мають низькі показники громадської активності, навіть незважаючи на те, що частина з них впродовж шкільних років брали активну участь у позакласній роботі.

Однією з базових цінностей епохи постмодерну є індивідуалізм, пріоритетами якого є важливість власного досвіду, власної думки та схильність до песимізму. Наразі особиста думка та споживацький інтерес переважають науку і релігію, впливаючи на характер рішень, що приймаються. Представники покоління Next не налаштовані на щоденну кропітку працю, хочуть отримати результат без напруження. Багато із них зосереджені тільки на власних інтересах. Егоїзм, невміння керувати своїми бажаннями, неспроможність планувати майбутнє, мають наслідками ексцентричну поведінку, потяг до “екстріму”, небезпечне експериментування з своїми і чужими почуттями, здоров’ям, нездатність до налагодження міцних і довготривалих стосунків, моральну інфляцію, цинізм, життєву короткозорість.

Представникам покоління “Next” відомо з подій власного досвіду про небезпечність сучасного світу. В ньому існують стихійні лиха, катастрофи, аварії, злочинність, тероризм, різні форми насильства, смертельні хвороби. Вони цінують безпеку, але, як правило, не готові нести відповідальність за неї. Деякі з них взагалі обрали своєю позицією інфантильність чи підкорення долі, випадку, що вирішують більше, ніж власні зусилля.

Покоління “Next” зовсім не монстри, а “діти свого часу”. Радикальні зміни у сім’ї, яка була й залишається головним інститутом соціалізації, безперечно, вплинули на них. Праця жінок, з одного боку, забезпечила зростання матеріального добробуту сімей і дітей, але з іншого, – мала

наслідком збільшення кількості розлучень, посиленням впливу закладів освіти, середовища ровесників, телебачення, масової культури на процес соціалізації дитини, включаючи відторгнення підлітків від системи суспільних цінностей минулого.

Серед складових постмодерністського ставлення до життя Хау і Страус виокремили досить високий рівень у порівнянні з минулими роками взаєморозуміння дітей з батьками, значно активнішу роль батьків у вирішенні життєво важливих питань, серед яких вибір освіти та професії, пошук першого робочого місця, формування найближчого оточення і навіть виконання навчальних завдань, вирішення чисельних побутових проблем. Не тільки школярам, а й студентам батьки все ще допомагають готувати курсові, складати іспити, що має свої пояснення.

Покоління “Next” – це бажані, цінні, іноді любимі понад усе діти; для них характерна висока самооцінка. На відміну від своїх ровесників у минулому вони вміють користуватися цифровими технологіями, їх світ заповнений інформацією; пошуки любові і дружби іноді також розгортаються саме (лише) в режимі on-line.

Ознакою постмодерну стало збільшення і навіть перевага серед успішних школярок, студентства дівчат. Ще однією рисою постмодерну є падіння довіри до авторитетів та традиційних джерел знань, що обумовлено сукупністю багатьох факторів.

Представники нового покоління вразливі до стресів, не мають достатніх соціальних навичок, щоб подолати такі стресові стани як стан агресії [8].

Всесвітнє дослідження цінностей (WVS – World Values Survey), яке вже понад 10-років здійснюється за єдиною методикою у 190 країнах світу, засвідчило, що, незважаючи на суттєві відмінності різних країн, заявляє про себе нова тенденція: для кожної нової вікової когорти все більшого значення

набувають цінності самовираження та якість життя, а цінності релігії, нації втрачають свій вплив. Наслідком зростання значення секулярно-раціональних цінностей у більш молодих за віком когорт населення є не тільки те, що вони не залучені до діяльності релігійних конфесій, але й те, що молоді не поважають владу, не готові до наполегливої праці, відповідальності за свої вчинки [9].

З огляду на те, що наразі представники покоління X та Y, покоління “Next” самі набули чи набуватимуть у найближчому майбутньому статус батьків, стає зрозуміло, що їхнє батьківство має і матиме суперечливий характер. Матерями та батьками вже стали та ставатимуть освічені молоді люди з сформованим почуттям власної гідності, які вміють розшукувати інформацію за допомогою сучасних гаджетів, цінують модель демократичних сімейних стосунків. Одночасно для представників нових поколінь тривале самообмеження – досить складна річ. Вони, як правило, не здатні поступитися своїми інтересами заради інтересів іншого члена сім’ї, навіть якщо мова йде про власну дитину. Егоїзм, звичка до комфортних умов життя, неспроможність до компромісів часто обертаються нездатністю до виконання побутових рутинних сімейних обов’язків, що потребують обмежень у розвагах, дозвіллі, побудові стосунків з новими родичами конструктивних вирішень конфліктних ситуаціях тощо.

Під час проведення Левада-Центром національного опитування у Росії у травні 2007 р. на запитання: “Що найважливіше у молодості?” 44% дорослих відповіли: “Створити сім’ю та народити дітей”. А відповіді 18-24-річних (представників покоління Y) суттєво відрізнялися: 56% вважали найголовнішим зробити кар’єру, тільки 25% – створити сім’ю, народити дітей. Більш молоді чоловіки-москвичі запропонували свою відповідь: “пожити у власне задоволення”. Дослідження трансформації цілей та мотивації навчання серед старшокласників Москви, що здійснювалося з середини 1990-х років до 2002 р. засвідчило низку відмінностей, що можуть

слугувати ілюстраціями до теорії поколінь. Зокрема, було встановлено, що:

а) цінність знань як таких та ідеалів зменшилася у бік більш приватних цінностей на кшталт “людина має бути здатною забезпечити своє благополуччя” чи “людина, яка може досягати своєї мети” [10].

З огляду на те, що наразі представники покоління Next, покоління Y вже заявляють про себе як фахівці і як батьки, система освіти має враховувати їхні характерні риси, без чого розраховувати на успіхи у вихованні проблематично.

2.5. Нове батьківство

Починаючи з другої половини XX століття, у батьківстві поступово відбуваються суттєві зміни. Зупинимось на цьому питанні стисло, спираючись на дослідження І.С.Кона, який впродовж останніх десятиліть свого життя цілеспрямовано й фундаментально розробляв зазначену тему.

На його думку, важливим є не тільки факт наявності чи відсутності у дитини батька, але й конкретні обставини їх стосунків: скільки часу батько й дитина/діти проводять разом; на що витрачається цей час, яким є стиль поведінки батька, як саме він спілкується з дитиною? Для з'ясування динаміки батьківської поведінки наразі соціологи виокремили у ній чотири автономних фактори, а саме: мотивацію; батьківську впевненість у собі, підтвердженням якої є певні уміння та навички; підтримку, передусім, з боку матері; інституційні практики, які заохочуються з боку суспільства (відпустка, лікарняні по догляду за дитиною, Дні батька, тощо). Окрім того, було визначено три параметри батьківської взаємодії з дитиною: залучення батька у безпосередній догляд, спілкування з дитиною, включаючи гру; доступність батька для дитини; відповідальність, виховання та прийняття відповідних рішень

При безперечній перевазі обсягу материнської турботи у більшості країн світу все ж виявилось, що ступінь залучення американських чоловіків, починаючи з 70-х років XX століття, зросла на третину. Середній час, який

чоловіки проводять з дітьми, кількість яких зменшилася, наразі зросло у порівнянні з 60-ми роками минулого століття на 25-37%. Американські чоловіки проводять з дитиною 1,9 год. у робочі та 6,5 год. у вихідні дні, отже чоловічий та жіночий внесок у домашнє життя що приблизно став приблизно однаковим й складає біля 65 год. на тиждень.

Таким чином, час спілкування на одну дитину суттєво виріс.

Всупереч усталеним стереотипам сучасні дослідження засвідчують, що для багатьох молодих чоловіків не тільки у США, але й у Німеччині, саме сімейні стосунки обумовлюють їхнє психологічне благополуччя й відіграють дуже важливу роль. “Нові чоловіки” перебирають на себе більше домашніх обов’язків, частіше спілкуються та граються з дітьми, здатні забезпечити догляд за ними у порівнянні з “традиціоналістами”, які готові матеріально забезпечувати сім’ю, але виховання вважають “жіночою справою”. Одночасно із залученням жінок до професійної діяльності у світі повільно, але постійно відбувається залучення чоловіків у роботу по обслуговуванню членів сім’ї. Так, у порівнянні з жінками чоловіки Норвегії за 20 років (1980-2000 р.р.) стали витратити виконання домашніх справ років на 7% більше свого часу (відповідно – 33% та 41%) а у Нідерландах – на 8 % (відповідно – з 24% до 32%). За результатами порівняльного європейського дослідження у 2004 р. динаміки співвідношення роботи та сім’ї у шести країнах – Австрії, Болгарії, Ізраїлі, Іспанії, Німеччині та Норвегії – 96% опитуваних погодилися з твердженням, що діти потребують такої ж участі батька у вихованні, як і матері. Отже, для обох статей однією з норм стає усвідомлене, відповідальне батьківство й поєднання професійної кар’єри з виконанням сімейних ролей[1].

Як вже відмічалось, нові стандарти задають чоловіки, які є представниками середнього класу й вищих соціальних прошарків. Зокрема, низка інтерв’ю з бізнесменами й керівниками, які впродовж останнього часу були опубліковані у постійних рубриках, спецвипусках у журналу “Форбс”, газети “Коммерсант” свідчать, що є чоловіки, які сприймають виховання

дітей як школу життя, добре розуміють необхідність постійного навчання та самовдосконалення, значення соціального середовища [2].

Ще одним специфічним, але цілком об'єктивним показником зміни ставлення чоловіків до батьківства, може служити зростання кількості чоловіків, які самостійно виховують дітей. В Європі він коливається від 0,3 і до 11% в Італії, де значна частина серед цієї групи – це не розлучені чоловіки, а удівці. В Україні також є сім'ї, де дітей доглядають та виховують самотні чоловіки. Наприкінці ХХ ст. з'явилися перші неурядові організації, що надають підтримку саме таким сім'ям.

Майкл Лем, один з провідних американських психологів, який досліджує вплив батька на особистість дитини, вважає, що діти чоловіків, які активно залучені у процес розвитку та виховання, мають кращі показники інтелектуального розвитку, можуть встановлювати та підтримувати стосунки, більш оптимістичні, краще навчаються, вміють долати шкільні труднощі.

А німецький психолог Васіліос Фтенакіс вважає, що наразі у Європі вже дві третини чоловіків-батьків засвоїли нові соціальні ролі, і тільки одна третина настирливо тримається традиційного уявлення про те, що батько має бути лише годувальником. На думку цього дослідника, для ініціативного батька народження дитини означає повну зміну способу життя.

Слід врахувати й те, що у часи, коли шанс стати батьком у порівнянні з попередніми етапами розвитку людства, зменшуються, багатьом чоловікам поява дитини додає новий смисл життя, доповнюючи їх психологічну самоідентифікацію.

Новий стиль батьківства, розвиваючи й душевно збагачуючи чоловіка, одночасно робить його більш вразливим у випадку розлучення й неможливістю часто бачити дитину.

Унікальне Гарвардське лонгітюдне дослідження, яке охопило впродовж 50 років (1930-1980 р.р.) чотири покоління хлопчиків з тих же сімей, показало, що: а) стиль виховання залежить від приватного досвіду, від того,

яким був батько чоловіка; б) стиль сімейних стосунків успадковується від батька до сина, до онука і далі; в) усвідомлене, відповідальне батьківство благодворне як для синів, так і для батьків.

Безумовно, визначити єдиний стандарт “успішного батька” неможливо й недоцільно, як й ”єдиний стандарт” материнства, тому що батьківський вплив залежить від багатьох факторів. Результати міжнародних порівняльних досліджень свідчать про кризу авторитарної моделі батьківства, а також про появу “нового батьківства” й нового б’атьківства, котрі вже не базуються на дихотомічній моделі “суворий батько” – “любляча мати”, а передбачають наявність множини моделей, які можуть бути успішними у залежності від конкретних обставин. Іншими словами, соціальні настанови й стереотипи минулого “не спрацьовують”. Особливого значення набувають індивідуальні практики. У нових соціальних умовах західними соціологами (Marks, Palkovitz, 2004) запропоновано 4-и основні моделі батьківства, що поділяються на 2-а “добрих” й 2-а “поганих”. Відповідальне, усвідомлене батьківство, що характеризується як творче, генеративне, турботливе, передбачає залучення чоловіка у сімейне життя найчастіше практикують добре освічені чоловіки, які належать до вищого й середнього класу й одружені з жінками з високим рівнем освіти. Другий позитивний тип батька – “годувальник”, який забезпечує сім’ю. Серед “поганих” типів – “той, хто не сплачує аліментів”, а також “вільний від батьківства,” незацікавлений, маскулінний чоловік, який не бажає мати дітей, нести відповідальність за їх утримання. Таким чином, у континіумі сучасного б’атьківства одночасно присутні два протилежні типи : новий батько, який відповідально ставиться до своєї ролі вихователя, та “відсутній батько”, який прагне уникнути від матеріальних витрат на утримання дітей, контактів з ними.

У 1996 р. при відповіді на анкету Інститута Гелапа майже 80 % американців визначили б’атьківство серйозною проблемою сучасності (National Center for Fathering, 1996). Певною відповіддю з боку держави на стурбованість суспільства стала президентська ініціатива Біла Клінтова,

спрямована на підтримку та посилення відповідального батьківства. Наступний президент США продовжив фінансування програм відповідального батьківства, витрачаючи на них 300 млн. доларів. Як у США, так і в високорозвинених країнах Європи існує велика кількість державних та громадських організацій, фондів та служб, що опікуються вирішенням проблем батьківства. Вони мають свої видання, портали в інтернеті, видають спеціальну літературу, здійснюють масштабні дослідження, надають соціальні послуги, реалізують відповідні проекти, впливаючи таким чином на впровадження нових практик батьківства.

Так, у 70-і роки минулого століття одним з найпопулярніших засобів вирішення чоловічих проблем фахівці вважали навчання хлопчиків співчуттю та вираженню своїх емоцій (за образним висловленням Вільяма Полака, “важливо навчити хлопчиків плакати”). Загальний висновок сучасної психології полягає у тому, що емоційна закритість хлопчиків – фактор, що обумовлює утворення складностей у спілкуванні на етапі підліткового віку й у подальшому. Одним з практичних втілень зазначеної концепції була поява у 70-х роках 20 ст., з швидким поширенням спочатку у США, а потім у багатьох країнах світу, включаючи Україну, практики присутності чоловіка при пологах. Експериментально доведено, що чоловіки, які спільно з дружинами брали участь у програмах підготовки до народження дитини, здатні самостійно здійснювати догляд за немовлям, отримувати задоволення від спостереження за дитиною, спілкування з нею. Але автоматично цього не відбувається.

На думку Мішель Лемба, щоб сформувати у сина чоловічі якості, батькові зовсім не треба бути зразком мужності. Більш важливішим є добрі стосунки між сином та батьком, які потребують довіри, душевної теплоти, здатності до співчуття, що передбачає, передусім, вміння розкрити для себе власні почуття. Lamb, M. E. (2010). How do fathers affect children's

development?: Let me count the ways. In M. E. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development* (5th ed., pp. 1-26). Hoboken, NJ: Wiley;

Певною ілюстрацією до вказаного є образ Гарі Потера – одного з найпопулярніших героїв сучасної світової дитячої літератури. Юний чарівник на початку твору зовсім не відповідає традиційним уявленням про маскуліність: він носить окуляри, не любить битися, багато читає, товаришує не тільки з хлопчиками, але й з дівчатами, чуйний і чутливий, отже, вразливий.

У першому серед 14 правил “Як не треба виховувати хлопчиків”, які сформулював І.С.Кон, автор наголосив: “Не робіть з хлопчика справжнього чоловіка. Усі справжні чоловіки різні, а фальшовані чоловіки – тільки ті, які удають з себе “справжніх. Андрій Димитрович Сахаров схожий на Арнольда Шварцнегера, як Кармен на мать-героїню. Допоможіть хлопчику обрати той варіант маскуліності, який йому ближче і в якому він буде успішнішим, щоб він міг прийняти себе й не жалкувати про пропущені можливості, що найчастіше є можливостями лише в уяві” [3].

Висновки:

1. Проблеми батьківства мають глобальний характер і обумовлені особливостями соціально-економічного життя, від реальних обставин буття людини. Новими термінами, що вже увійшли в педагогіку й дозволяють схарактеризувати феномени “нового батьківства” є поняття “усвідомлене” і “відповідальне батьківство”, дискусії що до змісту яких тривають.

2. Варто взяти до уваги, що особливу цінність для системи освіти мають батьки, яких французькі соціологи називають “стратегічними батьками” і для яких характерні наявність ресурсів (освіченість, час, фінансова спроможність, лідерські якості), усвідомлене ставлення до своїх дітей.

Зацікавленість у створенні найкращих умов для власної дитини обумовлює ініціативність, активність цих батьків у змінах на краще на локальному й національному рівнях.

3. Для оцінки потенційного та реального батьківського впливу треба врахувати множину автономних факторів, серед яких стать, вік дитини, її найближче оточення, соціальне походження, матеріальні статки та освіта батьків, конкретний соціальний контекст “поточного моменту”. Варто враховувати, що батьківські практики й ставлення до дітей мають органічний зв’язок із культурою, власним минулим досвідом батьків. Отже, має місце успадкування життєвих цінностей і ставлень до сімейних відносин від покоління до покоління.

4. Враховуючи, що соціально-професійна стратифікація батьків суттєво впливає на цінності нащадків, педагогічні стратегії виховання мають розроблятися та здійснюватися з урахуванням особливостей впливу системи сімейних цінностей представників різних соціальних класів на процес формування особистості дитини. Варто враховувати існування розбіжностей у силі впливу батьківських та материнських цінностей та вплив дитячих цінностей на батьківські цінності, особливо на цінності матерів. Матері та батьки, які є представниками середнього класу, налаштовані на співпрацю з навчальним закладом, і цією готовністю варто скористатися, щоб створити «приклади для наслідування» для усіх інших батьків.

5. Теорія поколінь, у якій об’єднані історичний, соціальний і аксіологічний підходи, має значення для педагогіки, тому що дозволяє визначити соціально-психологічний портрет сучасної молоді, яка наразі вже стає й ставатиме батьками. Нові покоління мають свої сильні й слабкі сторони. Завдання закладів освіти полягають у тому, щоб врахувати особливості «нових батьків» при визначенні стратегій, спрямованих на взаємодію і стосунки з ними.

11. Починаючи з другої половини ХХ ст. відбуваються зміни у ставленні чоловіків до своїх сімейних ролей. Дорослі чоловіки, які мають бажання стати справжніми батьками для своїх синів та доньок, нерідко потребують навчання й самоосвіти. Вчитель, школа мають можливості допомогти їм у цьому.

12. Як доводить соціальний досвід, відповідальному, усвідомленому батьківству треба вчитися. Варто врахувати, що у реальних умовах життя багато хлопців і дівчат не мають позитивних моделей батьківства, що перетворюється на серйозну проблему. Середовище однолітків успішніше готує його до ролі “справжнього чоловіка”, “справжньої жінки”, але не до ролі чуйного батька, мудрої матері. Зокрема, потрібні цілеспрямовані практичні дії, що сприяють емоційному розвитку хлопчиків. Набувають значення ігрові технології, які сприяють розвитку емпатії, форми соціального виховання.

Запитання для перевірки:

1. ЯКИЙ ЗМІСТ ПОНЯТЬ “БАТЬКІВСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ”, “УСВІДОМЛЕНЕ БАТЬКІВСТВО”? З ЯКИМИ ПОНЯТТЯМИ КОРЕЛЮЮТЬ ЗАПРОПОНОВАНІ ТЕРМІНИ?
2. ЧИ МОЖЕТЕ ВИ НАВЕСТИ ПРИКЛАДИ СИТУАЦІЙ ВІДПОВІДАЛЬНОГО І УСВІДОМЛЕНОГО БАТЬКІВСТВА?
3. ЯКИХ БАТЬКІВ ФРАНЦУЗЬКІ СОЦІОЛОГИ ВВАЖАЮТЬ ‘СТРАТЕГІЧНИМИ’ БАТЬКАМИ? ЧИ МОЖЕТЕ ВИ НАВЕСТИ ВЛАСНИЙ ПРИКЛАД “СТРАТЕГІЧНИХ БАТЬКІВ”?
4. ЯКИМИ Є ЦІННОСТІ І ХАРАКТЕРНІ РИСИ БАТЬКІВСТВА ПРЕДСТАВНИКІВ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ, ЩО ЇХ ВИЯВИВ У СВОЇХ ДОСЛІДЖЕННЯХ МЕЛВІН КОН?
5. З ОГЛЯДУ НА ТЕОРІЮ ПОКОЛІНЬ, ЯКІ РИСИ ВЛАСТИВІ БАТЬКАМ-ПРЕДСТАВНИКАМ ПОКОЛІННЯ Y? ЩО ЇХ ВІДРІЗНЯЄ ВІД ПОПЕРЕДНІХ ПОКОЛІНЬ БАТЬКІВ?

Використані джерела: Підрозділ 2.1.

1. Овчарова Р. В. Родительство как психологический феномен: учебное пособие. - М.: Московский психолого-социальный институт, 2006. – 496 с. С.8-9.
2. Georges Felouzis, Christian Maroy, Agnès van Zanten, Les marchés scolaires, Puf, collection "éducation et société" - 2013 – 228 pages.
3. Шманкевич Т.Ю. Школа и город: “родительские стратегии как гражданские практики”// Режим доступа: // <http://ecsocman.hse.ru/jssa/msg/33473129.html> ; 10. Шманкевич Т.Ю. Школа и город: особенности институционального регулирования социального партнерства: Диссертация на соиск. степени канд. социол. наук. – С-Пб, 2007. – 158 с.

Підрозділ 2.2.

1. Соціальні структури і особистість: дослідження Мелвіна Л. Кона і його співробітників / Пер. з англ. за наук. ред. В.Є.Хмелька; Київ. Міжнар. ін-т соціології. –К.: Вид.дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 559 с.
- 2.. Уоллес Диксон. 20 великих открытий в детской психологии. 2-е международное издание. – С-Пб.: «Прайм-Еврознак», 2007. – 448 с. С.240-256.

Підрозділ 2.3.

1. Уотсон Р. Файлы будущего: история следующих 50 лет . – М.: Эксмо. – 2011 – С.20.
2. Шуман Г., Скотт Ж. Коллективная память поколений //Соц. исследования. – 1992. – №2. – С.47-60.
3. Лактіонова Г.М. Що день прийдешній нам готує?//Світло. – 1998. – №12. – С.64-65; Молоде покоління обирає не тільки «Пепсі» // Нова освіта України. – 1994. – №2. –С.34-36.
4. Левада Ю.А. Поколения XX века: возможности исследования // Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены – 2001 - № 5 (55) – С.7-14.

5. Сью Шелленберг Новое поколение людей умственного труда предпочитают работать в кровати// Режим доступа: http://www.vedomosti.ru/career/news/6096641/kabinet_pod_odeyalom
6. Шамис Евгения, Антипов Алексей. Теория поколений// Режим доступа: http://old.e-executive.ruru/publications/specialization/newfolder8086/article_5457/
7. Теплухин Павел. Как управлять сотрудниками поколения Why? //Генеральный директор: персональный журнал руководителя. – 2008. – №11 – ноябрь. – С.98-99.
8. Тейлор Марк. Поколение Next: студент эпохи постмодерна/ М.Тейлор//Отечественные записки:журнал для медленного чтения. – 2006. – №3. – Режим доступа: <http://www.strana-oz./?article=1273&numid=30>.
9. В толерантных обществах люди счастливее» Сергей Мельников. беседует с социологом Рональдом Инглхартом // Огонек. –2012. –12 ноября. – №54 (5254)// Режим доступа: <http://www.kommersant.ru/doc/2051108>
10. Социокультурные трансформации подростковой субкультуры: Труды по социологии образования. Т. XI. Вып. XX / Под ред. В.С. Собкина. – М.:Центр социологии образования РАО, 2006. – 167 с.

Підрозділ 2.5.

1. Кон И.С. Мужчина в меняющемся мире. – М.: Время, 2009. – 486 с. Кон И.С. Мальчик – отец мужчины. – М.: Время, 2010. – 704 с.; Кон И.С. Три в одном: сексуальная, гендерная и семейная революции // Режим доступа: <http://www.pseudology.org/Kon/Articles/TriOdnom.htm>; Кон И.С. Отцовство как социокультурный институт//Режим доступа: <http://www.pseudology.org/Kon/Zametki/OtsovstvoSocioInstitute.htm>
2. Forbes Style – Отцы и дети. Спецпроект. – 26.09.2011. –С.23-55.
3. Кон И.С. Мальчик – отец мужчины. – М. – Глава 5.
//Режим доступа:
http://game.ru/book/other/malchik_otetc_muzhchini/%d0%98%d0%b3%d0%be%d1%80%d1%8c%20%d0%9a%d0%be%d0%bd,%20%d0%9c%d0%b0%d0%bb%d1%8c%d1%87%d0%b8%d0%ba%20-%20%d0%be%d1%82%d0%b5%d1%86%20%d0%bc%d1%83%d0%b6%d1%87%d0%b8%d0%bd%d1%8b.rtf

РОЗДІЛ 3. НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД І РОДИНА : НОВІ ПРАКТИКИ І ТЕХНОЛОГІЇ

3.1. Залученість батьків у навчально-виховний процес: досвід Франції

У відповідності з проголошеними принципами демократії практично усі високорозвинені країни останніми десятиліттями розширили повноваження батьків як повноправних партнерів навчальних закладів. Ще одним значним аргументом для так их змін стало авторитетне міжнародне дослідження, яким є моніторинг PISA (Programme for International Student Assessment), що здійснюється Організацією економічного співробітництва і розвитку –ОЕСР). Якщо у 2000 р. у першому моніторингу брало участь 32 країни, то у 2015 р. дослідження, що проводиться раз у три роки, охопило вже школи 70 країн світу. У 2018 році Україна має намір стати учасницею моніторингу, що, за оцінкою фахівців, дозволяє не тільки оцінити ефективність навчання, але й відіграє роль каталізатора для змін на краще у національних системах освіти. [PISA – это понимание факторов успешного обучения// «Среднее образование.ua» – 2016. – 21 августа // <http://ru.osvita.ua/school/51413/>]

На відміну від інших досліджень головне завдання PISA полягає в оцінці здатності 15-річних учнів застосовувати у реальному житті знання, які вони отримуть за шкільними партами. Трьома основними напрямками, за якими здійснюється оцінка є грамотність читання, математична грамотність та природовнича грамотність. З 2003 р. додався ще один напрям – здатність вирішувати різні проблеми.

Вже перше дослідження довело залежність навчальних досягнень дитини від особливостей родини і слугувало підставою для відповідних змін в освітній політиці.

З огляду на це стисло розглянемо, яким чином навчальні заклади США, Франції, Росії, України будують співпрацю з батьками, які нові форми участі сім'ї у навчально-виховному процесі починають використовуватися.

3.1. Франція: залученість батьків як умова ефективності системи освіти

У другій половині ХХ століття відомий французький соціолог Франсуа де Сенглі звернув увагу на ігнорування дослідниками проблем сімейного виховання та використав для характеристики ситуації образний термін “затемнення сім’ї” («une occultation de la famille»). Першу причину “затемнення ” він побачив у тому, що сімейне виховання як зона дослідження залишилося «нічийною територією». Друга причина пов’язана з історичною традицією соціології освіти, початок якої поклав Еміль Дюркгейм (Emil Durkheim). Саме він одним з перших схарактеризував сім’ю як інститут, що не здійснює на належному рівні свої функції вихователя. На сучасному рівні традиція критики сім’ї не тільки закріпилася, але й отримала розвиток. Франсуа де Сенглі відмічає, що ” характерної рисою сучасного світу є поступове зникнення патріархальної моделі сім’ї. Прибічниками «міцної» родини з обов’язковим спільним дозвіллям, відносинами підлеглості, як правило, є люди без значного культурного капіталу, на відміну від прибічників автономних стосунків, серед яких більшість представників тих прошарків населення, які мають високий рівень освіти, соціального і матеріального статусів. Висновок дослідника полягає у тому, що замикання на сім’ї-фортеці, що мало відкрита для зовнішніх впливів родина наразі є ознакою певної бідності й більш низького статусу у соціальній ієрархії [Т.Ю. Шманкевич «Затмение семьи»: дискуссия во французской социологии// <http://ecsocman.hse.ru/data/182/762/1219/012-Shmankevich.pdf>].

З огляду на зростання соціальної мобільності та зміну соціального оточення, що стає типовою рисою сучасного життя, соціальне середовище юнака, підлітка значно відрізняється від середовища батьківської родини, що посилює ризики відчуження від покоління батьків й одночасно сприяє зростанню значення навчального закладу як інституту соціалізації. Але головне полягає у тому, що у своєму прагненні до автономії молоді люди

самі встановлюють власні норми і патерни. Таким чином, особливість сучасного процесу соціалізації, на думку Сенглі, полягає у “дискретності й несумісності” традиційних патернів з тими, вибір яких молода людина здійснює самостійно [Сенглі Ф. де. Социология семьи во Франции (развитие дисциплины с 1960 г.) // Журнал социологии и социальной антропологии. 1999. Том 2. Специальный выпуск; Современная французская социология. С.247-248]. Навчальний заклад, що продовжує вибудовувати стосунки за ієрархією знань, втрачає довіру молоді та не відповідає на нові виклики часу. Авторитет старих знань ставиться під сумнів, з’являються нові інститути соціалізації, що не утворюють єдину ієрархічну систему, не пов’язані між собою, але сприяють посиленню автономності молодих поколінь.

Слід відмітити, що французська система освіти відреагувала не тільки на результати наукових досліджень, одними з яких були висновки де Сенглі, але й на нові запити практики. Свою позитивну роль відіграли й демократичні традиції французької освітньої моделі.

Роль і місце батьків у житті шкіл сучасної Франції визнані суспільством, а їхні права закріплені у чинному законодавстві. У 1989 р. було прийнято спеціальний Закон, який визнавав і визначав роль батьків в системі освіти, а у 2006 р. вийшла Постанова Міністерства освіти, у якій були конкретизовані певні його положення. У 2007 р. затверджено законодавчий акт – Циркуляр, що визначає права батьків, зміст їх участі у навчально-виховному процесі. Мета полягає у тому, щоб навчальні заклади стали сприятливими і доброзичливими до сімей, що надасть можливість спільними зусиллями покращити рівень освіти, вирішити завдання виховання.

Батьки не тільки мають право на отримання інформації про різні аспекти шкільного життя, але й на участь у ньому шляхом участі у радах класу, шкільних радах, батьківських асоціаціях. Звертає на себе увагу й те, що потребу у партнерстві не тільки огрунтовано, аде й визначено зміст

відповідальності сімей перед школою. Виокремлені 6 рівнів відповідальності, а саме: створення можливостей для навчання в домашніх умовах; забезпечення зв'язків зі школою для отримання інформації про успіхи дитини у засвоєнні навчальних програм; участь у конкретних шкільних заходах; здійснення контролю за роботою педагогів у сім'ї; участь у керуванні школою; співробітництво з громадою з метою поліпшення, удосконалення навчально-виховного процесу, поява додаткових можливостей для освіти і розвитку дітей.

Наразі Міністерство освіти забезпечило створення надійної та безпечної он-лайн технології, що дозволяє батькам контролювати результати навчання своїх дітей. Кожної осені, під час проведення тижня шкільної демократії, у школах Франції відбуваються публічні вибори членів батьківських рад на локальному (клас, школа), регіональному і національному рівнях.

[Les parents d'élèves // Режим доступу:

<http://www.education.gouv.fr/cid2659/les-parents-eleves.html>- 21.08.2016]

Керуючись інтересами дитини, навчальні заклади орієнтовані на розвиток діалогу між вчителями і батьками. Вони мають надавати представникам батьківських організацій приміщення для організації зустрічей, інших заходів. Згідно з встановленою процедурою про усі заходи, що проводяться за участю батьків, вони інформуються заздалегідь письмово із зазначенням дати, мети, кількості учасників, місця проведення.

Неприпустимою вважається практика, коли вчителі і батьки зустрічаються лише тоді, коли виникла певна шкільна проблема. Батьками. Особливого значення набуває співробітництво з батьками тоді, коли мова йде про сім'ї з групи ризику (міграція, соціально-економічні проблеми, низький освітній рівень, наркотична залежність, інш.).

Однією з 10-ти професійних компетентностей учителя, що визначені у 2010 р. Міністерством національної освіти Франції, є його готовність до

командної роботи та співробітництву з батьками і партнерами школи. З огляду на зазначене наразі система підготовки учителів намагається відреагувати на новий суспільний запит. Враховуючи, що французька система зорієнтована на попередження неуспішності учнів на етапі початкової школи, у процесі підготовки вчителів початкових класів приділяється багато уваги набуттю навичок спілкування з батьками з метою їх активного залучення задля допомоги дітям у виконанні домашніх завдань, засвоєнні шкільної програми, набуттю навичок читання. Варто акцентувати увагу на тому, що враховуються “важкі ситуації”, коли, незважаючи на прагнення вчителя, йому не вдається встановити діалог з батьками, що обумовлюється психічним станом, серйозним непорозумінням, судовим процесом. Іншими словами, партнерство не завжди є радісним і бажаним для обох сторін, адля батьків –добровільним й усвідомленим. Французька практика передбачає використання можливостей “примусового партнерства”, якщо воно збільшує шанси дитини. У процесі підготовки та підвищення кваліфікації вчителів звертається увага на подолання стигматизації стосовно сімей, які знаходяться у складних життєвих обставинах шляхом руйнування усталених стереотипів громадської думки щодо їхнього виховного потенціалу. Результати сучасних соціологічних досліджень слугують аргументами для формування нового сприйняття проблемної сім’ї.

Так, у національному дослідженні 2008 р. було встановлено, що майже 65% сімей з турбуються про освіту своїх дітей, незважаючи на відмінності у матеріальному статусі, структурі, віці чи статі дитини. 82% батьків бажали регулярно отримувати інформацію про успішність, а майже половина були готові навчатися, щоб краще допомагати своїм дітям засвоїти шкільну програму [8].

Ступінь залученості батьків у шкільне життя залежить від багатьох факторів: рівня освіти, структури сім’ї, стилю виховання, статтю, етнічною належністю, місцем проживання, інш. Але, без сумніву, спроможність вчителів до встановлення та розвитку поважливих стосунків на основі довіри

стимулюють бажання батьків стати активними учасниками шкільного життя. Деякі батьки з числа тих, які не мають достатнього рівня освіти чи з інших життєвих обставин почувають себе некомпетентними у шкільному житті, почувають невпевненість у власних силах, але при підтримці з боку вчителя вони заохочуються до проведення короткотермінових заходів (наприклад, додаткових уроків читання чи поезії, супроводу під час екскурсій), а згодом стають активними учасниками шкільного життя, поступово розширюючи зону своєї відповідальності.

Проблема стосунків школи та батьків досліджується педагогами, соціологами, психологами. На підставі результатів досліджень розробляється та удосконалюється нормативна база.

На національному рівні існують потужні батьківські організації, які мають свої електронні та друковані видання, реалізують освітні проекти, впливають на політику у сфері освіти на локальному та національному рівнях.

Так, у державній системі освіти перша батьківська організація з'явилася у 1905 р., а отримала визнання у 1926 р. – це Федерація батьків учнів державних шкіл (PEEP – *Fédération des Parents d'Elèves de l'Enseignement Public*). З 1964 р. вона об'єднує батьків усіх типів навчальних закладів державного підпорядкування – від дитячих садочків до університетів. PEEP має своє видання – “Голос батьків”.

Відома також діяльність Федерації батьків, які входять до складу шкільних Рад (FCPE – *Fédération Conseil Parents d'Elèves*), що виникла у 1947 р., що нараховує більше 130 тис. членів. У декларації FCPE сформульовані три основних зобов'язання: діяти в інтересах національної системи освіти, що заснована на цінностях свободи, рівності, братерства, в ім'я справедливого суспільства громадян; надавати і втілювати пропозиції з покращення освіти задля забезпечення спільного успіху; поважати і пропагувати цінності і принципи, проголошені у Декларації. FCPE має два видання – “Журнал для батьків” і “Сім'я і школа”.

Існують і активно діють також порівняно молоді, але потужні організації, кожна з яких реалізує свої проекти. Так, заснована у 1947 р. Національна федерація батьківських рад учнів (Federation de Conseils de Parents d'Elèves – FCPE) нараховує більше 1 млн. членів. Асоціація батьків учнів свободних шкіл (APEL – Association des Parents d'Elèves de l'Enseignement libre), що заснована у 1930 р. лобіює питання утримання приватних навчальних закладів, частина з яких знаходяться під патронатом релігійних конфесій. Федерація асоціацій батьків французьких установ за кордоном (FAPPÉ – Federation des Association des Parents d'Elèves de l'Etablissements d' enseignement Français a l'Étranger) об'єднує родини, чії діти навчаються за межами країни.

У другій половині ХХ століття виникли нові батьківські об'єднання, серед яких Національна рада автономних асоціацій батьків учнів усіх типів шкіл (UNAAPE – Union Nationale des Associations Autonomes de Parents d'Élèves, створена у 1968 р.). Наразі це третя за чисельністю неурядова організація, що об'єднує батьків і яка концентрується на вирішенні питань покращення навчання та виховання. Так, члени асоціації сприяють зниженню вартості підручників шляхом оптових закупок, сприяють реконструкції та ремонтним роботам у навчальних закладах, встановлюють стипендії для учнів та вчителів, вносять пропозиції стосовно поліпшення шкільного розкладу з урахуванням інтересів дітей, лобіюють питання фінансування шкіл тощо [Union nationale des associations autonomes de parents d'élèves // https://fr.wikipedia.org/wiki/Union_nationale_des_associations_autonomes_de_parents_d%27%C3%A9l%C3%A8ves]

Національна федерація шкіл батьків і педагогів (FNEPE –

Fédération National les écoles des parents et des éducateurs, що з'явилася у 1970 р., займається педагогічною освітою вчителів і батьків. Організація, що працює у тісному зв'язку з Міністерством освіти Франції, має розгалужену мережу осередків, створила телефонну лінію для консультацій

та підтримки батьківства, здійснює різноманітні навчальні програми, включаючи програми для різних категорій батьків.

Усі об'єднання батьків сходяться на тому, що школа повинна бути не тільки місцем навчання, але й середовищем для виховання. Але поступово в суспільстві формується думка про те, що у питаннях виховання, соціальної адаптації провідна роль належить передусім родині. Навчальний заклад може набувати значення експериментального майданчика, де дитина відпрацьовує соціальні навички, які отримує у сім'ї. Допомога і власний приклад батьків мають велике значення, й тому поширюється практика, коли батьки, члени родин керують гуртками, спортивними секціями, клубами, бібліотеками, проводять факультативні заняття з іноземних мов, організують навчальні екскурсії, тощо.

На національному рівні у країні діє Освітня рада (CSE), яка є консультативним органом на чолі з Міністром освіти. З 95 членів Освітньої ради 12 є представниками батьків, 9 з яких – це представники батьківських асоціацій/організацій, 3 – представники приватних шкіл. До складу Освітньої ради входять також 3 студента/учня старших класів. Окрім того, при Міністерстві національної освіти існує Наукова рада з освіти. З 72 її членів, які призначаються строком на 3 роки, 8 є батьками, представниками батьківських асоціацій. Ще одна Рада – це Академічна Рада освітніх асоціацій (CAAЕСЕР) з 15-ти членів якої 3 є представниками асоціацій батьків.

На відомчому рівні створюються відповідні Комітети, які забезпечують поширення інформації, аналіз пропозицій, що стосуються навчання рідної і іноземних мов. До складу цих відомчого комітету два представника від батьків, діти яких навчаються у державних школах, і один представник від батьків, діти яких навчаються у приватних школах. При виникненні розходжень точок зору працівників освіти і батьків на проблеми навчання і виховання на рівні навчальних закладів створюються Апеляційна Рада, з 14 членів якої до складу 4 – це представники від батьківської громади.

До рад освіти на рівні графства (NTDC), які очолює префект, входять 7 представників від батьківських асоціацій. Кожні три роки склад рад оновлюється.

Новою формою роботи, що в останні роки увійшла у практику Міністерства освіти Франції стали так звані «кафе для батьків», які є зустрічами з можливістю вільного обговорення, обміну думками між усіма учасниками навчального процесу у неформальній обстановці. Приклад міністерства освіти наразі активно використовується відділами освіти на рівні мініципалітетів та мерій, що сприяє розвитку партнерства педагогічної і батьківської спільнот, підвищенню активності батьків у вирішенні питань освіти. (<http://www.education.gouv.fr/cid2659/les-parents-eleves.html>).

Французи позитивно ставляться до своєї системи освіти, оцінюючи її як одне із національних здобутків. Але, незважаючи на досягнення, вона не вважається еталоном. Для навчальних закладів залишаються великої проблемою наркотики, насилля, нерівність можливостей для доступу до якісної освіти, протекціонізм, націоналізм та екстремізм, проблеми полікультурного виховання. Як свідчить практика, у країні є розуміння того, що вирішення складних проблем освіти можливе тільки спільними діями педагогів, родин, громадянського суспільства.

3.2. ПАРТНЕРСТВО СІМ'Ї, ШКОЛИ І ГРОМАДИ: ДОСВІД США

Батьківські організації у США. Залучення батьків до участі у шкільному житті вважається одним із важливих напрямів у підготовці вчителів. Серед найчисленніших й найпотужніших неурядових організацій на національному й федеральному рівнях – організації, що об'єднують батьків: РТА (Parent Teacher Association – Асоціація батьків-учителів) і РТО (Parent Teacher Organizations – Організації батьків-учителів), які були створені ще у 19 столітті [1].

Національна Асоціація батьків та вчителів (Parent Teacher Association, <http://www.pta.org/>) є найбільшою волонтерською організацією, яка захищає інтереси дітей у сфері освіти в США і нараховує близько 25000 осередків. Організація, яка була створена ще у 1897 році, наразі має осередки на рівні кожного штату та численних локальних ком'юніті, Штаб-квартира організації знаходиться у Чикаго. В Асоціації батьків і вчителів, що об'єднує більше 6 млн. членів, є необхідний та зареєстрований статус неприбуткової організації, значна частина співробітників працює на платній основі. Усі члени організації сплачують щорічні внески. Провідними завданнями РТА є захист прав дітей, допомога батькам у здійсненні виховання та контроль за якістю освіти на усіх рівнях.

На відміну від інших неурядових організацій у сфері освіти Асоціація батьків та вчителів має право голосу при прийнятті політичних рішень, які стосуються освіти. В якості прикладів можна назвати прийняття за участі членів Національної Асоціації батьків і вчителів ряду законів на рівні Конгресу США, спрямованих на зменшення ризику застосування зброї в школі; розробку стандартів харчування для учнів; проведення рекламних кампаній у навчальних закладах з нагальних соціальних проблем тощо. Асоціація обрала для себе пріоритетними 3-и напрями діяльності: здоров'я та безпека (здоров'я в школі, здоров'я вдома, безпечна поведінка та ствердження здорового способу життя); об'єднання та зміцнення сім'ї; мистецтво в освіті. Слід зазначити, що за традицією очільницями організації з початку заснування були жінки, адже саме вони ініціювала створення РТА. У 2007 р. вперше президентом Асоціації став чоловік – Чак Сейлорс, а у 2008 р. на 5 років виконавчим директором Асоціації вперше обрано 35-річного афроамериканця Байрона Гаррета, який працював директором школи. Одним із актуальних завдань РТА стає визначено її організаційне укріплення, тому що у порівнянні з 60-ми роками минулого століття кількість організації зменшилася майже удвічі. www.russianboston.co

Асоціації батьків та вчителів ініціюють та проводять багато різних видів діяльності на кшталт збору коштів для фінансування позашкільної діяльності (проведення шкільних танцювальних змагань, вечорів ознайомлення з традиціями та культурами різних країн, шкільний драматургічний театр, шкільний фестиваль мистецтв тощо); проведення тижня «Візьми свою сім'ю до школи»; організація конференцій для батьків та дідусів «Найважливіші чоловіки мого життя»; створення цифрового журналу «Наші діти»; впровадження програми стимулювання інтересу до читання.

В Асоціації існує система навчання для лідерів волонтерських груп, а також підручники з поясненнями стосовно того, як саме проводити зустрічі з батьками та керувати групою. Також існує інтерактивний веб-сайт. З іншого боку, розміри членських внесків досить великі і часто постає питання про доцільність цих внесків саме для кожної конкретної школи.

Об'єднання батьків та вчителів (Parents Teachers Organization) є незалежними групами волонтерів, які не входять до складу Асоціації батьків та вчителів, і можуть не мати офіційної реєстрації. За деякими неофіційними даними можна припустити, що в США існує приблизно 55 000 об'єднань батьків та вчителів. Аббревіатур з їх назвами досить багато, наприклад, SA, PSS, PTO. Як правило, об'єднання здійснюють свою діяльність не за рахунок особистих внесків членів, а за доходи від платної реклами в медіа кампаніях. Хоча внески можуть мати місце, однак вони не є обов'язковими для всіх об'єднань, їх розмір встановлюється на підставі домовленостей між членами об'єднання, а не рішення керівного органу.

Більшість об'єднань концентрують свої зусилля на допомозі конкретній школі, не торкаючись політичних аспектів. Об'єднання, як і Асоціація батьків і вчителів, видають свої журнали і мають веб-сайти.

В цілому і асоціації, і об'єднання схожі за однією головною ознакою – наявністю активних дієвих волонтерів, які бажають змін на краще для школярів і докладають для цього зусиль.

Здійснюючи вибір щодо належності до організації, вчителі орієнтуються на конкретні потреби навчальних закладів й зосереджуються більше на засобах підвищення активності батьків і членів родин, їх залучення до волонтерської діяльності у навчальних закладах.

6 типів партнерства школи з родиною і громадою.

Згідно з класифікацією типів партнерства, що запропонована, що фахівцями з університету імені Джона Хопкінса [1], виокремлюються *шість типів партнерства з родинами*. Кожен з них базується на певних принципах, має різні результати як для учнів і сімей, так і для вчителів.

Стисло схарактеризуємо кожний з типів.

Перший тип партнерства – “Батьківство” (Parenting) – передбачає підтримку батьків з боку вчителів у процесі набуття дитиною навичок читання, їх участь у підвищенні рівня обізнаності батьків щодо процесів розвитку дитини і створення вдома умов, які стимулюють процес навчання.

Другий тип партнерства - “Спілкування” (Communicating) – зорієнтований на діалог педагогічних колективів з сім’ями стосовно програм, методів навчання, результатом чого є консолідація зусиль педагогічних колективів і сімей на підвищенні рівня знань учнів і відповідно – рівня успішності. Цілком зрозуміло, що і сім’я, і школа є рівноцінними учасниками діалогу, завдяки якому забезпечується взаємодія батьків і педагогічних колективів, координуються їхні виховні зусилля.

Третій тип партнерства – “Волонтерство” (Volunteering) – передбачає залучення батьків у якості волонтерів для допомоги у проведенні класних, позакласних занять, організації змістовного дозвілля.

Четвертий тип партнерства – “Домашнє навчання” (Learning at Home) – це партнерство, що спрямоване на стимуляцію навчальної активності у домашніх умовах, включаючи виконання домашніх завдань та інших завдань, які передбачені шкільною програмою.

П’ятий тип партнерства – “Участь у прийнятті рішень ” (Decision making) – будується на залученні батьків до процесу прийняття рішень стосовно широкого спектру питань шкільного життя шляхом їх участі у шкільних радах, утворенню батьківських об’єднань та неурядових організацій, благодійних фондів.

Шостий тип партнерства – “Співпраця з громадою” (Collaboration with community) – це співробітництво батьків з територіальною громадою, включаючи органи місцевого самоврядування, бізнес-структури, задля поліпшення умов, створення додаткових можливостей для всебічного розвитку дітей.

Кожний з визначених типів може бути схарактеризований за 7-ма складовими, а саме: *основна відповідальність сім'ї* (Basic responsibilities of families); *зразки партнерства* (Sample Practice); *проблеми/виклики* (Challenges); *перегляд/ удосконалення визначення* (redefinition); *результати для учнів* (Results for Students); *результати для батьків* (Results for Parents); *результати для вчителів і школи* (Results for Teachers and Schools) [2].

У таблиці 1, що подано нижче, нами узагальнено і презентовано шість типів партнерства з урахуванням змісту визначених складових. Ми намагалися, за можливістю, адаптувати інформацію до українських реалій.

Табл.1. Шість типів партнерства школи з батьками: загальний зміст і структурні складові

Тип партне-рства	Основна відповідаль-ність сім'ї/школи	Зразки/форми партнерства	Проблеми	Уточнення визначень	Результати для учнів	Результат и для батьків	Результати для вчителів і школи
1	2	4	4	5	6	7	8
<i>Перший тип:</i> “Батьківство”	Забезпечення базових потреб у житлі, їжі, одязі, безпеці; батьківські навички у вихованні дітей різного віку; забезпечення підтримки дітей як учнів через створення відповідних домашніх умов; надання педагогічним працівникам інформації, що необхідна для кращого розуміння потреб	Семінари, відеоматеріали, телефонування, повідомлення на електронну пошту для батьків з урахування віку та конкретної ситуації розвитку дітей; просвітницькі та навчальні програми для батьків (зокрема, школи і курси з відповідального, усвідомленого батьківства, формування батьківської компетентності, розвитку виховного потенціалу сім'ї, спеціалізовані навчальні програми для різних категорій сімей); підтримка сімей шляхом взаємодії з групами самопомоги, надання консультацій, гуманітарної допомоги (ліки, харчування, одяг, обладнання), інш.; візити педагогів за місцем помешкання сімей, зустрічі з сусідами, спрямовані на вивчення потреб сімей та дітей, краще розуміння ними	Доводити інформацію до усіх сімей, які бажають її отримувати чи мають у ній потребу; Створювати можливості для сімей, що сприяють поінформуванню вчителів про цінності, культурні традиції сім'ї, таланти та захоплен-ня дитини	Семінар (workhop) – це не тільки тематич- на зустріч у приміщенні школи, але цілком можливо прочитати, послухати, обговорити важливі проблеми у зручний час й у зручному для батьків місці; Усвідомлення важливості школи	Забезпечення балансу між щоденними заняттями, виконанням домашніх завдань та іншими видами діяльності; регулярність відвідування навчального закладу	Підвищення рівня поінформова- ності батьків стосовно розвитку дитини на різних вікових етапах; Усвідомленн я шкільного навчання як складової батьківства	Розуміння сімейних цілей і їх значення для дітей; Увага до сильних сторін сім'ї, її зусиль

		правил шкільного життя, шкільних вимог;						
		проведення щорічного дослідження та інформування батьків за його результатами про мрії, цілі, які ставлять перед собою діти, їхні сильні сторони, здібності і таланти						
<i>Другий тип:</i>	<i>Відповідальність школи за:</i>	Співбесіда з кожним батьком/кжною матір'ю як мінімум один раз на рік з метою відслідкувати досягнуті результати і визначити перспективи;	Забезпечити зрозумілість і чіткість усіх (письмових і усних) засобів комунікації із сім'єю;	Спілкування стосовно шкільних програм і успіхів учнів здійснюється не тільки від школи до сім'ї, але й від сім'ї до школи і разом з громадою	Усвідомлен-ня свого прогресу у предметах і набутті навичок;	Високий рейтинг якості шкільного навчання;	Можливість спілкуватися, відкрито обговорювати успіхи і проблеми;	
“Спілкування”	вчасні повідомлення, нотатки, конференції, звіти, комп'ютерні повідомлення, телефонні дзвінки;	Забезпечення, при потребі, перекладача у процесах комунікації батьків і педагогів;	Отримувати і враховувати пропозиції сімей стосовно змісту і засобів комунікації, зокрема, таких, як бюлетені, таблиці, програмні конференції	Ознайомлення з поведінкою, що зберігає чи поліпшує шкільні досягнення;	Ознайомлення з поведінкою, що зберігає чи поліпшує шкільні досягнення;	забезпечення розвитку дитини і своєчасне конструктивне вирішення проблем, що виникають;	Використовувати мережу батьків для спілкування з усіма сім'ями	
	інформування про шкільні програми, тести, успішність дитини/дітей;	Щотижневе/щомісячне інформування батьків про досягнуті результати у навчанні;	Регулярна складання учителем повідомлень, нотаток батькам, телефонні дзвоник, електронні повідомлення;	Визнання своєї ролі як учасника спілкування	Визнання своєї ролі як учасника спілкування	простота і легкість у спілкуванні і взаємодії з педагогами		
	інформування про зміни програм, принципів організації, змісту навчально-виховного процесу	Інформаційні бюлетені/шкільні часописи, газети, що, зокрема, передбачають поради батькам, відповіді на їх запитання, висвітлюють, яким чином педагогічний колектив реагує на існуючі проблеми;						
	<i>Відповідальність сім'ї за:</i>	Уточнення інформації стосовно обраної школи, а також діючих						

зміни, що відбуваються з дитиною. та про події, які впливають на ситуацію розвитку дитини

програм, курсів, шкільних традицій і правил, можливостей для організації дозвілля тощо;

Уточнення інформації про шкільні програми, зміни, які намічаються у навчально-виховному процесі, оцінки, переміщення і т.ін.;

щорічне дослідження потреб сімей, їх реакцій на шкільну програму і пропозицій

Третій тип – Волонтерство
Відповідальність сім'ї:
 у школі і класах за:
 надання допомоги вчителям, адміністраторам, вихователям учням;
 для школи і класів за:
 надання допомоги у здійсненні шкільної програми, сприяння розвитку дітей у різноманітних місцях, любий час;
 Як слухачі/ глядачі /організатори батьки:

Щорічне дослідження стосовно визначення інтересів, досягнень та корисності волонтерів;

кімната для батьків чи сімейного центру для зустріч і роботи волонтерів та можливістю ознайомлення з ресурсами для батьків;

проведення занять з батьками, телефонування з метою поширення необхідної інформації серед усіх батьків, чиї діти перебувають у навчальному закладі

Батьківські патрулі задля безпеки у школі та при проведенні позакласної роботи;

Щорічний огляд і обговорення шкільних подій для того, щоб заохотити усі сім'ї до присутності на денних та вечірніх заходах.

Залучення до участі широкого кола батьків; проведення їх навчання;

створення гнучкого графіку для волонтерів, щоб усі батьки відчували, що їх час і можливості вітаються і цінуються

“Волонтер – це не тільки ті батьки, які приходять в школу у денні часи, але й ті, які підтримують шкільні цілі і навчально-виховний процес у любий спосіб, у любий час

Формування навичок, щоб відігравати роль наставників. помічників для волонтерів;

розвиток навичок спілкування з дорослими

Краще розуміння праці вчителя;
 віра у власні сили стосовно роботи у школі і з дітьми;
 залучення у волонтерство сприяє підвищенню рівня власної культури, розвитку

Підвищення готовності сімей до їх залучення до шкільного життя не тільки у якості волонтерів;
 створення можливостей для забезпечення індивідуальної уваги учням завдяки волонтерам

присутні на шкільних заходах (збори, концерти, спортивні змагання, вручення нагород, інші події)

<p><i>Тип четвертий – “Домашнє навчання”</i></p>	<p>Школа відповідальна за надання інформації стосовно: способів допомоги у виконанні домашніх завдань; необхідних навичок для кожного з предметів; рішень, що пов’язані чи обумовлені навчальним планом; інших здібностей і навичок</p>	<p>Надання інформації щодо навичок, що потрібні з урахуванням предмету та етапу навчання;</p> <p>Поінформування батьків про політику домашніх завдань, а також про те, яким чином перевіряти і обговорювати домашні завдання;</p> <p>надання інформації про способі та види допомоги дітям, які мають покращити певні навички;</p> <p>регулярний графік інтерактивного виконання домашнього завдання, у якому є потреба для учнів, для того, щоб показати і обговорити, що вони вивчили у класі;</p> <p>Складання календаря роботи вдома чи у громаді для учнів і батьків на кожен тиждень/місяць</p> <p>Складання плану роботи на період літніх канікул;</p> <p>Планування спільно з батьками підготовки до подальшого навчання у</p>	<p>Дизайн інтерактивно-го домашнього завдання та його наступне впровадження усвідомлення учнями і їхніми батьками важливості роботи у класі і вдома</p>	<p>Домашнє завдання – це не тільки завдання, яке учні виконують самостійно, але й у інтерактивному режимі, за участі дорослих, обговорюючи із ними проблему</p> <p>Домашня допомога має за мету не стільки вивчення шкільного предмету, скільки заохочення дитини до навчання і спрямуван-</p>	<p>Формування та розвиток навичок, здібностей і перевірка, глибоке засвоєння матеріалу, що вивчався у класі;</p> <p>Синхронізація поглядів і зусиль педагогів і батьків;</p> <p>Віра у власні здібності до навчання і формування позитивного ставлення до школи</p>	<p>Розвиток стосунків з дитиною через обговорення справ у класі, домашніх завдань, планів на майбутнє; краще розуміння навчальної програми і способів допомоги дитині на кожному етапі навчання</p>	<p>Повага до зусиль, часу, що витрачає сім’я; задоволення від результатів залучення сім’ї. її підтримки дитини; визнання, що неповні сім’ї, сім’ї, які мають проблеми фінансового характеру, здатні заохочувати дитину до навчання, допомагати їй</p>
--	---	--	---	--	---	---	---

		вищих навчальних закладів чи отримання професії		ня у процесі навчання				
<i>П'ятий тип</i> – Участь у прийнятті рішень	Участь, членство, лідерство у: батьківських групах, об'єднаннях, організаціях, дорадчих радах, комітетах, незалежних консультативних групах	Діяльність неурядових батьківських організацій (РТА, РТО чи інших), консультативних і дорадчих рад, комітетів, які очолюють і в яких беруть участь батьки; співпраця педагогічних колективів/команд шкіл, сімей та громади задля спостереження та стимулювання розвитку усіх шести типів партнерства з батьками; діяльність дорадчих комітетів на локальному рівні (мікрорайон, район, селище, місто інш.); Інформування щодо шкільної політики викладачів та учнів; Наявність мережі, що об'єднує сім'ї Наявність незалежних груп, які сприяють поліпшенню ситуації шляхом лобювання інтересів батьків на шкільному, регіональному, національному рівнях	Мати батьків-лідерів, включаючи представників різних груп (культурних, етнічних, соціо-економічних, професійних, інш.); запропонувати навчання для батьків-лідерів з розвитку лідерського потенціалу; долучити представників від учнівської молоді дол. Процесів прийняття рішень спільно з батьками	Прийняття рішень означає процес партнерства, результатом якого є спільні погляди і дії, спрямовані на покращення шкільного зростання успішності учнів, а не просто зростання потужності зусиль	Усвідомленість, що погляди сімей, їх думка будуть врахованими у процесі прийняття рішень; Користь від заходів, політики, що ініційовані батьками, організаціями	Усвідомленість своїх можливостей впливу на формування шкільної політики; Обмін досвідом і зв'язків з іншими батьками	Усвідомленість важливості визнання батьків при рішенні питань, що стосуються шкільного життя, шкільної політики; визнання батьків рівноправними членами шкільних комітетів	
<i>Шостий тип</i> – “Спів-	Громада (бізнес-структури, культурні установи	Бачення карти партнерства у громаді для того, щоб використати його можливості для покращення шкільного	Знайти рішення проблем	“Громада – це не тільки сім'ї з	Знання, навички, розвиток	Знання та використання локальних	Знання та використання ресурсів	

праця з громадою”	та осередки, соціальні та медичні служби, (інш.) сприяє школі, учням і сім'ям	життя; інформування батьків і учнів про стан здоров'я, можливості для культурного розвитку, дозвілля, програми соціальної підтримки, що є у громаді;	цілей, ресурсів, відповідально сті;	дітьми, які навчаються у школах, але й усі, хто цікавиться й піклується про якість освіти”;	здібностей, талантів, збагачення навчального і поза навчального досвіду, формування бачення подальшого життєвого шляху	ресурсів для примноженн я навичок і розвитку здібностей чи отримання послуг, у яких є потреба	громади для покращення шкільної програми та процесу навчання; Стратегія створення можливостей для учнів дізнатись про те, яким чином можна сприяти подальшому розвитку громади
	Школа, учні і сім'ї сприяють громаді шляхом надання освітніх послуг, виховання та розвиток талантів, вирішення соціальних проблем	інформування про дії у громаді, які спрямовані на розвиток навчальних навичок, здібностей і талантів, включаючи літні програми для учнів;	інформувати всі сім'ї та учнів про можливості, що створено у громаді;	“Громада впливає не тільки на економічний бік життя, але зміцнює розвиток наявних талантів і здібностей шляхом підтримки учнів, сімей і шкіл”			
		створення “єдиного вікна” для надання послуг сім'ям, скориставшись можливостями партнерства;	забезпечити доступність та якість послуг і соціальних програм.				
		розвиток різноманітних послуг для учнів, сімей і шкіл (музика. Драма, програми для пенсіонерів, різноманітні навчальні програми, включаючи навчання на робочому місці, наставництво), інш.;					
		участь випускників навчальних закладів у шкільних програмах для учнів;					
		співпраця шкіл і бізнес-структур					

Матеріал, що представлено у Табл.1, підтверджує, що співпраця з батьками є обов'язковим й одночасно складним компонентом у діяльності закладів освіти, зокрема школи. У процесі підготовки майбутніх вчителів вчать технологіям, методикам забезпечення партнерства з батьками, сім'ями, що може мати різні зміст, формати, результати, проблеми.

Звернемо увагу на те, що приділяється увага вдосконаленню, уточненню понять, виокремлюються проблеми, які потребують уваги, конкретизуються позитивні наслідки партнерства для його учасників – учнів, батьків, педагогів і шкіл.

За американською традицією визначені змістовні й елегантні “формули партнерства”. В одній з них основа партнерства представлена як сукупність трьох R – Respect (поваги), Responsibility (відповідальності), Relationships (довірливі за характером стосунки) [3].

Організація партнерства. Додамо до цього, що у США існує національна мережа партнерських шкіл (NNPS—National Network of Partnership Schools). В усіх школах, які належать до Національної мережі, створено спеціальні *команди партнерства* – АТР (Action Time for Partnership – Команда дій для партнерства, АТР). Саме вони є основними агентами з укріплення і розвитку взаємодії з сім'ями, громадою. Команди партнерства можуть бути структурною одиницею Ради школи, а можуть й самі створювати свої підкомітети. Як правило, команда партнерства нараховує від 6 до 12 осіб, серед яких: директор/заступник директора, 2-3 вчителів початкових, середніх й старших класів; 2-3 батьків, діти яких мають різний вік; представник батьківської організації (РТА/РТО чи іншої); 2-3 учня з різних класів; батьки, які забезпечуватимуть зв'язок. Рекомендується, щоб до складу групи увійшли представники бізнес-структур, лідери релігійних конфесій, представники неурядових організацій освітнього, культурного, здоров'язберігаючого спрямування, а також ті співробітники школи, які безпосередньо контактують з батьками: медична сестра, соціальний педагог, секретар. Цілком доречно, щоб до складу групи увійшов хтось з дідусів чи бабусь, чиї онуки навчаються у школі. Основними завданнями команд партнерства є створення доброзичливого середовища для сімей; залучення сімей і громади до підтримки досягнень та успіхів учнів.

Команда партнерства щорічно розробляє план діяльності і звітується перед Радою школи за його виконання. Розроблені формати і зразки планів розміщуються на відповідних електронних ресурсах.

Національна мережа партнерства має свою систему заохочень кращого партнерства. Щорічно оголошуються переможці *огляду кращого партнерства*, який не є змаганням. Мета огляду – висвітлити кращий досвід, створити можливості для його швидкого поширення. Видаються посібники, розробляються та здійснюються тренінгові програми як для вчителів, так і для батьків та учнів, лідерів громад [4].

Партнерству з батьками присвячені численні посібники, методичні рекомендації, які популяризуються з активним використанням можливостей Інтернету.

3.3. Росія : орієнтир на збереження традиційних сімейних цінностей

Створення Всеросійської неурядової організації з символічною назвою “Батьківський Всеросійський опір” у лютому 2013 р. стало подією тому, що у ньому неочікувано для більшості взяв участь Президент Росії Володимир Путін. А через короткий проміжок часу, у травні того ж року, вже під патронатом партії «Єдина Росія» заявила про себе ще одна загальноросійська організація – “Національна батьківська асоціація соціальної підтримки сім’ї і захисту сімейних цінностей” (скорочено – Національна батьківська асоціація, НБА), засвідчивши своєю появою про важливість контролю над багатомільйонною частиною електорату, визнання стосунків з батьками, членами родин питанням політичного значення [2].

За короткий термін НБА створила мережу з 75 осередків, провела вже 2-а з’їзди, стала єдиною організацією, що виокремлена як виконавець Національної стратегії дій в інтересах дітей на 2012-2017 роки. Наразі співголовою асоціації є Зінаїда Драгункіна, яка очолює Комітет Ради Федерації з науки, освіти і культури. Трьома пріоритетними напрямками діяльності НБА визначено батьківську просвіту, батьківську експертизу, батьківську творчість.

Ще у 2000 р. рішенням Міністерства освіти Російської Федерації педагогічним колективам було рекомендовано відновити систему психолого-педагогічної просвіти батьків для виправлення ситуації з вихованням дітей, що склалася у країні. [Меденникова О.И., Богачева Е.В. Родительское

образование как основа результативного семейного воспитания (из опыта ЦИО МОУ "ПСОЖ №3" Центр родительского образования Режим доступа: [/http://cyberleninka.ru/article/n/roditelskoe-obrazovanie-kak-osnova-rezultativnogo-semeynogo-vospitaniya-iz-opyta-raboty-tsio-mou-psosh-3-tsentr-roditelskogo](http://cyberleninka.ru/article/n/roditelskoe-obrazovanie-kak-osnova-rezultativnogo-semeynogo-vospitaniya-iz-opyta-raboty-tsio-mou-psosh-3-tsentr-roditelskogo)]. Саме у той час виникли окремі структурні підрозділи державних установ, центри різної форми власності, неурядові організації, що зосередилися на навчанні батьків, членів родин. Так, у 2007 р. у Пермі за ініціативи Олени Бачевої було створено недержавний навчальний заклад «Академія батьківської освіти», яка розпочала впровадження низки просвітницьких і навчальних програм [Режим доступу: <http://www.ago-perm.ru>].

У серпні 2014 р. Уряд Російської Федерації затвердив Концепцію державної сімейної політики на період до 2025 р. [Концепция государственной семейной политики в Российской Федерации на период до 2025 года// Режим доступу: http://www.ago-perm.ru/images/%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D0%B3%D0%BE%D1%81_%D1%81%D0%B5%D0%BC_%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8.pdf], що взаємопов'язана з розробленою у 2007 р. Концепцією демографічної політики у Російській Федерації. Але, незважаючи на наявність законодавчого підґрунтя, великих практичних результатів в організації педагогічного всеобучу батьків досягнуто не було.

Ситуація стрімко змінилася, коли Володимир Путін своїм спеціальним розпорядженням (№ 2876-Пр від 12 грудня 2014 р.) підтримав ініціативу НБА й зобов'язав вищі органи державної влади спільно з Загальноросійським рухом «Народний фронт «За Росію» організувати в усіх регіонах Російської Федерації курси для батьків чи законних представників неповнолітніх з основ дитячої психології і педагогіки [Перечень поручений по итогам форума Общероссийского народного фронта «Качественное образование во имя страны»// Режим доступу: [/http://nra-russia.ru/glavnaya/roditelskoe-vo-imya-strany](http://nra-russia.ru/glavnaya/roditelskoe-vo-imya-strany)]

prosveshhenie/normativnye-dokumenty/porucheniya-prezidenta-rossijskoj-federacii-2876-pr-ot-15-12-2014-goda.html]. Для виконання цього завдання були підготовлені методичні рекомендації, де, зокрема, зазначалося: “У батьків сформувалася споживацьке ставлення до держави, а стосовно власної дитини – безвідповідальна” [Переклад – Г.Л.]. Створення курсів для батьків оцінювалося як універсальний засіб, що зможе забезпечити повернення “до таких традиційних цінностей як любов, вірність, турбота, гідність, відповідальність, повага до старших? знання та повага свого родоводу” [Переклад – Г.Л.]. За формою курси можуть бути очними, заочними, очно-заочними, дистанційними. Передбачено розробку програм з мінімальним обсягом 72 год. для різних категорій батьків: тих, хто очікує на дитину; батьків та матерів дітей дошкільного і молодшого шкільного віку; курси для батьківського активу (голів батьківських рад, громадських організацій, експертів з числа батьків. [Рекомендации для органов исполнительной власти субъектов Российской Федерации по организации курсов для родителей// Режим доступа: <http://nra-russia.ru/glavnaya/roditelskoe-prosveshhenie/normativnye-dokumenty/metodicheskie-rekomendacii-dlya-organov-ispolnitelnoj-vlasti-subektov-rossijskoj-federacii-po-organizacii-kursov-dlya-roditelej.html>]

]Другий з’їзд Національної батьківської асоціації затвердив план розвитку батьківської освіти. Для виконання цього завдання «Академія батьківської освіти» з її досвідом та напрацюваннями перетворилася на методичний центр з питань просвіти батьків для усіх осередків НБА. Наразі вона пропонує низку курсів, тренінгів, видань, організує виїзні семінари і зустрічі, круглі столи і свята [Академия родительского образования: <http://www.ago-perm.ru/>], а також узагальнює кращі практики, проводить заходи на локальних, регіональних та національному рівнях.

Традиційним для НБА стало проведення щорічних Всеросійських батьківських зборів, Всеросійських науково-практичних конференцій за

зазначеною тематикою; готується до видання “Енциклопедія російських батьків”; до Міжнародного дня сім’ї у травні 2016 р. відбувся єдиний урок “Сім’я і Вітчизна у моєму житті». У 2015 р. НБА виступила також ініціатором та організатором конкурсів «Мій родовід», інтернет-фотоконкурсу « Щасливі миттєвості родини» та Всеросійського фестивалю «А у нас у сім’ї традиція», що передбачають масову участь.

Наразі Національна асоціація батьків, виконуючи указ Президента Росії від 29.10.2015 р. залучена до створення загальноросійської громадсько-державної організації школярів «Російський рух школярів», ключовим напрямом діяльності якої визначено патріотичне виховання. Одним з важливих аспектів патріотизму, як це трактується НБА, є збереження і вшанування традицій сімейного укладу, уміння протистояти тенденціям вторгнення у життя родини. З огляду на це Асоціація має використати свої ресурси, щоби батьки брали участь у створенні нового руху учнівської молоді.

Певна річ, в Росії є велика кількість локальних неурядових організацій з різноманітним досвідом здійснення програм і проектів, спрямованих на сім’ю, підтримку батьківства. Наприклад, у 1985 р. група учасників руху захисту прав дітей, які залишилися без піклування батьків, сімей з прийомними дітьми та з дітьми-інвалідами Санкт-Петербурга, створили неурядову організацію “Батьківський міст” (“Родительский мост”). Впродовж 30 років існування організація змінювала свій організаційний статус, але не змінювала своїй меті – реалізувати право дитини жити у сім’ї, рідній чи прийомній. Ініціатором створення і президентом «Батьківського мосту» залишається Марина Левіна, яка сама є прийомною мамою й виховала 11 дітей. Фонд реалізує програми підготовки усиновлювачів та опікунів, сприяє у розміщенні дітей-сиріт і дітей, які залишилися без батьківської опіки і піклування у підготовлені родини, здійснює супроводження прийомній сімей. Він також здійснює програми допомоги

сім'ям, які опинилися у складній життєвій ситуації. Складовою діяльності фонду є також участь у розробці стандартів діяльності у соціальній сфері, сприяння розвитку контактів між колегами, організація семінарів, конференцій з проблем соціальної роботи, підтримки включаючи міжнародні [Веб-сайт БФ «Родительский мост» Режим доступу ://www.rodmost.ru/about_the_fund/].

Впродовж останнього десятиліття у переліку неурядових організацій Росії завдяки ініціативі батьків з'явилися такі, чия діяльність спрямована на допомогу певним категоріям батьків і дітей, сприяння у дотриманні їхніх прав на освіту та розвиток. Передусім, мова йде про організації, які захищають права дітей з особливими потребами, включаючи право на освіту та розвиток, почуття власної гідності. Так, Московський міський клуб інвалідів “Контакти-1” був одним з перших, хто заклав в основу своєї діяльності концепцію незалежного життя. Нижегородська неурядова організація «Верас» впровадила батьківські ініціативи, що стосуються освіти дітей з особливими потребами. Воронежська регіональна організація «Іскра надії» підготувала брошюру «Освіта для дітей з особливими потребами: закон, практика, довідкова інформація», створила одноіменний психолого-педагогічний центр для дітей, підлітків та молодих людей з проблемами психічного розвитку. 30 організацій з різних регіонів Росії утворили Національну коаліцію організацій інвалідів «За освіту для усіх». Основним завданням коаліції є створення можливостей та умов особам з особливими потребами для отримання ними освіти та сприяння впровадженню інклюзивної освіти і Росії» [7].

Перелік організацій, поява яких є результатом ініціативи батьків, а діяльність спрямована на практичну реалізацію прав дитини, можна продовжувати, але жодна з них не може сьогодні порівнятися за своїми потенційними можливостями, впливом з НБА, що відіграє роль провідного партнера держави.

Слід зазначити, що у Росії відбувалося формування законодавчої бази, що визначає зміст і можливості для освіти і виховання. Так, у травні 2015 р. Уряд Росії затвердив Стратегію розвитку виховання у Російській Федерації до 2025 року [Стратегия развития воспитания в Российской Федерации до 2025 г.// Режим доступу: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=180402&fld=134&dst=1000000001,0&rnd=0.0471209755281381#1>], де наголошено на необхідності консолідації зусиль інститутів громадянського суспільства і державних структур на федеральному, регіональному, муніципальному рівнях, а також визнанні пріоритетної ролі сім'ї, сприянні формуванню відповідального ставлення батьків чи їх законних представників до виховання дітей, підтримці сімейного виховання, створення умов для підвищення соціальної, комунікативної, педагогічної компетентностей батьків. На виконання рішення уряду кожний з суб'єктів Російської федерації мав розробити та затвердити регіональні концепції сімейної політики.

Одним з нових пріоритетів в освітній політиці Росії останніми роками стає розвиток дошкільної освіти і увага до питань розвитку дітей раннього і дошкільного віку. Визнання дошкільної освіти першою освітньою ланкою в Федеральному закону «Про освіту», підвищення заробітної плати працівникам дошкільних закладів у 2012 р., затвердження нового Федерального державного освітнього стандарту дошкільної освіти у листопаді 2013 р. сприяли суттєвим змінам на краще. Зазначимо, що одним з принципів, на якому базується стандарт, визначено принцип співпраці з сім'єю, що обумовило посилення уваги до теоретичного та технологічного забезпечення підготовки персоналу дошкільних установ та майбутніх вихователів до побудови партнерських стосунків з родиною [Федеральный государственный стандарт дошкольного образования// Режим доступа: <https://rg.ru/2013/11/25/doshk-standart-dok.html>]. За результатами дослідження

педагогів, керівників дошкільних закладів та батьків, які мають дітей дошкільного віку, що було проведено у 2007, 20011, 2013 роках Вищою школою економіки спільно з Аналітичним центром Юрія Левади, “вплив батьків на життя дошкільного закладу посилилося, багато почали орієнтуватися на інтереси сімей, система управління стала більш відкритою... Моніторинг показав, що провідною стратегією розвитку дошкільних закладів сьогодні можна визнати стратегічне партнерство ДОЗ з батьками, грамотну організацію конструктивного діалогу в інтересах дітей, їх розвитку, збереження та зміцнення здоров'я” [Абанкіна И.В. Векторы развития дошкольного образования – «Образовательная политика» – №1(67) – 2015. –С.35].

До пошуків шляхів вирішення проблеми взаємовідносин навчальних закладів і родин залучені наукові установи. Так, одна з тем Центру соціалізації, виховання і неформальної освіти провідної наукової установи Міністерства науки і освіти Росії – Федерального Інституту розвитку освіти (ФІРО) у 2013 р. стало “Дослідження трансформації сім'ї і сімейних цінностей в умовах переходу до інформаційної фази розвитку сучасного суспільства і розробка моделей взаємодії освітньої установи і сім'ї”. У рамках теми створено мережеві експериментальні майданчики, якими є наукові установи, дошкільні заклади і школи [3]. У 2010-2011 р.р. відбувся Другий відкритий конкурс авторських програм, навчально-методичних посібників і віртуальних ресурсів, спрямованих на підвищення батьківської компетентності Всеросійського конкурсу «Педагогічна культура батьків: виховуємо разом». Його метою було: просування інноваційних навчально-методичних матеріалів, спрямованих на сприяння державної політики по зміцненню сім'ї, підвищення батьківської компетентності, створення цілісного освітньо-виховного простору для забезпечення повноцінного розвитку дітей та підлітків, стимулювання батьків до максимально активної участі у житті дитини, в її досягненнях у процесі навчання і творчому

саморозвитку; в створенні умов для розробки авторських програм, спеціалізованих курсах, навчальних посібників і віртуальних ресурсів з підвищення батьківської компетентності як важливого фактору рішення освітньо-виховних завдань, подоланні дитячої бездоглядності, безпритульності і соціального сирітства. У конкурсі брали участь працівники освітніх установ і закладів усіх типів з 78 суб'єктів Російської Федерації. За підсумками було відзначено 101 переможця.

Як свідчать теми робіт, представлених на конкурс, партнерство закладів освіти з батьками відбувалося за багатьма напрямками, серед яких забезпечення здоров'я і безпеки у мережі інтернет; формування навичок читання; педагогічна просвіта батьків, включаючи створення просвітницьких програм, клубів для батьків; організація морального і патріотичного виховання; розробка та впровадження комплексних програм співпраці школи і батьків; виховання дітей з особливими потребами [4].

У 2014-2016 р.р. одним пріоритетних напрямів для провідної наукової установи Міністерства освіти і науки Росії – “Федерального інституту розвитку освіти” (ФІРО) став моніторинг впровадження Державного стандарту з дошкільної освіти (ФДОС), (включаючи моніторинг сімейних дитячих садків). Планувалася розробка рекомендацій щодо покращення діяльності дошкільних закладів та рекомендацій щодо розвитку системи професійної підготовки дошкільних освітніх організацій. Окремо було виокремлено розробку рекомендацій по організації соціального партнерства освітніх організацій з сім'єю, а також з закладами культури. Зокрема, передбачалася розробка програм підвищення кваліфікації педагогічних працівників дошкільних закладів “Соціальне партнерство сім'ї та ДОЗ як ресурс соціокультурного розвитку дитини раннього і дошкільного віку», ” Соціальне партнерство сім'ї та ДОЗ на етапі входження дитини в систему загальної освіти” та проведення Всеросійського семінару “Діяльність муніципальних органів, що здійснюють управління у сфері освіти,

методичних служб з питань соціального партнерства ДОЗ з батьками в мікротамакросоціумах”. Окрім того було заплановано проведення аналізу міжнародного досвіду освітньої політики стосовно дітей раннього та дошкільного віку та розробку процедури громадської акредитації освітніх організацій дошкільної, загальної і додаткової освіти [Государственное задагние Федерального автономного государственного учреждения “Федеральный институт развития образования на 2014 и плановый период 2015-2016 годов”// Режим доступу: http://www.firo.ru/wp-content/uploads/2011/07/GZ_2014.pdf].

Принципами побудови партнерства, що визначені соціальною педагогікою, є :

- 1) принцип справедливості і узгодженості інтересів усіх учасників;
- 2) принцип закріплення стосунків у законодавстві та інших регламентуючих документах;
- 3) принцип відповідальності партнерів один перед одним;
- 4) принцип добровільності;
- 5) принцип взаємовигідності.

Враховучи визначені принципи, стосунки школи і сім’ї мають будуватися на принципах взаємної зацікавленості, довіри, взаємодопомоги. Факторами, що створюють бар’єри є: авторитарний стиль спілкування будь-якої з сторін; низький рівень педагогічної культури; недовіра; зосередженість педагогів на предметі (предметоцентризм) , їх нездатність педагогів правильно оцінити виховні можливості сім’ї, визначити сильні сторони дитини. Для покращення стосунків з батьками класним керівникам важливо позбавитися декларативної манери спілкування, урізноманітнювати форми роботи. Для того, щоб зацікавити батьків участю у життєдіяльності школи, педагоги мають володіти розвиненими навичками міжособистісної комунікації. Діалог між учителем і батьками – це не стільки полеміка, скільки з’ясування позицій, спільний пошук шляхів вирішення проблеми, рефлексивної оцінки досягнутих результатів. Вміння діалогічної взаємодії є показником професійної компететності вчителя. Діалогічна взаємодія потребує від педагога відкритості, прийняття батьків такими, якими вони є, вміння

визначення і задіяння їх сильних сторін, реальних можливостей. Стосунки учителя і батьків не мають бути схожими на стосунки керівника і підлеглого. Наразі школа не може диктувати батькам свої вимоги, не рахуватися з їх думкою стосовно навчальних програм, якості освіти, компетентності педагогів, умов шкільного життя. Важливо, щоб вчителі і батьки ставали одностайними, а їх скоординовані виховні дії досягали найкращого з можливих результату.

3.4. УКРАЇНА : НАВЧАЛЬНІ ТА ПРОСВІТНИЦЬКІ ПРОГРАМИ ДЛЯ БАТЬКІВ, ЧЛЕНІВ РОДИН

Безперечно, що для успішного виконання своєї виховної функції у нових і дуже не простих умовах держава і суспільство мають забезпечити не тільки матеріальну, але й соціальну, зокрема, інформаційну, психолого-педагогічну підтримку сімей з урахуванням особливостей і актуальності проблем різних категорій батьків.

Починаючи з початку нового тисячоліття, спостерігається відновлення журналів для батьків, у великих містах з'явилися різноманітні агенції, що пропонують досить широкий спектр тренінгів для батьків та дітей. Створено вже й низку батьківських порталів і веб-сайтів, частина з яких фінансово підтримується як частина маркетингових стратегій певних бізнес-структур. Урізноманітнилася мережа неурядових батьківських організацій, сімейних центрів та клубів різного підпорядкування. На національному рівні щорічно відзначається День сім'ї, День Матері. За прикладом західних країн у переліку свят з'явився День батька.

З огляду на прийняття нового стандарту початкової освіти, передусім, у великих містах, з'явилися центри, що запропонували освітні послуги з підготовки дитини до школи. Активізували свою роботу з батьками майбутніх першокласників й загальноосвітні заклади. Так, в Оболонському, Деснянському, Шевченківському районах м. Києва діють батьківські школи для батьків, але, незважаючи на назву, серед їхніх учасників присутні

бабусі, дідусі майбутніх першокласників (http://www.guon.kiev.ua/files/pershiy_krok.pdf). Для поінформування батьків використовуються й сайти органів управління освіти., поширюється практика підготовки спеціальних довідників, інформаційних випусків, що присвячено підготовці до школи.

Новими формами роботи з сім'єю стали фестивалі усвідомленого батьківства. Створена у перші роки незалежності мережа державних центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за роки існування накопичила перший досвід організації соціальної роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, а також з прийомними сім'ями і дитячими будинками сімейного типу. Створено мережу закладів соціального спрямування, серед яких й Центри матері і дитини, у яких певний термін можуть перебувати вагітні жінки і жінки з дітьми від народження до трьох років, якщо існує ризик відмови від дитини.

Важливим компонентом у системі батьківської підтримки стають навчальні та просвітницькі програми для батьків, що зростають кількісно та якісно. За своїм походженням багато з них не успадковані від радянських часів, а базуються на зарубіжному досвіді, де економічна та соціальна корисність таких програм загально визнана й доведена спеціальними дослідженнями.

Так, інвестиції у підтримку сім'ї, її благополуччя у США вважаються вигідними інвестиціями, тому що забезпечують “економію на злочин”: за підрахунками фахівців, 1 долар, що вкладено в освіту та культуру, зберігає 10 доларів, які не треба витратити на посилення силових структур, утримання закладів корекції поведінки – тюрем та колоній, – вартісних програм реабілітації нарко- та алкозалежних.

Починаючи з 90-х років ХХ ст., на зміну традиційним за радянські часи “батьківським університетам” у школах чи паралельно з ними, передусім, у великих містах України набувають розвитку програми для вагітних. Їх

відмінність полягає у тому, що до участі залучаються не тільки жінки, але й партнери-чоловіки, а особливий наголос робиться на важливості для розвитку особистості вікового етапу від 0 до 3-х років. Чисельні національні та міжнародні дослідження надавали і надають все нові аргументи про важливість останнього. Не секрет, що більшість таких програм, що наразі поширилися на усі регіони України, є новим видом платних освітніх послуг.

Вік від 0 до 3-х – це період, коли дитина більше за все залежить від безпечних умов, відповідального ставлення з боку інших – дорослих, братів та сестер, ровесників. Саме цей етап є важливим для забезпечення виживання, емоційного розвитку, соціальної інтеграції і, що дуже важливо, розумового розвитку. Доведено, що участь дитини у якісних програмах виховання та освіти дітей може позитивно змінити траєкторію її розвитку. Здоров'я, харчування та освіта – ось три складові, які забезпечують сталі поліпшення і мають оцінюватися як інвестиції у людський капітал [1, С.125-128]. Зовсім не випадковість, що у багатьох країнах вже визнано важливість забезпечення підтримки, передусім, батькам, які мають дітей віком від 0 до 3-х років через поширення різноманітних програм навчання, отримання практичних навичок поводження з дитиною, догляду за нею саме для зазначеної категорії батьків. Для сімей, які знаходяться у ризику, знаходить широке застосування програми щотижневого відвідання на дому, які дозволяють забезпечувати постійний моніторинг ситуації та впливають на її поліпшення, але з економічної точки зору є найбільш вартісними. Ще однією формою підтримки, що поширюється у різних країнах, є створення груп батьків, які мають дітей одного віку, чи спільні інтереси або проблему, – так звані групи взаємодопомоги. Як свідчить досвід, навіть після закінчення організаційної та фінансової підтримки з боку державних чи бізнесових структур, благодійних фондів такі групи можуть успішно існувати на принципах самоорганізації та самофінансування [2/17, С. 187-188].

Доцільно відзначити, що серед численних завдань, які вирішують сучасні програми дошкільного виховання для дітей та дорослих, є й завдання подолання застарілих гендерних стереотипів. Наприклад, у Франції, Швеції вихователів та батьків вчать використовувати гендерно-нейтральні іграшки та ігри (креативні ігри, кубики), уникаючи зброї, мініатюрних солдатиків, кукол Барбі [3]. Залученню чоловіків до участі у програмах для батьків сприяють також зміни уявлень про чоловічі та жіночі ролі у процесі виховання та догляді за дитиною.

Принцип партнерства вихователів та батьків став однією з складових успіху програми «Крок за кроком», що набула поширення у багатьох країнах, включаючи Україну. У бідних кварталах Франції існує практика обрання посередників з числа авторитетних представників територіальних громад, які допомагають освітнім закладам у спілкуванні з сім'ями «групи ризику». Окрім того для підготовки дітей з цих сімей до перебування у дошкільних закладах (*ecole maternel*) використовуються структурована діяльність та ігри. Цей досвід набуває поширення й в Україні у діяльності вуличних ігротек. Батьків, які за своїм походженням є представниками сімей з низьким рівнем достатків та освіти, вчать, як поводитися з дітьми, проводити та зустрічати їх з дитячого садку, бавитися з ними, які книжки читати, чим годувати, щоб не зашкодити здоров'ю (Neuman and Peer, 2002). Таким чином, зусилля громади концентруються на тому, щоб зберегти біологічну сім'ю дитини, посилити її виховний потенціал, що значно ефективніше за наслідками й дешевше за вартістю, ніж утримання спеціальних інституцій чи фінансування прийомних сімей.

Як вже було наголошено у Розділі 1 однією з особливих ознак останніх двох десятиліть став розвиток в Україні прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу. Держава почала делегувати їм повноваження щодо забезпечення гідного розвитку та виховання дітей, які з певних причин опинилися без батьківської опіки та піклування. Статистичні дані, що було

наведено, засвідчили свідчать не тільки про стрімку динаміку розвитку форм сімейного виховання дитини, але й про актуалізації потреби у спеціальному навчанні, успішне проходження якого є однією з вимог, зафіксованих чинним законодавством і гарантією, забезпечення дитини-сироті та дитині, позбавленій батьківського піклування, належних догляду і умов для розвитку особистості. З 2008 р. обов'язкова підготовка для опікунів набула характер правової норми. Зарубіжний досвід переконливо доводить, що саме ретельно проведене якісне навчання сприяє забезпеченню кваліфікованого догляду за дітьми-сиротами, попереджає невдачі прийомних батьків у вирішенні проблемних ситуацій, знижує ризик можливих відмов прийомної сім'ї від дитини чи протесту дитини проти подальшого перебування у сім'ї. Зважаючи на це, SOS-кіндердоф – потужна міжнародна неурядова організація, яка впродовж 50-ти років відома у світі як ініціатор створення «дитячих містечок», – при підготовці матерів-виховательок використовує курс педагогіки та психології в обсязі 440 годин [5/20].

Навчання прийомних батьків, батьків-вихователів дитячих будинків сімейного типу, опікунів в Україні на відміну від усіх країн пострадянського простору здійснюється центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, і ця діяльність перетворюється на окремий напрям діяльності. Якщо у 2007 році 377 осіб та 909 сімей отримали рекомендацію центрів СССДМ щодо можливості створення прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу, то у 2008 р. ці показники зросли в 1.5 рази [6/21]. У 2009 р. було підготовлено 836 кандидатів в прийомні батьки та батьки-вихователі, окрім того розвинули свій виховний потенціал 1222 прийомних батьків, 291 батьків-вихователів, що майже втричі більше, ніж у попередньому, 2008 р. Вперше було здійснено навчання 1042 кандидатів в опікуни та піклувальники [7/22].

Наразі в Україні затверджено два національні стандарти програм підготовки кандидатів у прийомні батьки та батьки-вихователі. Обидві вони

базуються на кращому міжнародному досвіді. Спільним для обох програм є зміст: вони спрямовані на знайомство з законодавчими та нормативними документами, якими регулюється діяльність сімейних форм виховання; соціально-психологічними та віковими особливостями дітей-сиріт; закономірностями та особливостями процесу їх виховання; принципам взаємодії прийомних батьків та батьків-вихователів з соціальними працівниками та інш. Основне завдання навчання на етапі підготовки кандидатів у прийомні батьки полягає у тому, щоб допомогти усвідомити, що виховання дитини, яка зазнала життєвих втрат, – це важка та відповідальна робота, у якій недостатньо тільки одного бажання. Важливо підготувати людей до реалій прийомного виховання, включаючи не тільки його позитивні, але й проблемні сторони.

Відмінності програм у тому, що вони суттєво відрізняються за обсягом (I -а програма -38 год.; II програма - 60 академічних годин), методологічними підходами, методичним забезпеченням, джерелами фінансування на етапі розробки та апробації. Якщо першу програму за рахунок бюджетного фінансування готували науковці з Інституту розвитку сім'ї та молоді, який був структурним підрозділом Мінсім'ямолодьспорту, то другу підготовлено неурядовою організацією – Християнським дитячим фондом (нова назва – Український фонд «Благополуччя дітей) за підтримки проекту технічної допомоги Уряду Королівства Нідерландів. Згідно із нормативом, обидві програми можуть здійснювати фахівці, які пройшли відповідну підготовку й отримали сертифікати.

У 2007 р. до обов'язкових (імперативних) програм для батьків додалася ще одна: «Програма розвитку виховного потенціалу прийомних батьків та батьків-вихователів». Зауважимо, що за своєю сутністю мова йшла про програму підвищення кваліфікації, але згідно з чинним законодавством використання терміну «підвищення кваліфікації» стосовно прийомних батьків не передбачено. Саме з огляду на це програма дістала іншої назви. На підставі

підписаної між Державною соціальною службою для сім'ї дітей та молоді і Інститутом педагогічної освіти і освіти дорослих угоди про співробітництво впродовж 2008 р. було підготовлено науково-методичне забезпечення програми і відбулося навчання регіональних координаторів.

Ще однією імперативною програмою стала «Програма підготовки кандидатів у прийомні батьки та батьки-вихователі щодо виховання ВІЛ-інфікованих дітей», що отримала схвалення Міністерства охорони здоров'я, та липні 2007 р. була затверджена відповідним наказом Міністерством у справах сім'ї, молоді і спорту.

Впродовж останніх трьох років в українському суспільстві зростає чисельність сімей, які усиновили дитину. Якщо у 2004 р. 1492 дітей було усиновлено громадянами України, то станом на 31.12.2009 р. 2381 дитини набули нових батьків [6/23]. Наразі ця категорія батьків може навчатися лише за бажанням, що пов'язано, передусім, законодавчо закріпленою нормою «тайни усиновлення». Вже розроблено й апробовано на практиці перші програми для цієї категорії батьків, але існує нагальна потреба й існують реальні шанси, що для усиновлювачів спеціальна підготовка стане обов'язковою. Участь у спеціалізованій навчальній програмі сприятиме уникненню помилок, вартість яких може бути занадто високою, передусім, для дитини, яка вже зазнала травм, ставши жертвою певних життєвих обставин. На наш погляд, актуальність надання статусу імперативності програмам навчання для усиновлювачів посилюється, зважаючи на те, що на відміну від прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу, для сімей усиновлювачів не передбачено постійного соціального супроводження з боку фахівців центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. На практиці це означає підвищення ризиків не тільки для батьків, які можуть не впоратися з певними ситуаціями самотійно, але й для дітей у випадках, коли мова йде про різні форми насильства, нехтування виконанням батьківських обов'язків.

Як відомо, у міжнародній практиці існують імперативні примусові програми. Наприклад, у США, країнах Західної Європи на підставі встановлення фактів жорстокого поводження батьків з дітьми чи ризику такої поведінки постановою ювенального суду може бути «приписана» участь у відповідних програмах.

Важливою подією для України стала поява у 2008 р. першої програми, що зорієнтована на цільову групу батьків з сімей, які опинилися у складних життєвих ситуаціях, і мала за мету попередження бездоглядності та безпритульності, жорсткого поводження з дитиною, розвиток виховного потенціалу сім'ї. Мова йде про програму «Батьківство в радість» що була розроблена у 1983 р. батьками–психологами Міналі Сакс (Minalee Saks), Елен Гаймен (Ellen Hyman), Ліндою Рейллі (Linda Reilly), Юватою Руш (Juvata Rusch). Автори прагнули створити програму навчання, передусім, для тих батьків, у яких у дитинстві був відсутній особистий досвід зростання в атмосфері любові та поваги і які своє батьківство сприймали як проблему. Вже понад 20 років програма з успіхом впроваджується у 36 штатах Америки, а також у Румунії, базуючись на повазі до батьків, наданні їм підтримки у зовсім не простій справі – вихованні дітей. Тренінговий курс не просто декларує, а вчить батьків бачити в дитині особистість, цінувати її, зростати разом з нею, сприяти створенню найкращих можливостей для її стабільного та гармонійного розвитку, залучаючи як можливості сім'ї, так і оточуючого середовища. Після успішного впровадження у 3-х пілотних регіонах України (Дніпропетровська, Черкаська, Київська обл.) програма отримала рекомендацію до впровадження Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді, Інституту розвитку сім'ї та молоді, Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України [24]. Цілком закономірно, що тренінговий курс, призначений батькам, які мають дітей від народження до шести років. Вже відзначалося, що саме у цей період формується ставлення батьків до своїх обов'язків, саме на цьому етапі

зкладаються основи характеру, світосприйняття, інтелектуального розвитку особистості дитини.

Серед теоретичних і методологічних підходів до процесу виховання, що презентовані у «Батьківстві в радість», є ті, які можна вважати новими для України. Наприклад, на початку, у першому модулі, наголошується на піклуванні батьків про самих себе, що забезпечує краще піклування дитині.

Кожен із 12-ти модулів української версії програми, авторами-укладачами якої стали доктори педагогічних наук, професори Г.М.Лактіонова і І.Д. Зверєва, ґрунтуючись на сучасних наукових концепціях та підходах, зорієнтований на відпрацювання певних навичок. Серед них найголовнішими є навички спілкування, застосування нефізичних методів дотримання дисципліни, використання прийомів, технік управління своїм станом та поведінкою. Батьки отримують конкретні рекомендації та настанови щодо слів, які рекомендується промовляти; прийомів, які варто застосовувати у певних життєвих ситуаціях. У курсі використовуються різноманітні методики. Важливу роль відіграють навчальні відео матеріали.

У 2009 р. було підготовлено виправлене та доповнене друге видання посібника для тренера. Відбулися також дводенні семінари для фахівців з усіх регіонів України, які висловили бажання впроваджувати зазначену програму на своїх територіях.

У 2-му виданні [7/25] термін «батьківська компетентність» вже знайшов відображення не тільки у тексті тренінгу, але й його назві: «тренінг з формування батьківської компетентності», а його мета була сформульована як підвищення рівня компетентності батьків у догляді, вихованні та розвитку дітей, сприяння поширенню засад усвідомленого батьківства.

Доцільно зауважити, що даний тренінговий курс може бути у нагоді будь-яким батькам, які хочуть покращити своє розуміння проблем розвитку

та виховання дітей. Тренінговий курс «Батьківство в радість» у 2009 р. отримав рекомендацію до впровадження Державної служби для сім'ї, дітей та молоді. Його активно використовують у Київській, Луганській областях. У 2013 р. Програма РАСТ, що розпочала свою діяльність в Україні, дійшла до висновку про доцільність використання тренінгового курсу «Батьківство в радість» для роботи з жінками, які мають ризик чи проблему наркотичної залежності. Було підготовлено 18 тренерів з 5 регіонів України (м.Київ, Одеса, Чернігів, Дніпропетровськ, Черкаси), що вже розпочали чи мають найближчим часом розпочати впровадження програми..

Не можна залишити поза увагою ще одну програму для категорії батьків, які опинилися у складних життєвих ситуаціях, робота над якою триває. Мається на увазі програма навчання для матерів-клієнток центрів матері та дитини. Ініціатором створення такої програми стало Представництво благодійної організації «Надія та житло – дітям» України [8/26]. Було підготовлено методичний посібник з модулем тренінгової програми для спеціалістів соціальних служб, представників неурядових організацій, але у подальшій перспективі, можливо, з'явиться ще одна програма, на яку існує державний запит.

Як свідчить статистика, значна частина жінок, які користуються послугами центрів, – це вихованки шкіл-інтернаців, представниці сімей, які часто успадковують «складні життєві обставини». Як правило, вони погано чи зовсім не обізнані з основами збереження репродуктивного здоров'я, здорового способу життя. Значна частина з цих, переважно, молодих жінок палять, у деяких є у минулому досвід зловживання алкоголем, використання наркотичних речовин. Цілком зрозуміло, що термін перебування у центрі має використовуватися не тільки для «забезпечення даху над головою матері і дитини», але сприяти формуванню тривалих позитивних стосунків матері і дитини, налаштувати жінку на виконання ролі матері, сприяти запобіганню у наступному небажаної вагітності, захворювань, що передаються статевим

шляхом, сформувати почуття власної відповідальності за себе та народжену дитину.

Певна річ, що перераховані програми не вичерпують перелік вже існуючих програм, але, зважаючи на їх інноваційність та соціальне значення, ми акцентували увагу саме на них.

Додамо, що навчання батьків вимагає відповідної підготовки фахівців, а також внесення змін у підготовку педагогічних кадрів, успішна професійна діяльність яких у сучасних умовах неможлива без партнерства з батьками.

Аргументом на захист висловленої думки, зокрема, є протест низки громадських батьківських організацій, що входять до складу Всеукраїнського батьківського руху, проти програм «Профілактика ризикованої поведінки. Школа проти СНІДу» та подібних до неї, впровадження яких розпочалося в Україні. Слід взяти до уваги й той факт, що впродовж останніх 30-ти років стратегії статевого виховання школярів стають предметом запеклих дискусій та протистояння захисників традиційних культурних цінностей та представників ліберальних світоглядних позицій й у США. Причому, починаючи від Уряду Рейгана, з початку 90-х років минулого століття, кардинально змінюються засоби боротьби з підлітковою вагітністю, поширенням СНІДу та інших захворювань, що передаються статевим шляхом: фінансової підтримки з боку держави набувають освітні та просвітницькі програми, що, передусім, навчають не використанню протизаплідних засобів, а заохочують «чистоту самодисципліни» – стриманість та цнотливість до шлюбу. Кількість вчителів та медсестер, які залучені до цієї діяльності, значно зросло. Залишається відкритим питання про ефективність обраної стратегії, яка, можливо, у найближчі роки змінюватиметься, стаючи комплексною. Масштабні національні дослідження, одним з яких було дослідження Інституту проблем міста (Урбан Інститутом) передбачало вивчення, передусім, думки батьків стосовно результативності програм, які використовуються та вивчення їх

потреб та побажань щодо вдосконалення змісту та методичних засад означених програм.

Висновки:

1. Як свідчить міжнародний досвід, партнерство, взаємодія з батьками – це важливий й складний напрям діяльності навчальних закладів й одночасно – одна з трьох умов, що забезпечують успіх освіти, а саме : вмотивований учень, професійний вчитель, залучені батьки (М.Гінзбург).
2. Презентований досвід США, Франції, Росії дозволяє краще зрозуміти, що в Україні залучення батьків досі носить декларативний характер, що, на відміну від Франції, відсутні нормативні документи, які визначають цінності, принципи, норми, процедури залучення батьків; тільки починають заявляти про себе батьківські організації; не вирішеною є проблема виявлення і узагальнення кращого досвіду; потребує суттєвого вдосконалення програми підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів, починаючи з перепідготовки керівників закладів освіти; нагальною потребою стає відтворення системи навчання з батьків-лідерів, розвиток батьківського волонтерства.
3. Враховуючи багатий досвід західних країн у роботі з батьками, варто посилити не тільки вітчизняні дослідження у зазначеному напрямі, але й використати потенціал міжнародного наукового співробітництва за даним напрямом.
 1. Навчальні та просвітницькі програми для батьків в Україні урізноманітнюються і стають елементом освітнього простору, змінюючи педагогічні практики відповідно до потреб українського суспільства та згідно з

міжнародними стандартами. Завдяки ініціативі, передусім, неурядових організацій виникли програми для батьків, які виховують дитину з особливими потребами чи проблемою ВІЛ/СНІДу. Ціла низка програм для батьків стартувала завдяки проектам міжнародної допомоги.

4. Враховуючи важливу суспільну значущість і педагогічний потенціал, є потреба у систематизації програм для батьків, першим кроком до якої є класифікація існуючих програм. Для її здійснення можуть бути обрані різні основи чи їх сукупність, серед яких має право на існування й поняття «рівень імперативності», що дозволяє розрізнити програми на «обов'язкові/імперативні», «обов'язкові», «рекомендовані/конвенційні», «за вибором».

5. Першим прикладом національних імперативних програм стали програми навчання для кандидатів у прийомні батьки та батьки-вихователі, Програма підвищення кваліфікації прийомних батьків та батьків-вихователів. У подальшому їх кількість має реальні шанси на збільшення. Особливість цих програм полягає і у тому, що на них існує запит держави і державне фінансування.

6. Однією з особливостей державного устрою України є наявність Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, що відіграє важливу роль як замовника та виконавця імперативних спеціалізованих програм для батьків. Програми для прийомних батьків, які стають елементом освітнього простору, залишаються поза увагою освіти. Іншими словами, програми для прийомних батьків заявляють про себе в освітньому просторі, але не в освітянському. Прийомні батьки, батьки-вихователі дитячих будинків сімейного типу, які фактично отримують від держави фінансову підтримку за виконання педагогічних функцій, досі не визнано педагогічною категорією і не внесено у відповідні реєстри. Вони відсутні у нормативних документах з переліком категорій, які потребують підвищення педагогічної кваліфікації. Осторонь від проблеми підготовки кандидатів у прийомні батьки та батьки-вихователі та підвищення кваліфікації прийомних батьків знаходяться

абсолютна більшість педагогічних вищих навчальних закладів. Відносно молода і слабка у порівнянні з освітою система соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, яка нараховує лише 16 років з моменту заснування, має досить обмежені людські, наукові, матеріальні ресурси. Вирішення нових складних завдань, обумовлених реальними соціальними потребами суспільства, без зміцнення ресурсного потенціалу, може призвести до втрати якості у роботі. На нашу думку, система вищої педагогічної освіти має стати надійним партнером соціальних служб у вирішенні надзвичайно важливого і педагогічного, і соціального завдання – навчання тих дорослих і фахівців, які допомагають дітям зреалізувати своє право жити у сім'ї.

7. Серед програм для батьків, які можна віднести до рекомендованих, великого значення набувають програми, що спрямовані на батьків з дітьми від 0 до 3-х, які є представниками сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах. Прикладом однією з перших адаптованих програм для цієї категорії стала програма «Батьківство в радість».

9. На нові потреби і запити своїх вихованців навчальні заклади мають відреагувати переглядом форм та методів роботи, створенням у своєму закладі середовища із можливостями для молоді проявити себе, перебравши на себе відповідальність за виконання певних функцій забезпечення навчально-виховного процесу, атмосфери доброзичливості, творчості та вимогливості, підвищенням професійної компетентності викладацького складу, який вміє будувати партнерські стосунки з учнями, студентами, їхніми батьками, громадою.

Запитання для перевірки:

1. НАВЕДІТЬ ПРИКЛАДИ НОВОГО ПАРТНЕРСТВА ШКОЛИ І БАТЬКІВ В УКРАЇНІ
2. ЯКІ ПРОСВІТНИЦЬКІ І НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ ДЛЯ БАТЬКІВ ЗНАЙШЛИ ПОШИРЕННЯ В УКРАЇНІ?

3. ЯКИМ ЧИНОМ НАРАЗІ ЗАБЕЗПЕЧУЄТЬСЯ ДІАЛОГ З БАТЬКАМИ У СУЧАСНІЙ РОСІЇ?
4. ЯК ВИРІШУЄТЬСЯ ЗАВДАННЯ ЗАЛУЧЕННЯ БАТЬКІВ У ФРАНЦІЇ?
5. ЯКУ РОЛЬ У США ВІДІГРАЮТЬ БАТЬКІВСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО РІВНЯ?
6. ВИКАЖІТЬ СВОЮ ДУМКУ СТОСОВНО ТЕОРЕТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ПРО 6 ТИПІВ ЗАЛУЧЕННЯ БАТЬКІВ ДО ШКІЛЬНОГО ЖИТТЯ.
7. ЯКІ МЕХАНІЗМИ НА РІВНІ ШКОЛИ, ШТАТУ, ДЕРЖАВИ ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ, ЩОБ ВИРІШИТИ ЗАВДАННЯ ЗАЛУЧЕННЯ БАТЬКІВ?

Використані джерела:

Розділ 3.1.

Розділ 3.3.

1. Carole Asdih Collaborer avec les parents pour accompagner la scolarité? Représentations des enseignants et pratiques professionnelles // Enfances, Familles, Générations. Revue International. – 2012. – №16. – p.34-52// Режим доступу: <http://www.erudit.org/revue/efg/2012/v/n16/1012800ar.html?vue=resume>
2. РЕЕР//Режим доступу: <http://peep.asso.fr/>
. Ассоциации родителей // Режим доступу:
http://translate.googleusercontent.com/translate_c?depth=1&hl=ru&prev=/search%Fq%3Dles%2Bparents%2Bet%2B1%2527ecole%26biw%3D1558%26bih%3D812&rurl=translate.google.com.ua&sl=fr&u=http://eduscol.education.fr/cid46934/associations-de-parents-d-eleves.html&usg=ALkJrhic50VsDFqIf5OU-pxosmZiM-INMw
3. Rayna Sylvie, Brougère Gilles. Traditions et innovations dans l'éducation préscolaire. – Paris. – 2000. –519 p. //Режим доступу:
[Fq%3Dles%2Bparents%2Bet%2B1%2527ecole%26biw%3D1558%26bih%3D812&rurl=translate.google.com.ua&sl=fr&u=http://eduscol.education.fr/cid46934/associations-de-parents-d-eleves.html&usg=ALkJrhic50VsDFqIf5OU-pxosmZiM-INMw](http://translate.google.com.ua&sl=fr&u=http://eduscol.education.fr/cid46934/associations-de-parents-d-eleves.html&usg=ALkJrhic50VsDFqIf5OU-pxosmZiM-INMw)
1. Шанті Джордж, ван Авденговен Ніко. Учасники фостерного процесу: міжнародне порівняльне дослідження. – К., 2005. – 127 с.; Котли Патріція. Новые приемные родители (первый опыт). –С.-Пб., 2004. –С.20.
2. Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді// Режим доступу: <http://www.dcsm.gov.ua/227.751.0.0.1.0.phtml>
3. Державний департамент усиновлення і захисту прав дітей// <http://www.ditu.gov.ua/>
4. Батьківство в радість: тренінговий курс з набуття батьківських навичок.- Авт.-упоряд. Г.М.Лактіонова, І.Д.Зверева. –К.: «Р.К.Майстер-принт», 2008 – 359 с.
5. Батьківство в радість: Тренінговий курс з формування батьківської компетентності/автори-упорядники: Г.М.Лактіонова, І.Д.Зверева. – Вид.2-е, перероб та доповн. – К.: «Фенікс», 2009. –360 с.

6. Запобігання інституціалізації дітей раннього віку. Інноваційні технології соціальної роботи з профілактики відмов віж новонароджених дітей: Методичний посібник. – К.: Століття, 2008. – 224 с.
7. Решение Коллегии Минобразования РФ от 27 мая 1997 г. №6/1 О стратегии воспитания и психологической поддержки личности в системе общего и профессионального образования // <http://www.r-komitet.ru/school/law/>
8. Первый этап обучения программе "Ладья" // Режим доступа: <http://chupsi.ru/381-pervyyj-jetar-obuchenja-programme-ladja.html>

Розділ 3.2.

1. Недвецкая М.Н. Классному руководителю об организации взаимодействия школы и семьи. Методическое пособие. – М, 2009. – С.62.
2. Всероссийское родительское сопротивление: Чем занимается Всероссийское родительское сопротивление и хотят родители ли в него вступать? // Режим доступа: <http://fom.ru/obshchestvo/10839>
3. «Федеральный институт развития и образования» // Режим доступа: http://www.firo.ru/?page_id=2349
4. 2 ноября 2011 г. — Итоги II Всероссийского конкурса «Педагогическая культура родителей: воспитываем вместе!» // Режим доступа : <http://www.firo.ru/?p=4291/>
5. Брюхова В. Школа и семья: от диалога к партнерству // В. М. Брюхова // Классный руководитель. – 2007. – № 7. – С. 113-130; . Хоменко И. Школа и родители: этапы развития социального партнерства / И. Хоменко // Директор школы. – 2007. – № 1. – С. 84-94; Педагогический совет: модель сотворчества семьи и школы // Режим доступа: <http://moysosh3.ucoz.ru/Konkurs/2/bitjukova/pedsovet.doc>
6. Формы и методы работы классного руководителя с семьей ученика // Режим доступа: <http://www.3vium.ru/semya/formiraboti.html>
7. Встреча национальной коалиции в Воронеже // Режим доступа: <http://www.helpautism.ru/>; В Воронеже открылся центр для детей с проблемами психического развития // Режим доступа: <http://www.znaem-mozhem.ru/node/1839>

Розділ 3.4.

1. PTO vs. PTA: What's the Difference? The vast majority of parent-teacher groups are actually independents rather than formally affiliated PTAs. Режим доступу:

Веб-сторінка <http://www.ptotoday.com/pto-today-articles/article/292-pto-vs-pta-whats-the-differencehttps-?start=1>; <http://www.pta.org/>

2. Epstein's six types of involvement// Режим доступу:
<http://www.csos.jhu.edu/p2000/sixtypes.htm>

3. Williams Patricia How Do We Build Effective Parent-School Partnerships in Inclusive Schools? // Режим доступу:
<http://inclusiveschools.org/videos/how-do-we-build-effective-parent-school-partnershi/>

%87%d0%b8%d0%bd%d1%8b.rtf

ДОДАТОК. З ДОСВІДУ США

ДЕЯКІ СПОСОБИ ЗАЛУЧЕННЯ БАТЬКІВ ДО УЧАСТІ В ЖИТТІ ШКОЛИ

1. **10 ідей щодо проведення тижня «Візьми свою сім'ю до школи».** Цей тиждень проводить Асоціацією батьків та вчителів в лютому (інформація поширюється через інтернет, плакати, інші джерела).
 - **Плакат сімейних історій** (запропонуйте батькам відтворити частинку своєї шкільної історії на плакаті)
 - **Ранкове вітання** – коли батьки заводять своїх дітей до школи, запропонуйте їм кави, печиво та поінформуйте їх щодо недільних планів роботи школи.
 - **Переповідання історії громади** – проведення зустрічі з істориком, який розповідає історію школи.

громади для учнів та членів їх родин.

- **Вечір страв різних народів.** Підготуйте страви та запропонуйте батькам та сім'ям спробувати страви різних народів. Вкажіть назву кожної страви та країну її походження.
- **Академія успіху** (в суботу). Запропонуйте батькам взяти участь у майстер-класах та воркшопах з різних тем, наприклад, усвідомлене батьківство, фінанси, навички здавання іспитів, комп'ютерні навички тощо.
- **Вечір ігор.** Запропонуйте батькам та сім'ям взяти участь у настільних іграх. Можна організувати турніри чи змагання.
- **Залучення батьків до участі в святковому обіді** з приводу святкування дня Валентина чи інших свят.
- **Ярмарок професій.** До школи запрошуються батьки, які бажають розповісти школярам про професії та спеціальності, які вони обрали, поділитися корисним досвідом.
- **Виставка учнівських робіт** (фотографій, скульптур, малюнків).
- **Спортивні змагання** для груп батьків та учнів та змішаних груп.

2. Проведення вечорів планування проектів для батьків.

Батьків запрошують взяти участь у розробці проекту. Для цього на зустрічі їм пропонують ознайомитися з успішними учнівськими проектами минулих років, а також долучитися до розробки та наповнення нових проектів.

3. Залучення волонтерів-батьків до покращення учнівської успішності.

Якщо в школі є велика кількість учнів, що мають складнощі в оволодінні деякими предметами, залучаються волонтери з громади, які можуть надавати допомогу школярам.

4. Проведення **brownbag обідів**, або вільних за своїм форматом зустрічей, присвячених обговоренню якоїсь теми (як правило, протягом 1,5 годин). За

традицією, такі зустрічі призначаються в обідній час (учасники приносять з собою обід в пакетах з коричневого паперу - саме тому ці обіди і дістали назву brownbag). Теми семінарів можуть стосуватися навчального процесу, поведінки учнів, стосунків тощо.

Спільне обговорення книжок з батьками та тиждень в класі, де навчається їх дитина. Батьки можуть одразу відповісти на це повідомлення, задати питання, що їх цікавлять.

- 5. Розсилка кварталних бюлетенів** із шкільними новинами, майбутніми подіями, графіко іспитів, новинами від викладачів. Актуальна інформація також розміщується на шкільних сайтах.
- 6. Нехай почнеться шоу.** Проведення шоу у вигляді презентації для батьків, в яку включені слайди з робіт учнів. Презентація учнівських робіт.
- 7. Спілкування електронною поштою.** Було проведене незалежне дослідження щодо ефективності телефонних дзвінків, письмових звітів у спілкуванні та залученні батьків до волонтерської діяльності. Виявилось, що найбільш ефективним способом залучення батьків до спілкування через електронну пошту.
- 8. Проведення вечорів математики, літератури тощо**
- 9. Висловлення вдячності.** Після завершення навчального року кожному батькові-волонтеру дарується сертифікат волонтера та книга, наповнена листами подяки від учнів, яким він допомагав.
- 10. Розкажіть мені про свою дитину.** На початку року класний керівник пропонує батькам написати твір про свою дитину («Мільйон чи може трішки менше слів про Вашу дитину»)
- 11. Проведення конференцій для батьків та вчителів.** Конференція з метою висвітлення та обговорення актуальних для школи проблем та питань.
- 12. Стимулювання батьків до читання вчителями на щорічних зустрічах.**

Вчителі обирають найбільш цікаві, на їх погляд, книжки, читають їх, потім спонукають учнів та їх батьків до читання. Через місяць співробітники школи, учні та їх сім'ї збираються на

обговорення прочитаного.

13.Голосова пошта для батьків.

Кожної п'ятниці батько чи мати учня з класу отримує повідомлення на голосову пошту з коротким підсумком усього важливого, що відбулося за

Режим доступу: http://www.educationworld.com/a_special/parent_involvement.shtml//